سنڌي ادبي بورڊ جو ٻارن لاء ماهوار رسالو

گلِ ڦل

(جاري ڪيل- 1959ع)

جلد 12] آڪٽوبر ۽ نومبر 1978ع [نمبر 10-11

لطيف نمبر

•

ايڊيٽر

انور هالائي

•

مئنيجنگ ايڊيٽر

ظفر حسن

•

سب ايڊيٽر

اڪبر جسڪاڻي

ڪور ڊزائين: عبدالفتاح هاليپوٽو

قيمت هي پرچو: Rs. 2.00 سالياني ايڊيشن: Rs. 10.00

مواد موڪلڻ لاء ائڊريس:

ايڊيٽر "گل ڦل"، سنڌي ادبي بورڊ، جنرل پوسٽ آفيس باڪس نمبر 12 حيدرآباد، سنڌ.

ڪاروباري لکپڙهه ۽ سرڪيوليشن لاء ائڊريس:

مئنيجر سنڌي ادبي بورڊ بوڪ اسٽال

پوسٽ باڪس نمبر 12 حيدرآباد، سنڌ.

فهرست

● ڳالهه ٻولهه	ـ ادارو	3
● نظم		
سچ جو سنيهو	ـ ذوالفقار سيال	5
ڀٽائي گهوٽ	ـ غلام مصطفيٰ مشتاق	6
پيچ ڀٽائي	ـ راهي چنا	7
وايون	ـ مس منور صدر ۽ فضل الرحمان ميمڻ	8
عقيدت جا گل	ـ علي اصغر پٿو	9
سنڌ سونهاري	ـ اختر درگاهي	10
لال لطيف	ـ زاهد شيخ	10
● شجرو شاهه ڀٽائي	ـ ميمڻ عبدالغفور	11
● شاهه جي حياتي	ـ ڊاڪٽر هوتچند گربخشاڻي	12
● لطيف جي شاعري	ـ ڊاڪٽر ميمڻ عبدالمجيد	17
● رسالي جي شرح ۽ ترجمو	ـ مولانا غلام محمد گرامي	21
● بيت، وائي ۽ سُر	ـ معمور يوسفاڻي	29
● ڀٽائي جا سالڪ	ـ ظفر عباسي	31
● شاهه جون ڪهاڻيون	ـ انور هالائي	32
● رسالي جا نسخا	ـ علي اڪبر ابڙو	52
● ڀٽائي جي ڀرم	ـ ڪريم بخش خالد	59
● لطيف ڍورهيٽن جو شاعر:		
پهريون انعامي مضمون	ـ سيف الله خالد	63
ٻيو انعامي مضمون	ـ اشفاق حسين ميمڻ	72
ٽيون انعامي مضمون	ـ شفيق الرحمان ميمڻ	82
● نتيجو بنا عنوان	ـ ادارو	86
● نوان ڪتاب	ـ تاج الملوڪ	90
● هنس سان ملو	ـ پڙهندڙن وٽان پهتل	91
● ٻارن جي اخبار	ـ ادارو	95
● اوهان جو امتحان	ـ ادارو	99
● سنيها	ـ پڙهندڙن وٽان پهتل	105

ڳالهه ٻولهه

پيارا ٻارؤ،

حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو ڪلام، سچائي ۽ حقيقت جو پيغام آهي، جيڪو هر زماني جي ماڻهن ۽ سندن مزاج مطابق آهي. لطيف جو پيغام نه رڳو سنڌ لاءِ، پر سڄيءَ دنيا لاءِ هڪجهڙو آهي. جنهن ۾ رنگ ۽ نسل جو متڀيد رکيل ڪونه آهي.

آڪٽوبر مهيني جي ٻي تاريخ سڄي دنيا ۾ ٻارن جو عالمي ڏينهن ملهايو ويو، ۽ ٻارن جي حقن، تعليم ۽ تربيت جي جدوجهد کي ورجايو ويو. حقيقت ڪري ٻار، اسان جي سماج جو بنيادي پٿر آهي، ان ڪري جيستائين ٻارن جي تعليم ۽ تربيت ڏانهن پورو پورو ڌيان نه ڏبو، تيستائين سماجي سڌاري جا امڪان پيدا نه ٿيندا. لطيف جي پيغام ۾ سماجي سڌاري لاءِ جدوجهد جي هڪ اهڙي سچائي آهي، جنهن جي روشنيءَ ۾ اسين پنهنجي سماج ۾ نه رڳو نواڻ پيدا ڪري سگهون ٿا، پر حقيقت پسنديءَ جو روح پڻ جاڳائي سگهون ٿا.

لطيف جو ڪلام، جدوجهد جو پيغام آهي. سندس هر بيت، پورهيتن ۾ محنت ۽ همت جو جذبو جاڳائڻ ۽ اڳتي وڌڻ جو پيغام آهي. لطيف جي بيتن ۾ پوئتي هٽڻ مهڻو آهي. ڪٿي به طالب کي مطلوب سان ملڻ جو ذڪر ڪونهي، پر سِک ۽ سار ۾ اڳتي وڌڻ جو بار بار بيان آهي. جئن، اسان جي ماڻهن ۾ همت، شجاعت، بهادري ۽ سچائي جو جذبو جاڳي، ۽ هو سمهڻ بدران اٿي هلڻ کي وڌيڪ پسند ڪن.

ڏوريان ڏوريان، مَ لَهان! شال مَ مِلان هوت،
مَن اندر جا لوچَ، مَتِ ڪُڻِ مِلَڻِ سان ماٺي ٿئي. (شاهه)

اسان جي ٻارن کي گهرجي ته لطيف جي ڪلام تي عمل ڪرڻ لاءِ همت ۽ جدوجهد جو جذبو ڌارين، جئن هو وڏا ٿي لطيف جي پيغام کي نه رڳو عام ڪن، پر ان تي عمل ڪري، سماجي سڌاري ۽ عام انساني حقن جي پوري حفاظت ڪن.

هي پرچو

گل ڦل جو هي پرچو 'لطيف نمبر' جي صورت ۾ اوهان جي اڳيان آهي. هن پرچي کي آڪٽوبر ۽ نومبر جو گڏيل پرچو ڪري ڪڍيو ويو آهي، جئين اسين پنهنجي روايتي دير کي درست ڪري سگهون ۽ ايندي اوهان کي وقت تي پرچو ڏيئي سگهون.

'لطيف نمبر' ۾ لطيف جي شعري ڪلام وٽي سندس حياتي، شاعري سنگيت، رسالي جي نسخن ۽ ٻين ۾ بيان ڪيل لوڪ ڪهاڻيون ڏنيون ويون آهن. اسان ڪوشش ڪئي آهي ته هن رسالي ۾ ٻارن جي ڄاڻ ۽ معلومات لاءِ پورو مواد ڏيون. ڪي ڳالهيون رهجي ويون آهن، جيڪي ساٿ نه ملڻ ڪري پوريون نه ڪري سگهيا آهيون، ان هوندي به اسين پڪ سان چئي سگهون ٿا ته 'ٻاراڻي ادب' ۾ لطيف بابت هيڏو ۽ هيترو مواد اڄ تائين پيش نه ڪيو ويو آهي. گل ڦل جي تاريخ ۾ پهريون ڀيرو، لطيف نمبر جو ٽائيٽل آفسيٽ تي ڇپايو ويو آهي. اميد آهي ته گل ڦل جا پڙهندڙ پنهنجي راءِ کان ضرور واقف ڪندا.

مبارڪون

نومبر جي مهيني ۾ هندو ٻارن لاءِ ڏياري ۽ مسلمان ٻارن لاءِ عيد الضحيٰ اچي رهيون آهن. ان لاءِ اسين دل جي خلوص سان هندو ٻارن کي واڌايون ۽ مسلمان ٻارن کي مبارڪون پيش ڪري رهيا آهيون. اميد آهي ته سندن هي ڏڻ، خوشين ۽ هيج سان گذريندا.

شڪر گذاري

اسين انهن ٻارن جا ٿورائتا آهيون، جن گذريل عيد جي موقعي تي سونهن عيد ڪارڊ موڪليا ۽ خطن ۾ عيد مبارڪون موڪليون. اسين دعاگو آهيون ته اسان جا ٻار سدائين خوشين ۾ مست مگن هجن ۽ ههڙيون هزار عيدون پنهنجي حياتيءَ ۾ ڏسن ۽ حياتيءَ کي سڦلو ڪرڻ لاءِ پاڻ ۾ اڳتي وڌڻ جو جذبو ڌارن.

اوهان جو ڀاءُ

نور هالائي

ذوالفقار سيال

سچ جو سنيهو

شعلا، شعلا پنهنجيون ٻاري، آءُ تہ پنهنجائپ مچ مچايون،
پيار ٻهڪيڙي، نفرت واري، ڪاري ڪاري ٻات ڪٽايون.

آڌيءَ ويلي اندر کولي، تنهنجي سُر تي ساز وڄائي،
هرڪنهن گس تي ڏيئو ٻاري، رت ولوڙي، ريت نڀايون.

ٻيٽن مان خوشبوءِ سان گڏ، ڳاڙهي ريتي، سرخي روڙي،
ڇهرن تان ميرائپ ڌوئي، ٻاڪن جهڙي لاک لڳايون.

تنهنجا سارا گيت گلابي، جڳمڳ جڳمڳ جهرمر لائن،
الٻلت جهڙا سر وکيري، ڏيهن ۾ سرهاڻ وڇايون.

آءُ پنهنجائي! جوڙ مٽائي، ٻيٽن ۾ پيغام ڪٽي کو،
جنهن سان پورپون، سارا پٿر، سينو سنگن سان ٽڪرايون.

زلف وري سڏ آيو آهي، مينديءَ جهڙي خوشبو ڦهلي،
پنهنجي نيڻن جي ڇپرن سان، ڪاوا راهن مان هي هٽايون.

• ميمڻ غلام مصطفيٰ مشتاق

ڀٽائي گهوٽ

١- اي ڀٽائي گهوٽ، توکي سنڌ جي عظمت چوان،
يا حقيقت آشنا يا شاعرِ فطرت چوان.

٢- معرفت جي بحر جا موتي ڏنا تو بي شمار،
توکي مان غواص سمجهان، واقفِ حڪمت چوان.

٣- ديد تنهنجيءَ، عشق جي اسرار کي ظاهر ڪيو،
توکي مان عامل چوان يا ڪاملِ قدرت چوان.

٤ ڪائناتِ زندگيءَ ۾ تو ڏٺو هڪڙو وجود،
لک لباسن ۾ به توکي عاشقِ وحدت چوان.

٥- تنهنجي خدمت ۾ فرشتا پيي سدا ڪن ٿا سلام،
نور جو مظهر چوان يا خاڪ جي عظمت چوان.

٦- زور کهڙي تي جهڪائي تو آ ساري ڪائنات،
عشق جي هيءَ انتها يا ربّ جي قربت چوان.

٧- تو سيکاتو ٻاڻ کي مشتاق تي توحيد جو،
هرطرح تنهنجي رسول الله ﷺ سان نسبت چوان.

● راهي چنا

ڀيڄ ڀٽائي

ڪريو ياد ٻارو بيت ڀٽائي جا،
جهونگاريو، ڳايو بيت ڀٽائي جا.

لڳي جڏهن ميلو، هلو ٻاريون ٿاهي،
عقيدت محبت واريون ٿاهي.

ڀٽائي جي بيتن ۾ سبق سمجهائيون،
پيار سنڌيون عجب لوڪ کهائيون.

ڏني سائين ساري جڳ کي دعا آ،
ڀٽائي بيشڪ انسانيت لئه هدا آ.

ٿئي جڏهن ڪارڙو ڪمارڙو ٻارو،
هڻو گڏجي نعرو ڀيڄ ڀٽائي جو ٻارو.

شاهه جون وايون ۽ بيت دوها،
گجر مينهن جا چرخ منترا گوها.

ٻارو وطن لئي ڏسو مارئي جي محبت،
رکي هر حال ۾ جنهن مارن جي عزت.

ڪينجهر ڪنارا سپ تل ترايون،
هت آگريون ڪل ڪرايون.

خالي خالي هن راهي جو جهول،
ڏات ڏئي ڏي تون ٻه ٽي ٻول.

● مس منور صدر

وايون

تنهنجي آئي ٽر ٻر برسيو، مند ملهاري آئي،
پيهج پٽائي، پيهج پٽائي.

تنهنجي ئي گيتن سان ساري، سنڌ سڳاري سائي،
پيهج پٽائي، پيهج پٽائي.

گونجي ٿي، جهر جهنگ ۾، تنهنجي حق جي وائي،
پيهج پٽائي، پيهج پٽائي.

مارووڙن جي محبت ۾ تو، ڪئي نہ ويرَ وڏائي،
پيهج پٽائي، پيهج پٽائي.

سنڌ رسالي هر ڪنهن من ۾، محبت آهہ مچائي،
پيهج پٽائي، پيهج پٽائي.

● فضل الرحمان ميمڻ

مٺڙا تنهنجا ٻول پٽائي، مٺڙا تنهنجا ٻول.
تنهنجون ڳالهيون مٺڙيون مٺڙيون، هر ڪو قول انمول.
جملا جيئن جواهر جهرڪن، جهُلي جهليو سين جهول.
سونَ سريکي ٻولي تنهنجي، مُرڪي موتي رول.
تنهنجي ٻولي زنده رهندي، چوڌاري چوء ٻول.
دنيا جي گولي تي آ، ڀاتل تنهنجو گول.

● علي اصغر ٻٽو

عقيدت جا گل

اي گھوٽ ڀٽائي لاکيڻا،
مان تنهنجي صورت سيرت تان،
قربان وڃان مان گھور وڃان.
تون جوڳين جو جنسار الا،
تون سامين جو سينگار الا،
تون هيرن جو جڙ هار الا،
تون ويڳاڻن ويساهه الا،
تون ميهر جو مانڊاڻ الا،
تون سسئي سان جڙ ساڻ الا،
تون ڪامل ڪلنگي دار الا،
هن ديس دلاري جو بيهڪ،
اي داتا تون دلدار الا،
تو سانوڻ کي سَوَ ساٽ ڏنا،
تون ميگهه هٿين ملهار الا،
تون ٿر وارن لئه ٿڌڪار الا،
تون آئت جو آواز الا،
تون ڀرت سندو ڀرواز الا،
مان ڇو نه چوان، ڪيئن نه چوان،
تون روحاني ڪو راز الا،
تون الفت جو آغاز الا،
اي گھوٽ ڀٽائي لاکيڻا،
ڀيارا تنهنجي ڀيرڀٽيءَ تان،
قربان وڃان، مان گھور وڃان.
تو ٿر وارن جا ٿاڪ ڏنا،
تو مسڪين ماروئڙن جا،
چولا چيهون چاڪ ڏنا،
تو سڙندا ڪيئي سنڌ ڏنا،
تو جيت ڏني، تو هار ڏني،
تو مسڪينن تي مار ڏني،
تو مست الست، ملنگ ڏنا،
تو ڪانڌي ٿيندي ڪنگ ڏنا،
تو عشق جا انتا سبتا سائين،
وات وات تي ونگ ڏنا،
تو رنگيءَ جا سڀ رنگ ڏنا،
تو جانب واري جوءِ ڏني،
تو ٻيراڳين جي بستين مان،
ڪا بره جي اٿندي بوءِ ڏني،
تو ويري ٻٽبا ڏير ڏنا،
تو لتبا ڀنهل جا ڀير ڏنا،
تو اوطاقن ۾ ڪڪ ڏنا،
سي ٿيندي تو سڀ رڪ ڏنا،
تون ڀاڻ ۾ ڀيهي ڀرين وارا،
ڀاچا سائين ڀڪ ڏنا،
تو وڻجارن جي وات ڏني،
تو سامونڊين سڙهه ڏنا،
اي گھوٽ ڀٽائي لاکيڻا،
تو ڇا نه ڏنو، تو سڀڪي ڏنو،
قربان وڃان، مان گھور وڃان.

• اختر درگاهي

سنڌ سونهاري

سنڌڙي يار سونهاري آ،
مون کي جان کان پياري آ.

سنڌ ۾ آهي شاهه پٺائي،
جنهن ڳائي آ سچ جي وائي،
سنڌڙي سچ سنواري آ.

سنڌ ۾ آهي لال قلندر،
جيڪو آهي پنهنجو رهبر،
هر هنڌ بوند بهاري آ.

سنڌ ۾ آهي سچل سائين،
حق سچ جو پيغام ڏنائين،
هوشو هر هڪ هاري آ.

پنهنجي مٽيءَ کان ماڻڪ گهٽ،
مٽيءَ کي نه انهن تي مٽِ،
سنڌڙي سورهيه ساري آ.

• زاهد شيخ

لال لطيف

سنڌڙي ساري
تنهنجي هوندي
سڪي سڪاري

شاهاڻا شاهه
تون ئي آهين
بي واهن جي واهه

ٻاري سچ جي ٻاهه
ڏاها، ساري ڏيهه تان
ٽڙي ڇڏيئي اونداهه

موج پريو مهراڻ
تنهنجي بيتن واين جي
لهر لهر سرهاڻ.

شجرو حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي رح

ولادت: هالا حويلي، تعلقو هالا ضلع حيدرآباد.
١١٠٢هه=١٦٨٩ع

وفات: ڀٽ شاهه، تعلقو هالا، ضلع حيدرآباد.
١١٦٥هه=١٧٥٢ع

حضرت شاهه عبداللطيف ولد سيد حبيب الله (سيد حبيب) ولد سيد عبدالقدوس ولد سيد جمال ولد سيد عبدالڪريم ولد سيد الله (لعل محمد) ولد سيد عبدالمومن ولد سيد هاشم ولد سيد حاجي شاهه ولد سيد جلال ولد سيد شرف الدين ولد سيد مير علي ولد سيد حيدر هروي ولد سيد مير علي ولد سيد محمد (حسين) ولد سيد علي ولد سيد احمد (يوسف) ولد سيد محمد ولد سيد ابراهيم (يوسف) ولد سيد الحواري ولد سيد حسين اڪبر ولد سيد جعفر الحواري ولد امام موسيٰ ڪاظم ولد امام جعفر صادق ولد امام محمد باقر ولد امام زين العابدين ولد امام حسين عليه السلام ولد سيدنا علي المرتضيٰ (ڪرم الله وجهه)

موڪليندڙ: ميمڻ عبدالغفور سنڌي لاڙڪاڻو

ڊاڪٽر هوتچند گربخشاڻي

شاهه عبداللطيف جي حياتي

شاهه عبداللطيف، سيد حبيب الله شاهه جو پٽ، سيد عبدالقدوس شاهه جو پوٽو ۽ سيد جمال شاهه جو پڙپوٽو هو. شاهه عبداللطيف حيدرآباد ضلع جي هالا تعلقي ۾ هالا حويليءَ جي ڳوٺ ۾ ڄائو هو. اهو ڳوٺ هاڻي ويران آهي ۽ ڀٽ شاهه کان اٽڪل 18 ميل پري سندس ڦٽل نشان، اڃا ڏسڻ ۾ اچن ٿا. جنهن گهر ۾ شاهه صاحب ڄائو هو، اتي پوءِ هڪ مسجد جوڙائي وئي هئي. جا اڃا تائين قائم آهي.

شاهه ڀٽائي جي ڄمڻ جي تاريخ پوريءَ طرح معلوم ٿي نه سگهي آهي، پر سڀيئي روايتون، ان ڳالهه تي متفق آهن ته هو سن 1102 هجري مطابق 1689ع–1690ع ڌاري ڄائو هو.

چون ٿا، ته شاهه عبداللطيف جي پيءُ شاهه حبيب کي پهريان ئي اولاد ڪونه ٿيندو هو، پوءِ وڃي ڪنهن وليءَ کان دعا گهريائين، جنهن دعا ڪيس ته توکي پٽ ڄمندو جو زماني جو قطب ٿيندو ۽ سندس نالو عبداللطيف رکجائين. ستت ئي ڪيس پٽ ڄائو، جنهن جو نالو عبداللطيف رکيائين، پر اهو ننڍي هوندي ئي گذاري ويو. وري ٻئي گهر مان هڪ پٽ ڄائس، جنهن جو نالو جمال شاهه رکيائين، وري ٽيئين گهر مان ٻيو پٽ ڄائس، جنهن جو نالو پڻ عبداللطيف رکيائين، جيڪو اڄڪلهه شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جي نالي سان مشهور آهي.

شاهه ڀٽائي جي ماءُ، شاهه دياني جي نياڻي هئي، جنهن کي مخدوم عربي ڪري سڏيندا هئا. ان بزرگ جي ساري حياتي مجذوبيءَ جي حالت ۾ گذري ۽ ماڻهن جو منجهس وڏو ويساهه هو. سندس مقبرو اڃا تائين هالن پراڻن جي ايرندي طرف آهي.

شاهه ڀٽائي جي ڄمڻ ڪانپوءِ، شاهه حبيب، هالا حويليءَ مان لڏي، ڪوٽڙيءَ

ٽالي هڪ ڳوٺ ۾ اچي ويٺو، جو هالڻ ڪٺي ويو آهي ۽ ڀٽ کان 4 ميل پري آهي. شاهه عبداللطيف جو ننڍپڻ ڪوٽڙيءَ ۾ ئي گذريو ۽ ڪيس تعليم ۽ تربيت اتي ئي ملي. جڏهن پنجن يا ڇهن ورهين جو ٿيو، تڏهن سندس پيءُ کيس آخوند نورمحمد وٽ پاڙهڻ ويهاريو. آخوند نورمحمد ذات جو ڀٽي هو ۽ وائي جو ويٺل هو، جا ڀٽ کان 12 ميل ۽ اڏيري لال کان 4 ميل پري آهي.

جڏهن آخوند الف-ب سيکارڻ شروع ڪيس، ۽ چيائينس ته چئو الف، تڏهن شاهه هڪدم چيو الف. وري جڏهن آخوند چيس ته چئو ب. تڏهن چيائين ب وري ڇا جي، نيٺ گهڻي ردوبدل کان پوءِ، کيس شاهه حبيب وٽ وٺي ويا. جنهن کي ساري ڳالهه ڪري ٻڌايائون. شاهه حبيب، پٽ جي رمز صحيح ڪئي، ۽ چيائين ته ابا تون بيشڪ سچو آهين. پر ظاهري علم حاصل ڪرڻ ضروري آهي. پوءِ اينتري خبر نه پئجي سگهي آهي ته شاهه صاحب ڪيترو وقت پڙهيو. پر گهڻن عالمن، جو ان ڳالهه تي اتفاق آهي ته شاهه عبداللطيف پنهنجي، ان زماني جي لياقت آهر، هر علم ۾ سٺي مهارت حاصل ڪئي، عربي ۽ فارسي جو عالم هو، ۽ پنهنجي مادري ٻولي جو گوهر هو. ان کان سواءِ، بلوچي، سرائڪي، هندي ۽ پنجابي جي سٺي ڄاڻ هيس، هـو هند توڙي سنڌ ۾ مروج ۽ روايتي قصن ۽ ڪهاڻين کان چڱيءَ طرح واقف هو. قرآن ۽ حديث، فقه ۽ فلسفو، تصوف ۽ ويدانيت، صرف ۽ نحو جو به ڳوڙهو اڀياس ڪيو ٿو ڏسجيس. قرآن شريف، رومي جي مثنوي ۽ شاهه ڪريم جو رسالو اڪثر ساڻس همراهه هوندا هئا.

انهيءَ ساڳي ڪوٽڙيءَ ۾ ارغون گهراڻي جو هڪ سردار مرزا مغل بيگ رهندو هو. جن جو شاهه حبيب سان مريديءَ جو رستو هو، ۽ منجهس گهڻو اعتماد هئن.

ننڍي هوندي کان ئي شاهه، ماڻهن جي گهڻ کان گوشو ڪندو هو، ۽ اڪيلائي پسند هوندو هو. ڪڏهن ته پور پوندو هوس ته جهنگ منهن ڪري هليو ويندو هو.

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪ ڀيري، هڪ واري جي دڙي تي ويهندي، ذڪر ۽ خيال ۾ ايڏو غرق ٿي ويو. جو ٽي ڏينهن برابر، اهڙيءَ حالت ۾ رهيو،

جو مٿانئس واريءَ جا ٿهه چڙهي ويا ۽ کيس ڪنهن به ڪو نقصان ڪونه پهتو.

شاهه حبيب گهڻي ئي ڳولا ڪئي پر هٿ نه آيس. ليڪن هڪ ڀيرو جي نظر الهيءَ دڙي وٽان لنگهندي، شاهه صاحب تي پئجي وئي، تنهن اچي ساڻس ڳالهه ڪئي.

شاهه حبيب گهڻي سڪ سان اتي پهتو ۽ ڏنائين ته، شاهه لطيف جو سارو ڌڙ، واري ۾ دٻجي ويو آهي، باقي سندس چادر جي ڪنڊ ٻاهر پئي ڦڙڪي، سو شڪ ۽ گمان جي وچ ۾ پڪاري چيائين:

لڪي لڪي واءُ-ويا انگڙا لتجي،
الهيءَ دردناڪ دانهن تي، شاهه عبداللطيف بيخوديءَ جي حالت ۾ ڇرڪ ڀري اٿيو ۽ ورندي ڏنائين:

پئي ڪٺي پساهه، پسڻ ڪارڻ
پرين جي.

هڪ ڏينهن اوچتو ئي اوچتو مائٽن جي موڪل بنا جهنگ منهن ڏئي اٿي هليو ۽ سنياسين سان وڃي گڏيو. جن سان گيتراڻي ملڪ گهميو. لکپت ۽ گرنار تائين به ويو. اتان موٽندي جيسلمير ڏي، گنجو ٽڪر، لسٻيلو، لاهوت لامڪان، ۽ هنگلاج جون زيارتون ڪيائين. ليڪن شاهه اچي لٿي پهتو، جتي شهر جي عالمن ۽ فاضلن سان ملاقات ڪيائين. مخدوم معين الدين ٺٽوي جنهن کي مخدوم ٺارو به ڪري سڏيندا هئا ان سان گهڻي پريت ٿي ويس ايتري قدر جو شاهه جي پٽ وسائڻ بعد به هڪ ٻئي وٽ پيا ايندا ويندا هئا.

شاهه حبيب پٽ جي وڇوڙي ۾ بيحال ٿي پيو. ۽ رات ڏينهن خدا جي درگاهه ۾ پيو عرض ڪندو هو. آخرڪار هالا ۾ مخدوم نوح جي مقبري تي وڃي پيرا ڪيائين. ليڪن ٽن سالن کان پوءِ شاهه عبداللطيف هڪ ڏينهن اوچتو ئي اوچتو اچي گهر نڪتو. پيءُ پٽ هڪ ٻئي سان وڏي حب وچان مليا. شادمانا ٿي ويا، ۽ ورهين جا وڇوڙا لحظي ۾ لهي ويا. سنت ئي شاهه عبداللطيف جو مرزا مغل بيگ جي نياڻي سان نڪاح ٿيو. شاديءَ کان پوءِ به سمورو وقت، گهر ۾ ڪونه گهاريائين. ۽ پنهنجي سير و سفر ۽ تجربي جي روشنيءَ ۾ سندس سمورو علم بيتن جي صورت ۾ نڪري نروار ٿيو.

سندس روح جون رڳون، قدرت جي رتيءَ جيتري رهاڻ سان به تنبور جي تارن جيئان واڄي ۾ اچي وڄنديون هيون. ان دؤر ۾ شاهه صاحب جا بيت

سنڌس ساٿي ۽ صحبتي ڏاڍي سوز ۽ گداز سان ڳائيندا هئا.

وقت جي حاڪمن، عالمن، بزرگن، شاهه صاحب جي وڌندڙ شهرت کان ڏاڍو خوف کاڌو ۽ کيس ڪئين تڪليفون ڏيڻ شروع ڪيائون، پر شاهه صاحب، جنهن کي دنيا جي ڪابه حرص ۽ هوس ڪانه هئي. تنهن هالن نون کان چئن ميلن جي پنڌ تي هڪ واريءَ جي دڙي تي پنهنجو نئون آستانو ٺاهيو. جيڪو هاڻي ڀٽ شاهه جي نالي سان مشهور آهي. شاهه صاحب اڃا ڀٽ تي ئي ڪم ۾ مشغول هو ته اوچتو نياپو آيو ته سندس پيءُ بيمار آهي. پاڻ جيستائين شاهه حبيب وٽ پهتو تيستائين، هو وڃي الله وارو ٿيو. ابجد جي حساب ۾ اهو سال 1742ع نڪري ٿو. شاهه حبيب کي ڀٽ تي دفن ڪيائون ۽ سندس تربت شاهه لطيف جي قبي کان اتر طرف اٺن نون وکن تي آهي.

پيءُ جي وفات کان پوءِ، شاهه صاحب ڪوٽڙي مان سڀ لاڳاپا ٽوڙي ڇڏيا. ڪتان ڪتان جا ماڻهو ڀٽ تي سندس صحبت لاءِ اچڻ لڳا. چون ٿا ته اٽل ۽ چنچل نالي، دهليءَ جا ٻه مشهور راڳيندڙ به اچي سندس خدمت ۾ حاضر ٿيا. سارو ڏينهن سرود ۽ سماع لڳو پيو هوندو هو، ۽ شاهه صاحب به پنهنجا ٺاهيل بيت ۽ ڪافيون ڳائيندو هو.

شاهه صاحب کي روح ۾ هئي ته ڪربلا جي زيارت ڪيان. سو ڀٽ تان سهي سنبري نڪتو، وات تي هڪ مريد گڏيس، جو پڻ خدا رسيده شخص هو. شاهه کي ڏسنديئي چيائين ته "سائين! هي ڇا آهي، ماڻهن کي چولدا وتو ته اوهان جو ڪفن دفن ڀٽ تي ٿيندو ـ ۽ هاڻي وري پڇاڙي جي وقت نڪتا آهيو وڏي سفر تي" شاهه جي دل ۾ اهي اکر چڀي ويا، ڪجهه تائين ته بيخودي جي حالت ۾ اچي ويو ـ آخر ارادو رد ڪري موٽي ڀٽ ڏانهن رخ ڪيائين. پهچڻ شرط ڪارا ڪپڙا ڪري ڪربلا جي شهيدن جي ياد ۾ سر ڪيڏارو چيائين. چون ٿا ته اهو سندس آخري ڪلام آهي، پورا ايڪيهه ڏينهن اڪيلائيءَ ۾ رهيو ۽ انهيءَ ساري عرصي ۾ پسن ويلن جيتري ماني مس کاڌائين. جڏهن ٻاهر نڪتو تڏهن غسل ڪري چادر اوڍي، مراقبي ۾ ويهي ـ پنهنجي رب سان رهاڻ ۾ مشغول ٿي ويو. فقيرن کي

راڳ جو اشارو ڪيائين. ٽي ڏينهن برابر اهو لقاءُ لڳو پيو هو، چوڌاري ڇپ ڇاپ لڳي پئي هئي. آخر راڳ بند ٿيو، فقير شاهه صاحب جي ويجهو ويا، ڇا ڏسن ته شيءِ ٺهي ئي ڪانه. مقدس روح وڃي خالق حقيقي سان مليو.

سن 1165هجري سن 1752ع جي صفر جي مهيني جي 14 تاريخ هئي جڏهن ڀلاري ڀٽ ڌڻيءَ هن جهان مان رحلت ڪئي. نه ڪا بيماري ٿيس، نه ڪو درد ڏنائين. مراقبي ۾ ويٺي ئي دم ڏنائين.

شاهه صاحب جي تربت مٿان ميان غلام شاهه ڪلهوڙي هڪ عاليشان قبو اڏايو ۽ ميرن جي دور ۾ مير نور محمد جي سوٽ، ميرمحمدخان قبي کي چانديءَ جو دروازو وجهايو، جو اڃا تائين قائم آهي. اڄ تائين هر سال صفر مهيني جي 14 تاريخ ڀٽ شاهه ۾ هن بزرگ جي ياد ۾ ٽي ڏينهن وڏو شاهي ميلو لڳندو آهي، جنهن ۾ لکين عقيدتمند ۽ زيارتي اچي سلام ڀريندا آهن.

ساري رات سبحان کي، جاڳي جن
ياد ڪيو،
ان جي عبداللطيف چئي، مٽيءَ لڌو مان،
ڪوڙين ڪن سلام، اچيو آسڻ ان جي.
(شاهه)

[مقدمه لطيفي تان مختصر ٿيل]

صوفيءَ صاف ڪئو، ڏوئي ورق وجود جو،
تهان پوءِ ٿئو، جيئري پسڻ پرينءَ جو.
(شاهه)

جن کي دور درد جو، سبق سور پڙهن،
فڪر فرهي هٿ ۾، ماٺ مطالع ڪن،
پنو سو پڙهن، جنهن ۾ پسن پرين کي،
(شاهه)

• ڊاڪٽر ميمڻ عبدالمجيد سنڌي

شاهه لطيف جي شاعري

حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي سنڌي زبان جو عظيم شاعر آهي. سندس شعر جي وڏي خوبي اها آهي، ته سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ مشهور ۽ مقبول آهي. سنڌ جو ڪوبه واهڻ ۽ وستي سندس شعر جي پڙاڏي کان خالي نه آهي. سنڌ جو ننڍو توڙي وڏو، پڙهيل توڙي اڻ پڙهيل، عالم توڙي شاگرد سندس شعر جي عظمت جو قائل آهي، ۽ ان مان حظ حاصل ڪري ٿو، نه فقط ايترو، پر شاهه صاحب جو شعر پنهنجي وطن جون حدون اورانگهي، پري پري تائين پهتو آهي ۽ ولائتون واسي ڇڏيون اٿس.

شاهه صاحب جي عظمت ۽ مقبوليت جو سبب اهو آهي، جو سندس شاعري انساني جذبن ۽ امنگن جي ترجماني ڪري ٿي، ۽ انسان ذات جي ڀلائيءَ ۽ بهتريءَ لاءِ پيغام ڏئي ٿي. شاهه

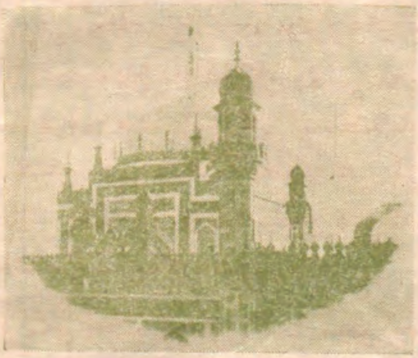

صاحب جي مشاهدي جي قوت تمام تيز آهي. هو هر شيءِ جي گهرائيءَ ۾ وڃي بهترين نتيجا اسان جي آڏو پيش ڪري ٿو. سندس ڪلام ۾ انساني فطرت جو هر رخ ۽ انساني تجربي جو عڪس نمايان نظر ايندو. شاهه صاحب انساني زندگيءَ تي جيڪي سوچيو ۽ ويچاريو، پرجهيو ۽ پروڙيو، ويچايو ۽ ورتايو آهي اهو ويهي بيان ڪيو اٿس.

شاهه صاحب جي فڪر ۽ پيغام جو بنياد آهي. ”پاڻ سڃاڻ“. هو اسان کي

سمجهائي ٿو، تہ سڀ کان پهريائين انسان کي اهو معلوم ڪرڻ گهرجي، تہ انسان ڪير آهيون، ڪٿان آيا آهيون، انسان جو اصل ڇا آهي. انسان جي اچڻ جو مقصد ڪهڙو آهي، ۽ انسان جي فطرت ۽ ماهيت، مزاج ۽ طبيعت ڪهڙي آهي؟ فرمائي ٿو:

"پهرين سڃاڻج پاڻ، پڇج پوءِ پريتڙو".

پنهنجو پاڻ سڃاڻڻ کان پوءِ ئي صحيح سمجهہ ۽ معرفت حاصل ٿئي ٿي، ڪائنات ۽ انسان جي حقيقت معلوم ٿئي ٿي، ۽ الله تعاليٰ جو قرب حاصل ٿئي ٿو: شاهہ صاحب فرمائي ٿو:

جو مون پڙهيو پاڻ ئي، سبق سابق جو؛
پهرين سڃاڻ پانهنجي؛ نفس جو نهو؛
جت عرفان اصل ۾، ٿي روح روز ڪيو،
وري ورق پيو؛ گڏي وڃ وصال جو.

شاهہ صاحب جي نظر ۾ اهو انساني راز ڪو گهڻو مشڪل ڪونهي، ۽ نہ ان ۾ ڪو ڦند ڦير ۽ ڏِنگ ڏاهُ آهي. البتہ ان لاءِ صحيح سوچ ۽ فطرت جي حقيقت پسندانہ مطالعي جي ضرورت آهي. اهي ماڻهو جن جي اک ۾ ڦير آهي، ۽ ڪائنات جي ڪتاب پڙهڻ وقت انڌا اولڌا آهن، اهي زندگيءَ جي سچائي، ۽ انسان جي اصل مقصد کي سمجهي نہ سگهندا. فرمائي ٿو:

نہ ڪو ڏِيگهہ، نہ ويل، نہ ڪو منهن مهاڙڪا،
اهو ئي ڪيل؛ ڪور پروڙي ڪينڪي.

اهڙا ماڻهو جيئن تہ صحيح رستي کان پري اوجهڙ ۾ آهن، تنهنڪري جيئن جيئن هو هٿ پير هڻن ٿا، وڏا وڏا ڪتاب پڙهن ٿا، ۽ مختلف نظريا ۽ عقيدا ٺاهين ٿا؛ تيئن تيئن وڃن ٿا وڌوالد ٿيندا.

سانداري سمونڊ جي، نهوڙي نيا؛
وڃي ٽت پيا؛ جت نهايت ناهہ ڪا.

اهوئي سبب آهي، جو هيڏي ساري دنيوي ۽ سائنسي ترقيءَ جي باوجود انسانيت بي قرار آهي، پريشان آهي، ۽ هنڌين ماڳين انسان، انسان جو ويري آهي، حقيقت اها آهي تہ عالمن ۽ مفڪرن، انسان جو فقط هڪ روپ ڏسي، نظريا، ۽ ازم قائم ڪيا آهن، جن انسان کي منجهائي پريشان ڪيو آهي، ۽ خودغرض، خود پسند ۽ خود پرست بنايو آهي. شاهہ صاحب اهڙن عالمن کي انهن انڌن سان پيٽ ڏني آهي، جيڪي هاٿي جي هڪ حصي کي هٿ لائي، ان جو ڪو هڪ عضوو معلوم ڪري، هاٿي جي شڪل ۽ صورت جو اندازو لڳايو آهي.

مٿي هاٿي سان مامرو، اڃي ڪيو اڏن؛
مناڙين هٿن سين، اکين ڪين ڏسن؛
في الحقيقت فيل کي، سچا سڃاڻن.

اهو رستو بلڪل سڌو آهي، ۽ ان ۾ ڪو به ڦند ڦير، ڏنگ ڏاهه، مونجهارو ۽ معاملو آهي ئي ڪونه. منجهيل ماڻهن معاملي کي منجهائي ۽ معمو بنائي ڇڏيو آهي.

”وَرُ ۾ ڪونهي وَرُ، ڏيرن وَرُ وڌو ڪيو.“

...

”ڇا جي ڏنگا ڏير؛ منهنجو ڏيئهن ڏنگو
نه ٿئي.“

شاهه صاحب چوي ٿو، ته ذهني ارتقا ضرور آهي، ۽ ٿئي ٿي. انسان اپوجهه مان سپوجهه ٿئي ٿو، ۽ اڻ سونهي مان سونهون ٿئي ٿو. سندس ڪچي ذهن ۾ پختگي اچي ٿي، ڪا رهنمائي کيس رستو ڏيکاري منزل مقصود تائين پهچائي ٿي، هو چوي ٿو ته محبوب حقيقي جي محبت سان ئي صحيح رستو هٿ اچي ٿو، ۽ عشق حقيقي جا درد تڪليفون ڏک ۽ ڏاکڙا صحيح رستو ڏيکارڻ لاءِ مددگار ۽ معاون ٿين ٿا.

رات ڏينهن روجهه؛ پاڻ کي اوتي آئيا،
پريتڻي، پرينءَ جي، سڪڻ کي سپوجهه،
هٿي گهڻي اپوجهه، سورن سونهائي سسئي.

شاهه صاحب جي نظر ۾ ڪائنات جي سمورين رنگينن ۾ وحدت ئي وحدت آهي. هن انسان کي سمجهايو آهي، ته جو انڌا ٿيا آهيو، جو پاڻ ۾ پيا وڙهو، اوهان ته پاڻ ۾ آهيو ئي هڪ؛ جدائگي ته اوهان ۾ آهي ئي ڪانه. اها اوهان جي جهالت ۽ بي فڪري آهي، جو هڪ ٻئي کي جدا سمجهي پاڻ ۾ پيا وڙهو، ۽ هڪ ٻئي کي نقصان پيا رسايو:

پائي ڪان ڪمان ۾، ميان مار مَ مون،
مون ۾ آهين تون، متان تنهنجو ئي توکي
لڳي.

يعني پنهنجو پاڻ کي الڳ سمجهڻ وڏي نادانِي آهي. انهيءَ انفراديت، خود پسندي، ۽ خود پرستيءَ جي تصور ۽ اوچ نيچ، رنگ نسل ۽ ذات پات جا ويڇا پيدا ڪري، انسانيت کي ڀاڱا ڀاڱا ۽ چيهون چيهون ڪري ڇڏيو آهي. بغض، ڪينو، حسد، ساڙ، خود غرضي، تڪبر، تعصب ۽ انسان دشمني انهيءَ تصور جي ئي پيداوار آهن. انهيءَ ڪري معاشري ۾ انتشار آهي، ملڪ ۾ فساد آهي، ۽ هڪ ملڪ ٻي ملڪ جو ۽ هڪ قوم ٻي قوم جي ويري ۽ جاني دشمن بڻجي وئي آهي.

شاهه صاحب انهيءَ حقيقت ڏانهن اشارو ڪري فرمايو آهي، ته دراصل سموري انسان ذات هڪ وجود مثل آهي، پر حرص، بخل، ۽ خود غرضيءَ ان کي ڀاڱا ڀاڱا ڪري ڇڏيو آهي.

گهڙي گهڙو همت ڪري الله توهار؛
جهنگهڙ ڪيو وات ۾، سسئي کي سيسار،
ڇوڙا پيڙا چڪ ۾، لڙ ۾ لڙيس وار؛
لکين ڇهنيس لوهڻيون، ٽيلهيون
ٽرنشون ڏار،
مڙيا مڇ هزار، ڀاڱا ٿيندي سهڻي.

انهيءَ ڪري شاهه صاحب سمجهائي ٿو، ته زندگيءَ جي مقصد کي رڳو مادي ترقيءَ تائين محدود نه رکو. ماديت ۾ مبتلا ٿيو، ته خود غرضيءَ ۾ ڦاسي پئبو، ۽ پنهنجي مفاد ۽ مقصد لاءِ ٻين کي نقصان پهچائڻ ۾ ڪا به هٻڪ محسوس نه ڪبي. اهڙيءَ حالت ۾ حقيقي مقصد هٿ نه ايندو ۽ وڃائي ويهبو. شاهه صاحب فرمائي ٿو:

گندي ۽ گراهه؛ جنين سانڍيو ساهه سان،
تنين کان الله، اڄا آڳاهون ٿيو.

شاهه صاحب چوي ٿو ته پنهنجي ترقي ۽ خوشحاليءَ جي تمنا ضرور رکو پر ٻين جا حق نه کائو ۽ ٻين جي راهه ۾ رڪاوٽون پيدا نه ڪيو. يعني پاڻ به جيئو ۽ ٻين کي جيئڻ ڏيو. هو پنهنجي وطن سان پيار ڪري ٿو ۽ ان جي خوشحاليءَ لاءِ دعا به گهري ٿو، پر ساڳي وقت هو سڄي دنيا جو خيرخواهه آهي، ۽ سمورا عالم آباد ڏسڻ گهري ٿو:

سائينم سدائين ڪرين، مٿي سنڌ سڪار،
دوست مٺا دلدار، عالم سڀ آباد ڪرين.

اهو مقصد ذهن نشين ڪرائڻ لاءِ هو انساني فطرت جو صحيح جائزو پيش ڪري، انسان جو رخ بديءَ کان نيڪيءَ ڏانهن، انسان دشمنيءَ کان انسان دوستي ۽ انساني همدرديءَ ڏانهن موڙي ٿو. هو انساني مزاج، فطرت ۽ اصليت جو پارکو آهي. هو سمجهائي ٿو ته انسان کي هن دنيا ۾ هميشه رهڻو نه آهي، پر اڄ وڃ جو جهان آهي. اهڙي حالت ۾ هن جهان کي ئي سڀ ڪجهه سمجهڻ وڏي ناداني آهي. انسان جي حقيقت ڏانهن اشارو ڪري چوي ٿو:

جا پون پرين مون، سا پون مٿي سڄڻين،
ڏِگ لتبا ڏوڙ ۾، اکين ڏٺاسون؛
ڏيهن مڙيئي ڏون، اٿي لوچ لطيف چئي.

-۰-

• مولانا غلام محمد گرامي

رسالي جي شرح ۽ ترجمي جو سوال

[هي مضمون سنڌ سرڪار جي اطلاعات کاتي ٻاران ڀٽ ڌڻيءَ جي 226 ورسي (سال 1978ع) جي موقعي تي ڇپايل ڪتاب 'شاهه جو رسالو' (سنڌ جي تاريخ ماخذ) تان ورتل آهي. جيتوڻيڪ هن مضمون جي ٻولي ڏکي ۽ مواد عالمانه آهي، ان هوندي به هن نمبر لاءِ ضروري سمجهي شايع ڪيو پيو وڃي. اسان کي ڄاڻ آهي ته اسان جي سنڌ جا ٻار ذهين ۽ سمجهدار آهن، ان ڪري جيڪڏهن اهي هن مضمون کي وري وري پڙهندا ته نه رڳو سندن معلومات ۾ واڌارو ايندو پر هو اڳتي لاءِ پنهنجي لاءِ سٺي راهه چونڊڻ جا اهل ٿي بنجي سگهندا. -ايڊيٽر]

واديءَ مهراڻ جو سدا حيات شاعر، شاهه لطيف، پنهنجي عظيم ۽ افاديءَ حيثيت سان، بين الاقوامي اهميت ۽ عظمت حاصل ڪري چڪو آهي. شاهه صاحب جو شعور هڪ بابصيرت نقاد، ۽ زندگيءَ جي صالح ۽ صحيح معيارن کي سمجهندڙ شاعر جو شعور آهي. شاهه صاحب پنهنجي واردات ۽ حسيات کي سنڌ جي مشهور قصن ۽ ڪهاڻين جي مجازي ڪردارن ۾ پيش ڪيو آهي -- ۽ 'مجاز' ۽ 'استعارو'، بلاغت جي حيثيت سان، صراحت ۽ سنئين سڌيءَ ڳالهه ڪرڻ کان وڌيڪ بليغ مڃيو ويو آهي. ان حيثيت سان، شاهه جو ڪلام اِستعاري ۽ ڪنايي جو بهترين، معنيٰ خيز شاهڪار آهي.

شاهہ جي ڪلام جي معنوي ۽ صوري ڪمالات جو اعتراف ٽرمپ، سورلي، مائي شميل، ۽ ايلسا قاضيءَ جهڙن مستشرقين دل کولي ڪيو آهي. ٽرمپ اول اول رسالي کي گڏ ڪري ڇپايو، ۽ ان تي علمي رنگ ۾ تمهيد لکي آهي؛ سورلي شاهہ جي ڪجهہ سٽن جو ترجمو بہ ڪيو آهي، ۽ شاهہ جي دور جو سياسي ۽ تاريخي، معاشي ۽ سماجي پس منظر بہ لکيو آهي؛ مائي شميل بہ ٻڌڻ ۾ آيو آهي تہ شاهہ جي ڪن سٽن جو جرمن زبان ۾ ترجمو ڪيو آهي؛ ۽ ايلسا قاضيءَ شاهہ جي بيتن جو انگريزي زبان ۾ منظوم ترجمو ڪيو آهي، ۽ نهايت خوشيءَ جي ڳالهہ آهي جو شاهہ جي شعري ۽ معنوي رنگ کي حقيقي روح ۾ نڀايو ويو آهي.

مستشرقين جون اهي ڪاوشون علمي نقطہ نظر سان تعريف جوڳيون آهن؛ پر جيستائين شاهہ جي شرح جو تعلق آهي، افسوس سان ظاهر ڪرڻو ٿو پوي، تہ ان ڏس ۾ اسان جو ادبي ذخيرو اڃا بہ تشنہ تڪميل آهي. شاهہ جي تاريخي حالات تي قليچ بيگ جو "شاهہ لطيف جو احوال"، گربخشاڻيءَ جو "مقدمہ لطيفي"، ۽ مولوي وفائي جو "لطف اللطيف" گهڻي ڀاڱي سير حاصل ڪتاب چئي سگهجن ٿا؛ پر شاهہ جي ڪلام جي شرح ۽ خيالات جي تعبير متلق جو ڪجهہ اسان وٽ آهي، اهو ناڪافي سمجهڻ گهرجي.

تقسيم هند کان پوءِ، شاهہ متعلق پڻ شاهہ تي سرڪاري انتظام سان ڪانفرنسون شروع ٿيون. ان نيڪ روايت جو بنياد وجهندڙ سيد ميران محمد شاهہ آهي، جنهن جي اڻٿڪ ڪوششن ۽ مخلصانہ ڪاوشن سان پڻ شاهہ تي روح پرور اجتماع ٿيڻ لڳا. دراصل انهيءَ تحريڪ کان پوءِ ئي سنڌ جي نوجوان عالمن، اديبن ۽ شاعرن شاهہ کي مطالع ڪرڻ بہ شروع ڪيو، ۽ مٿس ڪجهہ لکڻ بہ شروع ڪيو. انهن ڪانفرنسن ۾ جي بہ مقالا ۽ اشعار پڙهيا ويا، اهي وقت بوقت شايع ٿيندا رهيا؛ ازان سواءِ اطلاعات کاتي پاران بہ منتخب مقالن جا مجموعا شايع ٿيندا رهيا آهن. اهي چند ڪتاب آهن، جي 'لطيف' متعلق تقسيم هند کان پوءِ شايع ٿيا آهن. انهن ۾ ڪي علمي ۽ تحقيقي چيزون بہ آهن، پر زياده تر قصيده گوئيءَ ۽ ثناخوانيءَ کان ڪم پئي ورتو ويو آهي؛ فڪري ۽ تنقيدي چيزون گهٽ لکيون ويون آهن.

ان قسم جا جذباتي دور اسان جي ملڪ ۾ پيا بہ گهٽائي آيا ۽ ويا آهن. مثال طور، جڏهن انگريزن شيڪسپيئر کي پنهنجو نمائندو شاعر قرار ڏنو، يونان هومر کي ساراهيو، جرمنيءَ وارن گوئٽي کي پنهنجو ملڪ الشعراءَ چونڊيو، ايرانين فردوسيءَ حافظ رومي ۽ جاميءَ تي فخر ڪرڻ شروع ڪيو، تڏهن، انهن جي ديکا ديکيءَ، اسان وٽ اول اردوءَ وارن 'غالب' کي ميدان تي آندو ۽ ان کي ڏسندي، بنگال وارن قاضي نذرالاسلام کي انقلابي شاعر بنائي، پنهنجيءَ عصبيت ۽ قوميت تي ناز ڪرڻ شروع ڪيو، حالانڪ قاضي نذرالاسلام جو ڪلام، مثنوي حيثيت سان بلند بانگ رڙيون ۽ چيخون ئي آهن. رڙين ۽ للڪارن جو 'انقلاب' سان ڪهڙو واسطو آهي، ان کي اهي قومون ئي سمجهي سگهن ٿيون، جن ڪڏهن انقلاب کي سمجهيو آهي، ۽ جن صالح انقلاب آڻي، قومن جي ضمير ۾ توانائي ۽ زندگي پيدا ڪئي آهي. بنگالين نذرالاسلام کي نہ فقط آفاقي ۽ بي مثال شاعر قرار ڏنو، پر ان کي دنيا جي شاعرن جي صف اول ۾ شمار ڪرڻ شروع ڪيو.

ان کان پوءِ علامہ اقبال جو وارو آيو. تقسيم هند جي ابتدائي اسباب ۽ حالات ۾ علامہ اقبال جي شاعرانہ موشگافين جيڪا مسلمانن ۾ حرڪت ۽ جذباتي توانائي پيدا ڪئي، ان جو انڪار ڪري نٿو سگهجي: پر، اڳتي هلي، اول اهل پنجاب ۽ پوءِ انهن جي تقليد ۾ هند-پاڪ جي مسلمانن، علامہ اقبال کي 'شاعر اقبال' ۽ 'شاعر مشرق' بنائي مٿس ايترا مقالا ۽ ڪتاب لکيا، جن جو انداز هزارن کان مٿي، لکن تائين پهچي ويو آهي. ان ايتري علمي ڪاوش ۾ زياده تر تحريرون جذبات انگيز، عصبيت جون ترجمان، سطحي، ۽ ترجيحي رنگ واريون آهن. اقبال کي دنيا جي عظيم شاعرن جي صف ۾ تہ آندو ويو، پر ڪيس دنياي شاعريءَ جو خاتم قرار ڏيئي، باقي پوري عالم انسانيت جي شعراءَ کي هيٺ ڪيو ويو. 'اقباليات' جي عميق ۽ ناقدانہ مطالعي کان پوءِ، اسان جو اهو رايو آهي تہ هڪ يا ٻن ڪتابن ۽ ٻن-چئن مقالن کان سواءِ، باقي سارو مواد سطحي، تقليدي، جذباتي ۽ ترجيحي آهي.

دراصل، غالب هجي يا نذرالاسلام، اقبال هجي يا شيڪسپيئر، رومي هجي يا جامي، ٻنهنجيءَ جاءِ تي سڀ وڏيءَ عزت جا لائق آهن، پر افسوس آهي انهن جي پيش ڪندڙ مداحن ۽ شارحن تي، جن انتهاپسنديءَ کان ڪم ورتي، غير علمي فيصلا به ڏنا آهن، ۽ انساني فڪر لاءِ جمود آور حدون به قائم ڪيون آهن.

اگر گستاخي معاف ڪئي وڃي ته ٻوءِ ائين چوڻ کان رهي نٿو سگهجي ته اسان جا سنڌي اديب ۽ شاعر به ان قسم جي عصبي ۽ ترجيحي، جذباتي ۽ تفريحي، غلط روش کان بچي نه سگهيا آهن. اسان جا 'لطيف' تي لکيل ڪتابچا، مقالا ۽ شاعراڻا قصيدا، ان حقيقت لاءِ مثال طور پيش ڪري سگهجن ٿا.

'شاهه' تي، گربخشاڻيءَ کان سواءِ، شرح جي باب ۾ ڪا به علمي ڪاوش پيدا نه ڪئي ويئي آهي - پر اها به زياده تر لغوي ۽ لفظي موشگافين تائين محدود آهي. شاهه جو اهو تاويل ۽ تعبير، جو زندگيءَ جي صحتمند قدرن کي اجاري ۽ سنواري، سو اڃ به ناپيد آهي.

شاهه جي متن متعلق گهڻو ڪجهه ڪم ٿيو آهي. اسان وٽ متعدد نسخا موجود آهن. سڀ کان پويون نسخو علامه آءِ. آءِ. قاضي صاحب ترتيب ڏنو آهي، جو تحقيق ۽ ڪاوش جي لحاظ کان گهڻو بلند آهي. ان کي هن ڏس ۾ حرف آخر سمجهڻ گهرجي، ۽ ان تي قناعت ڪرڻ گهرجي. (ان کان پوءِ ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ هڪ شاهه جو رسالو ترتيب ڏنو آهي، جيڪو هن صديءَ جو آخري نسخو سمجهڻ گهرجي - ايڊيٽر) باقي رهيو شاهه جي مڪمل شرح جو سوال، سو ته اڃا تائين موجود آهي. سنڌ جي اهل نظر ۽ صاحبِ شعور اديبن لاءِ شاهه اڃا شرح جو محتاج آهي. شاهه جي مڪمل شرح جو ذميدارانه حل اڃا تائين ڪنهن به زير بحث نه آيو آهي.

اسان وٽ اڄ نه ڪو قليچ بيگ آهي، ۽ نه گربخشاڻي؛ نه ڀيرومل، نه فتح محمد سيوهاڻي؛ ۽ انهن جو سانڍياري، ڊاڪٽر دائود پوٽو، به پنهنجو ڪم اڌوري نموني ۾ ڇڏي ويو آهي، سو به، جيتريقدر معلوم ٿي سگهيو آهي، محض متن متعلق ئي آهي. شرح کي ان مرحوم بزرگ به هٿ ڪونه لاتو آهي. وري ڪو قليچ ۽ گربخشاڻي

پيدا ٿئي، اهو محال نہ آهي، پر ناممڪن ضرور آهي. ان صورتحال ۾، شرح ڪير لکندو؟ سياڻي تہ موجوده دور جا پيل ڪپيل وڏا بہ نہ رهندا! لهذا، ڳالهہ ڪتائڻي، تجويز هيءَ آهي تہ شاهہ جي شرح لکڻ لاءِ جيڪڏهن ڪو هڪ-اڌ لائق ماڻهو پاڻيهي ميدان تي اچي تہ ٻہ وءِ ڪنهن بورڊ جي ضرورت نہ آهي، ٻيءَ حالت ۾ سنڌ جي باقي مانده عالمن ۽ اديبن جو بورڊ مقرر ڪرڻ گهرجي، جو هڪ اهل فن سربراهہ جي نظر هيٺ ڪم ڪي شروع ڪري.

'شاهہ' جي شرح جو ڪم هونئن تہ تمام وڏو آهي، پر اهو بہ سکيو ۽ سولو تڏهن ٿيندو، جڏهن ڪو بلند حوصلہ ماڻهو ان ڪم کي مخلصانہ طور پايہ تڪميل تي پهچائڻ لاءِ ميدان تي ايندو.

بيشڪ، 'شاهہ' جي شرح لاءِ جي دقتون آهن، اهي بہ نظر انداز ڪري نٿيون سگهجن. اسان جي شارحن ۽ نقادن اڄ تائين 'شاهہ' کي محض 'صوفي' ڪري سڏيو آهي، حالانڪ شاهہ کي رڳو صوفي چوڻ غلط بہ آهي، ۽ جاهلانہ بہ. گذشتہ راصلوات، اڄڪلهہ شاهہ تي ڪم ڪندڙ اهڙا ماڻهو هئڻ گهرجن، جن جي نگاهہ قرآن، حديث، فلسفي، تصوف، قديم توڙي جديد ادب ۽ شعر، عمرانيات، سائنس ۽ جديد فلاسفيءَ تي نہ فقط ناقدانہ هجي، پر عارفانہ بہ هجي: ان سان گڏ، انساني شعور ۽ فڪر جا مختلف النوع پهلو ۽ مدارج بہ سندس مطالع ڪيل هجن؛ شعر جي صحتمند فني ارتقا کان بہ واقف هجن؛ هن ملڪ جي شاعريءَ، خاص طور ڪلاسيڪي فن سان بہ شغف هجين؛ اطلاقي ۽ اشراقي تصوف، نوفلاطونيت ۽ ويدانت جو تحقيقي مطالعو بہ رکندا هجن: ان کان سواءِ، سنڌي زبان، بالخصوص شاهہ جي لاڙي لهجي جي محاورات، مصطلحات، مشتقات ۽ ضرب الامثال تي بہ ڪامل عبور حاصل هجين: سون تي سهاڳو اهو تہ هندي، عربي ۽ فارسي زبانن جي شاعريءَ تي بہ ڪامل دستگاهہ رکندا هجن. يقين آهي تہ اهڙا ماڻهو هن بحر ذخار ۽ درياءِ ناپيدا ڪنار جي غواصي ڪري سگهندا -ٻين جي جاءِ ناهي.

گستاخي معاف، مثال طور، هت اهو ظاهر ڪرڻ ضروري ٿو سمجهان تہ آنجهاني گربخشاڻي جي شرح، لغوي ۽ اصطلاحي موشگافين کان وڌيڪ ٻي ڪابہ افاديت ۽ صحت نٿي رکي.

ڊاڪٽر صاحب، اطلاقي تصوف ۽ نوفلاطونيت کي ويدانت جي آميزش سان مرصع ۽ رنگين ڪري، شاهه جي صحتمند ۽ صالح فڪر تي ملمع چاڙهيو آهي. ويدانت جڏهن ته اصول ۽ فروع جي لحاظ سان اشراقي ۽ اطلاقي تصوف سان هم‌رنگ ۽ هم‌آهنگ آهي، ۽ گربخشاڻي صاحب ذاتي طور فلسفه ويدانت ۽ فڪر عجم يا اشراقي تصوف جو قائل هو، تنهنڪري شاهه جي چند ويدانت آميز بيتن کي اصل الاصول قرار ڏيئي، سندس پورو تاويل ۽ تعبير اطلاقي ۽ اشراقي رنگ ۾ ڪري ويهي مٿي چڙهيو آهي- حالانڪ شاهه ۾ اشراقيت ۽ اطلاقيت، نوفلاطونيت ۽ ويدانت جو ايترو حصو نه آهي جو سندس پوري ڪلام تي انهن کي حاوي سمجهي، کيس اشراقي ۽ اطلاقي صوفي ۽ ويدانتي قرار ڏجي. افسوس هي آهي ته اسان جا پيا هندو ودوان ۽ شاهه جا شارح به فقط ويدانتي اصولن موجب شاهه تي ڪتابچا لکي ويا آهن. عالم ۽ فاضل ان حقيقت کي خوب ڄاڻن ٿا، هت ان جي تفصيلي جائزي جي گنجائش نٿي سمجهجي — ڪمالايخفيٰ.

هن دور ۾ شاهه جي خدمت جو بس اهو هڪڙوئي طريقو آهي ته مڪمل شرح تيار ڪئي وڃي؛ باقي جلسا ۽ جلوس، ڪانفرنسون ۽ نمائشون، ثانوي حيثيت رکن ٿيون، جي نڪي آهن فرض نڪي واجب.

ان کان پوءِ مسئلو آهي ترجمي جو. جيستائين علمي ۽ فني اصولن جو سوال آهي، ترجمي متعلق 'ڪارلائل' جا اهي لفظ اڄ به مشعل راهه ٿي سگهن ٿا، جن ۾ چيو اٿس ته 'ڪي ڪتاب اهڙا آهن، جي فقط اصل وارين زبانن ۾ ئي مطالع ڪري سگهجن ٿا، جن جو ترجمو ڪرڻ ۽ ان کي نباهڻ محال نه ته مشڪل ضرور آهي- اهي آهن ويد، توريت، انجيل، ۽ قرآن، ڪارلائل جي انهيءَ ارشاد کي اڃا به هن طرح مڪمل ڪري سگهجي ٿو: 'ويد، توريت، انجيل، قرآن،—— ۽ شاهه جو رسالو'. اها حقيقت آهي، پر آهي تلخ، ته اسان جي علائقائي ٻولين—— بنگالي، پنجابي، پشتو ۽ بلوچيءَ ۾ ته نه پر خود اردو، فارسي، انگريزي ۽ عربي زبانن ۾ به شاهه کي ترجمو ڪرڻ نهايت مشڪل ڪم آهي. سنڌي ٻوليءَ جي جزالت، پختگي، شيريني، نماڻائي ۽ سڀاجهائي، ترنم ۽ موسيقيت ته اڳ ئي مسلم آهي، پر 'شاهه' جي فن ۾ ته اها زبان 'دو آتشه' ٿي ڪم آئي آهي، جنهن

جو منظوم ترجمو ڪرڻ نهايت غير ذميدارانه قدم ٿيندو. مناسب ائين آهي ته شاهه جي ترجمي ڪان قطع نظر، سنڌي زبان ۽ ادب جي تحصيل جا اسباب پيدا ڪيا وڃن ۽ دنيا جي طالبن کي سنڌي پڙهائجي، ۽ ان ڪان پوءِ شاهه جي شاعريءَ سان تعلق رکندڙ علوم عاليه ۾ تحصيل ڪرائي، ڪين 'شاهه جو رسالو' ڏجي. "سسئي ۽ سور ويا پنيندا پاڻ ۾" -- پاڻيهي پيا سمجهندا ۽ شرحون ڪندا. ناقص صورتن ۾ شاهه جي ترجمي ڪرڻ جي بدعت ڪان بچڻ پنهنجيءَ جاءِ تي هڪ علمي خدمت ٿيندي. اردوءَ ۾ پڻ جيڪي ڪجهه ترجمي جا نمونا هٿ اچي سگهيا آهن يا مجلسن ۾ پڙهيا وڃن ٿا، تن مان ڪن غير سنڌين جا مضحڪه خيز حد تائين ناقص آهن؛ جن کي پڙهڻ ڪان پوءِ ائين چئي سگهجي ٿو ته 'ڪاڏي ٿيو ڪوهيار، ڪاڏي ٿي هنڌڙا ڪٽي!' ڪٿي رهيو 'شاهه'، ۽ ڪٿي رهيو ناقص ۽ ٿڪو ۽ ڪُسڄو ترجمو! 'چه نسبت خاڪ را با عالم پاڪ!' خود 'سورلي' جي انگريزي منظوم ترجمي کي به عالمن ۽ ماهرن پسند نه ڪيو آهي، ڏاهم اسان جي چند انفرادي ڪوششن ۾ به چار اردو ترجما به ملي سگهن ٿا، جن مان ڪي ٿورا، ڪنهن حد تائين آزاد ترجمو چئي سگهجن ٿا. ان ڏس ۾ رفيق خاور، شيخ اياز، آغا تاج محمد، حفيظ هوشيار پوري، ابن انشا، لطف الله بدوي، رشيد لاشاري، رئيس امرو هوي، وغيره جا نالا قابل ذڪر آهن. اهي ڪاوشون اڃا ابتدائي ۽ تجرباتي ئي آهن، اڃا گهڻيءَ ڇنڊڇاڻ، رياض ۽ مشق، محنت ۽ مشقت جي ضرورت آهي. شاهه جي شاعرانه هيئت کي آزاد نظم ۾ گيتن ۾، غزلن ۽ مثنوين ۾ پيش ڪرڻ ته نهايت غلط قدم آهي، البته هندي شاعريءَ وارن دوهرن ۾ پيش ڪرڻ کي نظرانداز سو نٿا ڪري سگهون، پر افسوس جو ان طرف توجه آهي ئي ڪونه! سهل پسنديءَ جي ڪري شاهه جي شاعرانه هيئت کي اهڙا قالب ۽ اسلوب پهرايا وڃن ٿا، جن کي نه ذوق جمال پسند ٿو ڪري، ۽ نڪا طبع سليم ئي گوارا ڪري ٿي. ڪاش، اسان جا اديب، عالم ۽ فنڪار ان طرف توجهه فرمائين، ۽ سنڌي ادب جي عظيم ورثي کي هرو ڀرو بازاري شهرت نه ڏين، نه ان کي معاشي ذريعو بنائين، ۽ نه وري ان کي ادبي نيڪناميءَ جو آسان طريقو سمجهن. رڳي ترجمي جي نه، پر شاهه جي مطالب ۽ خيالات،

افڪار ۽ جذبات جي ترجمانيءَ ۽ اشاعت جي ضرورت آهي. ظاهر آهي ته اها ضرورت فقط نثر پوري ڪري سگهي ٿو، ۽ نه نظم. نظم جي محدود صنف 'شاهه' جي ترجمانيءَ لاءِ ناڪافي آهي. ان لاءِ نثر جهڙي وسيع صنف گهرجي- پوءِ ڀلي انگريزي، اردو، فارسي، عربي، بنگالي، پنجابي، پشتو، هندي ۽ چينيءَ ۾ لکيو وڃي.

اسان جا اهل نظر عالم، اهل بصيرت ۽ پيشرو اگر هن ناچيز گذارش تي غور ڪري، شاهه متعلق شرح جو ڪم هٿ ۾ کڻندا، ته پوءِ يقين آهي ته اها خدمت نه فقط شاهه جي خدمت يا سنڌي ادب جي خدمت چئبي، پر اها خدمت عالمي ۽ آفاقي خدمت سڏبي. هن ائٽمي دور جي فڪري ۽ نظري اضطراب ۽ التهاب لاءِ اگر شاهه جي شعور ۾ زندگي بخش ۽ صحتمند قدر آهن، ته پوءِ انهن کي پيش ڪندڙ شارحن جي خدمت نه علائقائي سمجهڻ گهرجي نه سنڌي، نه پاڪستاني نه اسلامي، پر آفاقي ۽ عالمي، پوريءَ انسانذات لاءِ: اها خدمت هوندي 'امن ۽ ايمان' جو سرمدي پيغام!

"مـن ڪـا منهنجي آه،
ڪوهياري جي ڪَنَ پوي!"

عـاشـق عزازيل، پئا مـڙئي سڌڙيا،
منجهان سـڪ سبيل، لعنتي لال ٿئو.
(شـاهه)

پـڙهـو پڙهيجاهه، سبق انهم سورجو
ميم رکجاه من ۾، الفت تنهن اڳيان
چـتـا چوريجاهه، اها لات لطيف چئي
(شـاهه)

• معمور يوسفاڻي

بيت، وائي ۽ سر

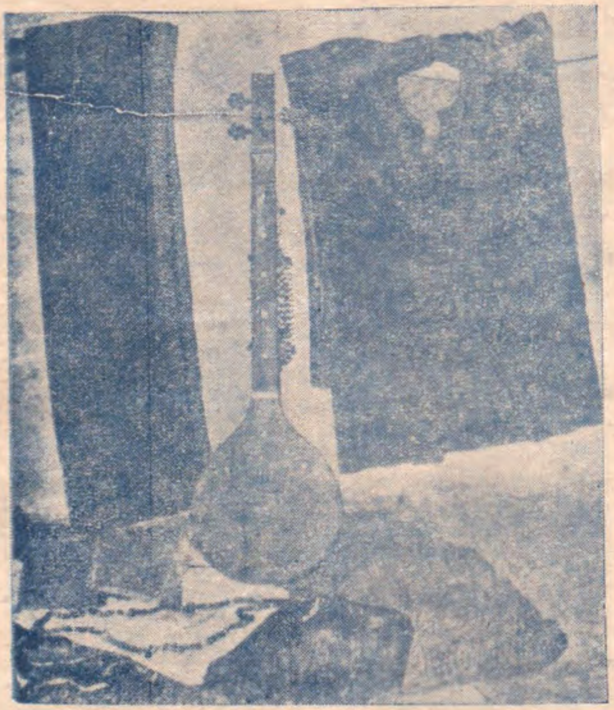

اسين جيڪڏهن سنڌ جي عظيم شاعر، شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحه جو رسالو کڻي، پڙهنداسون ۽ سندس ڪلام جو جائزو وٺنداسون ته اهو اسان کي ڪيترن ئي 'سرن' ۾ ساڻهون ايندو ۽ هر 'سر' ۾ ڪيترين ئي 'وايون' ۽ بيت ڏسڻ ۾ ايندا. تنهن لاءِ اچو ته انهن جي اصليت کي ڇرو ڇڙيون.

بيت:- عربن جي شاعري ۾ ٻن مصرعن يعني ٻن سٽن واري شعر کي 'بيت' چئبو آهي.

جيئن:

رَضِينا قِسمَةَ الجَبار فِي نا
لَنا عِلمٌ وَالجُهال مالٌ

هئي، اها ٻه ٻن سٽن واري هئي.
جيئن:-

عربن جڏهن سنڌ فتح ڪئي ته ان وقت سنڌ ۾ جيڪا شاعري هلندڙ

سيارا وسڪارا ٿيندا،
چلي ويندا چيت.

ڪٿيون ڪر موٽينديون،
هاري ڪيٽيندا ڪيٽ.

۽ سنڌ ۾ انهن ٻن سٽن واريءَ شاعريءَ کي ”ڏوهو“ ڪوٺيو ٿي، جو تہ ’ڏويءَ‘ جي معنيٰ آهي ’ٻہ‘ ۽ ’هو‘ جي معنيٰ آهي ’ٻہ‘ ۽ هو جي معنيٰ آهي وارو- يعني ’ٻن سٽن وارو‘ ۽ عربن انهيءَ ٻن سٽن واري شعر کي، ’بيت‘ جهڙو ڏسي بيت چوڻ شروع ڪيو. ۽ سنڌي جيڪي عربن جي رعيت هئا، اهي بہ عربن جو نقل ڪندي، ان کي بيت سڏڻ لڳا.

اهڙي طرح اڳتي هلي جڏهن اهو ’ڏوهو‘ يعني ٻن سٽن وارو بيت، سٽن جي واڌاري سبب، عربن جي بيت واري نموني کان ڦري ويو تہ بہ اهو بيت سڏبو رهيو، ۽ اڄ ٽائين بيت سڏجي ٿيو، جنهن جون ڪيتريون ئي شڪليون آهن. ۽ شاهہ عبداللطف رحہ جي رسالي ۾ بيتن جا سڀئي نمونا موجود آهن.

وائي:- ’وائي‘ بہ ’ڏوهي‘ يا ’بيت‘ وانگر نج سنڌي شاعري آهي، جنهن جا باني ميون شاهہ عنات رضوي رحہ ۽ شاهہ عبداللطيف ڀٽائي رحہ آهن، جن ’بيت‘ جي هڪ شڪل کي، ’ڳيچ‘ يا ’ڳيت‘ جي ڍار سان ڳائي ان جو نالو رکيو ’وائي‘.

ــ گل ڦل

شاهہ جي رسالي جي سڀني سرن جي داستانن ۾، بيتن جي پويان هڪ يا هڪ کان وڌيڪ وايون ڏنل آهن. جن کي ’ڀٽ ڌڻي‘ جا فقير، راڳ- ڳائڻ وقت بيتن کان پوءِ خاص ڍنگ سان ڳائيندا آهن. جن ۾ الو ميان، ’اُو اُو، وو وو ۽ هُو هُو ۽ هُو هو‘ جا آواز اهڙي تہ جهيل جهانءَ سان چوندا آهن، جو اُهي تنبور جي تارن سان ملي هڪ فطري نغمو ٿي پوندا آهن، جنهن کي غور سان ٻڌڻ بعد، ٻڌڻ وارو پنهنجي پاڻ کي بہ وساري ويهندو آهي.

سر: سر جي معنيٰ آهي راڳ، يا موسيقي. ۽ شاهہ جو سمورو ڪلام پنجيهن سرن تي ٻڌل آهي. ۽ هر سر ۾ مضمون جي لحاظ کان ڪيترا ننڍا ننڍا ڀاڱا آهن جن کي داستان چئبو آهي. ۽ هر داستان ۾ ٿورا يا گهڻا بيت آهن. جن جي آخر ۾ هڪ يا هڪ کان وڌيڪ وايون ڏنل آهن.

شاهہ صاحب جي انهن سڀني سرن جا نالا راڳ، جي لحاظ کان رکيل آهن. ڇو تہ شاهہ صاحب جي ڪچهريءَ ۾ هر سر جو ڪلام (بيت، وايون) سندس نالي واري راڳ يا راڳڻي ۾ ڳايو ويندو

هوء جن جا نالا هن طرح آهن. سر ڪلياڻ سر سارنگ، سر کامود، سر سريراڳ، سر پرڀات، سر پورب، سر بلاول، سر گهاتو سر مارو (ڍولو مارو) (سر راڻو) (مومل راڻو) سر ڪيڏارو، سر بسنت (بسنت ـ بهار) سر ڏهر، سر آسا، سر ڪنڀات، سر ڪارايل، سر سورٺ، سر رپ، سر معذوري، سر آبري (سسئي آبري) سر ديسي، سر ڪوهياري، سر حسيني، سر مارئي، سر سامونڊي، سر سهڻي، سر پرڀاتي، سر رامڪلي، سر ڏنا سري، سر کاهوڙي، سر ڪاپائتي ۽ سر ليلا (ليلا ـ چنيسر).

انهن سرن مان ڪي راڳ ۽ راڳڻيون هندستاني آهن، جيڪي ان وقت سنڌ ۾ عام طرح ڳايا ويندا هئا ته ڪي نج سنڌي آهن، جن مان ڪيترا خود شاهه صاحب جا پنهنجا ٺاهيل آهن. پر افسوس جو گهڻي وقت کان پوءِ سڄاڻ ٽيڻ جي ڪري، اسان کان انهن سرن مان ڪيترا گم ٿي ويا آهن جن بابت اسان جا سنگيت ڪار کوجنا ڪري رهيا آهن.

- ظفر عباسي

شاهه ڀٽائي جا ڪجهه ساٿي

هن ننڍڙي مضمون ۾ انهن شخصيتن جا نالا آهن، جيڪي حضرت شاهه ڀٽائي جي دؤر ۾، سنڌ ۾ هم عصر هوا، جن سان ڀاڻ مليا ۽ رهاڻيون ڪيون هوائين. 1ـ خواجه محمد زمان لواريءَ وارو 2ـ شاهه عنات رضوي 3ـ دين محمد صديقي سيوهاڻي. 4ـ مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي. 5ـ فقير صاحبڏنو درازن وارو. (سچل سرمست جو ڏاڏو) 6ـ قائم الدين قلندر، بکيرن وارو. 7ـ مخدوم محمد معين ٺٽوي. 8ـ آخوند نور محمد ڀٽي. (شاهه صاحب جو استاد) 9ـ ميان نور محمد ڪلهوڙو. 10ـ تمر فقير 11ـ بلال فقير. 12ـ اتل ۽ چنچل (دهليءَ جا مشهور ڳائڻا، جي نيٺ اچي شاهه صاحب وٽ رهيا.) 13ـ لونگ فقير 14ـ محمود شاهه 15ـ ميان ولي محمد آخوند.

• انور هالائي

شاهه جون ڪهاڻيون

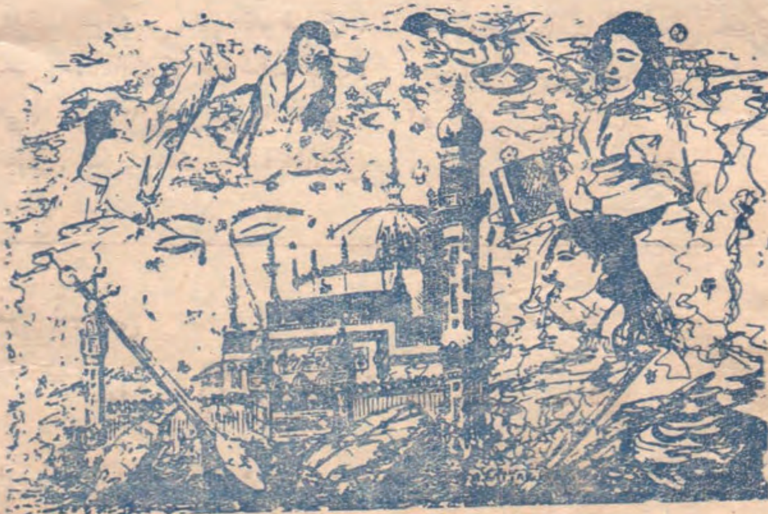

شاهه جي رسالي ۾ جيڪي ڪهاڻيون بيان ڪيل آهن، اهي سڀ لوڪ ڪهاڻيون آهن، جيڪي شاهه جي حياتيءَ کان به گهڻو اڳي مشهور هيون. شاهه صاحب پنهنجي بيتن ۾ انهن لوڪ ڪهاڻين جو مثال وٺي، ماڻهن کي سبق ۽ نصيحتون ڏنيون آهن.

اهو ضروري آهي ته اسان جا ٻار به انهن لوڪ ڪهاڻين جي اصل متن مان پوريءَ طرح واقف هجن. ان ڪري هن مضمون ۾ انهن مشهور ڪهاڻين جو مختصر متن ان لاءِ پيش ڪجي ٿو ته جيئن ٻار لوڪ ڪهاڻين جي روشنيءَ ۾ شاهه جا بيت ڀليءَ ڀت پروڙي ۽ سمجهي سگهن.

سهڻي ميهار

جن ڏينهن، هندوستان تي مغلن جي حڪومت هئي، انهن ڏينهن ۾ ترڪستان جي شهر بخارا جو هڪ نوجوان امير عزت بيگ جدا جدا ملڪن جو سير سفر ڪندو اچي لاهور پهتو. انهن ڏينهن شهر گجرات ۾ تلا نالي هڪ ڪنڀر رهندو هو جيڪو پنهنجي فن ۽ ڪاريگريءَ ڪري نهايت مشهور هو.

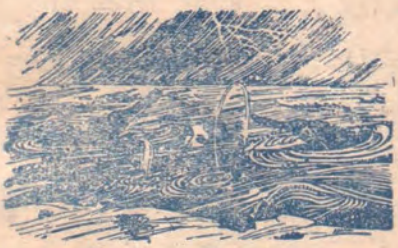

سندس جڙيل ٿانءَ ڏورانهين شهرن ۾ وڪري لاءِ ويندا هوا. امير عزت بيگ به گهمندي ڦرندي جڏهين اچي گجرات پهتو ته تلا ڪاريگر جي ڪاريگري ڏسڻ جي خواهش ڪيائين. نوڪرن کي حڪم ڏنائين ته ان ڪنڀر جا ٿانءَ خريد ڪري اچو. نوڪر ٿانءَ ته خريد ڪري آيا پر ڪنڀر جي دوڪان تي وينل سندس سدا ملوڪ ڌيءُ جي ڏاڍي ساراهه ڪيائون. عزت بيگ ان ساراهه تي هرڪجي، ان ملوڪ زاديءَ جو منهن ڏسڻ لاءِ پاڻ ڪنڀر جي دوڪان تان ٿانءَ خريد ڪرڻ ويو. ڪنڀر جي ڌيءُ جنهن جو نالو سهڻي هو نه رڳو شڪل جي سهڻي هئي پر ڳالهائڻ جي به ڏاڍي مٺي ۽ ٻاجهاري هئي. ان ڪري عزت بيگ سهڻيءَ جي سونهن تي موهت ٿي پيو ۽ ڏهاڙي ان ڪنڀر جي دوڪان تان ٿانءَ خريد ڪندو هو. انهن ٿانون جي نيڪال لاءِ هڪڙو جدا دوڪان کوليائين ۽ مال تڪڙو تڪڙو نيڪال ڪرڻ لاءِ ٿانءَ سستي اگهه وڪڻڻ لڳو. ان جو نتيجو اهو نڪتو جو تلا ڪنڀر ته سکيو ٿي ويو پر عزت بيگ کني خالي ٿي ويو. نوڪرن کيس گهڻو ئي سمجهايو پر هو قرض تي به ٿانءَ کڻي، سهڻيءَ سان ملاقات جو وسيلو ڳوليندو رهيو. نيٺ نوڪر کيس ڇڏي سندس الهه تلهه کڻي ملڪ پهچي ويا. عزت بيگ، تلا ڪنڀر کي اچي سارو احوال ٻڌايو جنهن مٿس رحم کائي، پاڻ وٽ نوڪر رکيو ۽ ڪانئس ڇيڪي مٿي پوارائيندو هو. پر اهو سخت ڪم عزت بيگ جهڙو نازڪ بدن

نہ ڪري سگھيو. ان ڪري ٽلا ڪنير ڪيس مينھون چارڻ جو ڪم سونپيو. جنھن تان مٿس ”ميھار“ جو نالو پئجي ويو.

سھڻي ڪير ڏھائڻ جي بھاني، ميھار سان ڏھاڙي پيئي ملاقات ڪندي ھئي: اھا ڳالھہ آھستي آھستي پکڙجي عام ٿي ويئي. ٽلا ڪنير ۽ ان جي زال، پنھنجي ڌيءَ سھڻيءَ کي گھڻوئي سمجھايو پر سھڻي نہ سمجھي. نيٺ ٽلا ڪنير ميھار جو قرض معاف ڪري کيس نوڪري مان ڪڍي ڇڏيو.

ٽلا ڪنھار، سھڻيءَ جي شاديءَ پنھنجي پائٽي ڏم سان ڪرائي ڇڏي. پر سھڻيءَ خدا کي پاڏايو ۽ خدا جي قدرت سان ڏم کي رات جو اھڙي گھري ننڊ اچي ويندي ھئي جو کيس سھڻيءَ جي سار بہ ڪانہ ٿيندي ھئي.

ميھار، چناب ندي‌ءَ جي ٻيءَ پر فقيراڻو ويس ڪري دونھين دکائي ويھي رھيو. پراڻ جا ڪٿين ميھار وٽس اچي ڪچھريون ڪندا ھوا. آھستي آھستي اھا ڳالھہ گجرات ۾ بہ پکڙجي ويئي تہ مرئين پر ھڪ وڏو درويش دونھين دکائي ويٺو آھي جنھن جي دعا سان گھڻن جي من جون مرادون پوريون ٿي ويون آھن. سھڻي بہ اھا ھاڪ ٻڌي، جيڏين سرتين سان گڏجي ان درويش سان ملڻ آئي تہ ڳالھہ پڌري ٿي پئي تہ اھو درويش ميھار ھو، جنھن سھڻيءَ سان ملڻ لاءِ ھيڏو سانگ رچايو ھو. نيٺ اھو فيصلو ٿيو تہ ميھار روز رات جو درياءُ تري، سھڻي سان ملڻ ايندو. ۽ ان تي ڪيترو ئي عرصو عمل ٿيندو رھيو. ميھار جو اھو دستور ھوندو ھو تہ ھو ڪونڪو درياءُ جو پکي يا مڇي ڪٺي ايندو ھو جو پچائي پئي کائيندا ھوا. ھڪ رات ميھار کي ڪابہ شيءِ ھٿ نہ آئي، سو خالي ھٿين وڃڻ بدران پنھنجي ران وڍي ان جو گوشت ڪٺي سھڻيءَ وٽ اچي پھتو ھڪ تہ زخم تازو ٻيو ان تي پيو پاڻي، ٽيون رت بہ ڇڏيائين ھيڪاندو سو ميھار بي حال ٿي ڪري پيو. سھڻيءَ سڀي وارتا ٻڌي فيصلو ڪيو تہ سڀاڻي رات ڪان ھوءَ گھڙي تي تري ميھار وٽ ايندي.

سھڻي جي نڻان کي اڳيئي منجھس شڪ ھو. تنھن جاچ شروع ڪئي ۽ نيٺ سھڻيءَ جو گھڙي تي چڙھي مرئين پر وڃڻ ۽ موٽي اچڻ جو واقعو

اکين سان ڏٺائين. ھن اھو سمورو احوال پنھنجي پيءُ ڏم کي ٻڌايو. ڏم ۽ نڻاڻ سھڻيءَ کي گھڻوئي سمجھايو پر سھڻي نه مڙي. نيٺ ھڪ رات جيئن سھڻي گھڙو سرن جي ٻوڙي ۾ لڪائي گھر ڏانھن رواني ٿي ته ڏم اھو پڪو گھڙو ڪڍي ڪچو گھڙو ان جي جاءِ تي رکي ڇڏيو. ٻي رات نيم انوسار سھڻي جيئن ئي دريا پار ڪرڻ جو ارادو ڪيو ته مينھن ۽ طوفان به اچي ڪڙڪيو، ھڪ ته سياري جي رات، ٻيو مينھن، پر سھڻي مڙي نه، گھڙو کڻي دريا ۾ گھڙي. جڏھن وچ سير ۾ پھتي ته گھڙو ڳرڻ لڳو ۽ سھڻيءَ ميھار کي سڏ ڪيا. نيٺ ميھار به سھڻي جا سڏ سڻي دريا ۾ ٽپي پيو. ۽ اچي سھڻيءَ کي ھٿ ڪيائين، پر پاڻيءَ جي لھرن کين لوڙھي غرق ڪري ڇڏيو. اھڙيءَ طرح ھن دنيا، سھڻي ۽ ميھار کي ملڻ نه ڏنو. پر ھن دنيا ۾ وڃي مليا.

جان جان ھئي جيري، ويٺي نه ويساند،
لڙھي لھرن ماند، ميائي ميھار ڏي.
(شاھ)

سسئي پنھون

ڪنھن زماني ۾ ڀنڀور سنڌو درياءَ جي ڪناري تي ھڪ وڏو ۽ بھترين شھر ھو. ان ۾ محمد نالي ھڪ ڌوٻي رھندو ھو، جنھن کي سسئي نالي ھڪ ڌيءَ ھئي جيڪا ڏاڍي سھڻي ھئي. چون ٿا ته سسئي اصل ناٿون نالي ٻانڀڻ جي ڌيءَ ھئي. پر ان کي ڇٺيءَ ڪيائڻ مان پتو پيو ته ان ڇوڪريءَ جو انگ ڪنھن مسلمان سان لکيل آھي. ان ٽڪي ڪان بچڻ لاءِ ھن ڇوڪريءَ کي صندوق ۾ بند ڪري دريا ۾ لوڙھي ڇڏيو، اھا صندوق لڙھندي محمد ڌوٻيءَ کي اچي ھٿ لڳي.

سسئي اچ نندي سيان وڏي. سندس سونھن جي ھاڪ ملڪان ملڪ پکڙجي ويئي. ڪيچ مڪران جي حاڪم آريءَ ڄام جي پٽ شھزادي پنھونءَ سسئيءَ جي سونھن جي سچائي پرکڻ لاءِ پنھنجو ماڻھو ڀنڀور ڏياري موڪليو. ان ڪيس جيڪا سسئيءَ جي سونھن جي واکاڻ ٻڌائي تنھن

ڪيس موهي وڌو. ٻنهون واپاري ٻڌجي سرهاڻ جون خرزينون پرائي قافلو وٺي
اچي پنهور ۾ سهڙيو. سسئي بـه جيڏين ۽ سهيلين سان گڏ عطر سودڻ جي
ارادي سان ٻنهونءَ جي منزل تي وئي جتي ٻنهي کي هڪ ٻئي جي پرپت
جو ٻڌجي ويو.

محمد ڏوبيءَ کان ڪيترن ٻين سسئيءَ جو سنگ گهريو پر هن ناڪار
ڪري ڇڏي. ٻنهونءَ به محمد ڏانهن سسئيءَ جي سڱ لاءِ ماڻهو موڪليو
پر ٻنهونءَ جي ذات ڪٿي نه هجڻ سبب انڪار ڪري ڇڏيو. نيٺ سسئي
جي هڪ سکيءَ ڏوبيءَ کي يقين ڏياريو ته ٻنهون به ذات جو ڪٿي آهي.
هن ڪيس آزمائڻ لاءِ هڪ ڪيپ ڏوئي اچڻ لاءِ چيو. ٻنهونءَ جا نازڪ هٿڙا
ڪپڙا سٽيندي لڦون ٿي پيا. نيٺ ڪپڙا چيري ڦاڙي آيو پر ان لاءِ ٻنهون
جا ڪبو جو ڦاٽل ڪپڙن جي تهن ۾ سونيون مهرون وجهي گراهڪن کي
موڪليون. جڏهن ڪپڙا مالڪن کي پهتا ته ڪنهن به دانهن ڪانه ڪئي.
اُلٽو جنهن ڪان ٿي ڏوبيءَ پهچيو تنهن لُي ڪپڙن جي ساراهه ڪئي. نيٺ
ڏوبيءَ ٻنهونءَ کان جنڊو پاڙو لڪائي ڪيس سسئي پرڻائي ڏني.

هوڏانهن ٻنهونءَ جـي وڇوڙي ۾
پٽس بيحال ٿيڻ لڳو. هُن ڪهڻائي ماڻهو
موڪليا پر ٻنهون پوئتي ورڻ ڪان نـٿ
ڪيري ٻيٺو. اهو حال ڏسي ٻنهونءَ
جا ٿي ڀائر گڏجي پنهور آيا. سسئيءَ
ڏيرن جـي چڱي خاطر داري ڪئي.
ٻنهون هنن سان محفلون ۽ مجلسون ڪرڻ لڳو. هڪ رات ٻنهونءَ کي
گهڻو شراب پياري بي خبريءَ جي حالت ۾ ڀائر اٺن تي ڪڍي هليا ويا ۽ سسئي
انتظار ڪندي رهجي وئي. پوئين رات جڏهن هٿو پيس ته نه آهي ٻنهون
لکي ڏير. تـه سمجهيائين ته هيءَ جنت مون سان ڏيرن ڪئي. پوءِ سڀي
سنيري ٻنهونءَ جا پيرا ڪڍي ٻنهونءَ کي ڳولڻ لاءِ پنهور ڇڏيائين. مٽن مائٽن،
سهيلين جيڏين ڪيس گهڻوئي سمجهايو پر هوءَ نه مُڙي. اٺن جا پيرا ڪڍندي
اچي پَبَ جبل ۾ پئي. پب جبل جو لڪ لنگهي هاڙهي جبل وٽ ڦوڙنديءَ

وٽ پهتي ۾ ٻاٽيءَ جي اُٺل سبب اڳتي نه وڌي سگهي ۽ وري ڦيرو
کائي ماباڙليءَ جي ويجهو رسي. اتي ايل ٽالي ڌراڙ مليس، جنهن ڏانهس ميريءَ
اک سان نهاريو. اتي سسئيءَ خدا کي ٻاڏايو ۽ خدا جي قدرت سان ڌرتي
ڏُٻي ڦاٽي پئي جنهن ۾ هوءَ اندر گهڙي ويئي ۽ زمين زمين جهڙي ٿي
ويئي ۾ سسئيءَ جي چُنيءَ جو پلاند ٻاهر رهجي ويو. ايا، ڌراڙ اهو الاهي
اسرار ڏسي توبه تائب ٿيو ۽ پنهنجو ميڙي قبر ٺاهي مجاور بنجي ويهي رهيو.

هوڏانهن پنهون جڏهن ڪيچ مڪران پهتو ۽ پاڻ سان مائٽن جون
زيادتيون ڏٺائين ته بيمار ٿي کٽ تي پئجي رهيو. ڀٽس گهڻائي علاج ڪرايا،
پر پنهونءَ کي سسئيءَ کان سواءِ ٻي وائي وات نه هئي، نيٺ ڀٽس کيس
پنهور وڃڻ جي موڪل ڏني. هو جڏهن سسئيءَ جي قبر وٽان لانگهائو ٿيو،
نئين قبر ڏسي اُن ڌراڙ کان احوال ورتائين جنهن کيس سچي ڳالهه ڪري
ٻڌائي. اها ڳالهه ٻڌي پنهونءَ به ڌٽيءَ کي سڏايو ۽ خدا جي قدرت سان اها
قبر ڦاٽي پئي ۽ پنهون اُن ۾ گهڙي ويو ۽ پنهنجي پرينءَ سان ملي وڃي
هڪ ٿيو.

ويٺي وَرَ نه پُڄن، سُتي ملن نه سپرين،
جي مٿي رَلَدَن رون، ساجن ملي تن کي.
(شاهه)

ليلا چنيسر

سن ۱۲۸۸ع کان ۱۳۰۶ع تائين سنڌ تي، سومري گهراڻي جي داسڙن
جي ڪٽنب مان چنيسر نالي هڪ راجا حڪومت ڪندو هو، جنهن جي گاديءَ
جو هنڌ ديول ڪوٽ هو. چنيسر نه رڳو انصاف پرور ۽ بهادر هو پر سنڌس
مردانه حسن جي هاڪ به ملڪان ملڪ هئي. گهڻيئي امير وزير سائنس سنگ
ڪرڻ لاءِ آتا هئا.

انهن ڏينهن ڀرت ملڪ ۾ راڻو ڪنگهار حڪومت ڪندو هو. کيس
ڪؤنرو نالي هڪ ڌيءَ هئي جيڪا سونهن ۾ لاثاني هئي. هڪ ڏينهن ڪؤنرو
وڏي هيج سان هارسينگار پي ڪيو ته سنڌس ساهيڙيءَ کيس ٽوڪيندي

چيو ”تون جو هيڏو هار سينگار پهري ڪرين سو چنيسر کي موهڻ جو ارادو آهي ڇا؟“ ڪؤنروءَ، چنيسر بابت اڳيئي گهڻو ڪجهه ٻڌو هو. سو هن طعني ته هيڪاري ڪيس ساڙي وڌو ۽ هن فيصلو ڪيو ته چنيسر کي ضرور حاصل ڪنديس. ڪؤنرو جي ان فيصلي جي خبر سندس ماءُ ميءَ کي پيئي ته هنن ان ڳالهه کي عزت ڀريو سمجهيو. پر اصل ڳالهه اها هئي ته چنيسر، سندس زال ليلا جي محبت ۾ ايترو گرفتار هو جو ڪئين مائٽيون وٽس آيون هيون پر هن ڪنهن جي به ڳالهه نه ٻڌي. ڪؤنرو ۽ سندس ماءُ، وڻجارڪو ويس ڪري، ديول بندر ڏانهن روانيون ٿيون ته ڪنهن نه ڪنهن طريقي سان چنيسر کي ميڙائين. ان مقصد لاءِ هنن چنيسر جي وزير جکري جو سهارو ورتو ان کي نه رڳو تحفي ۾ موتي ۽ مال ڪ ڏنائون پر پنهنجي دل جو مقصد پڻ ٻڌايائون. جکري ٻنهي کي سٺو دلاسو ڏنو.

ٻي ڏينهن جکري وڃي، وڃي چنيسر سان ڪؤنروءَ جي لاثاني حسن ۽ دل جي لاڙي جو احوال ڪيو، جنهن تي چنيسر جو هنيو هرکيو پر ليلا جون اکيون آڏو آيون ان ڪري ڪؤنرو سان ناتي رکڻ لاءِ نابري واريائين.

جڏهين جکري هي نا اميديءَ جو نياپو ٻنهي کي ڏنو ته هو ڏاڍيون مايوس ٿيون. پر ڪؤنرو جي ماءُ هڪ انڪل ويڙهائي، راڻي ليلا وٽ ٻانهپ وڃي حاصل ڪئي.

وقت گذرندو رهيو پر مقصد حاصل ڪرڻ جو وجهه نه لڳو. انهيءَ غم ۽ مايوسيءَ ۾ هڪ ڏينهن ڪؤنرو ڳوڙها ڳاڙڻ لڳي ته اوچتو ليلا اچي لنگهي. هن ڪائنس هن راجائي محل ۾ ان

غم ۽ ڏک جو سبب ٻڌيو. ڪؤنرو چيو ”گذريل وقت ياد آيو اٿم، جڏهن آئون به تو وانگر هندورن ۾ لڏندي هيس ۽ نو لکو هار پائيندي هيس ته اونداهيءَ مان سوجهرو ٿي ويندو هو.“ ليلا کي هڪ خسيس نوڪرياڻيءَ وٽ نو لکي هار جو اعتبار نه آيو سو چيائينس ته ڏيکار. ڪؤنرو اهو نو لکو هار ڪڍي ڏيکاريو. ليلا هار ڏسي هرکجي پئي ۽ چيائينس ته ”ان هار جي بدلي ۾ جيڪي ڪهڻي سو گهر.“ ڪؤنرو چيس ”چنيسر سان هڪ رات رهاڻ جي عيوض هار حوالي ڪنديس.“ ليلا سوچيو ته چنيسر آهي ته منهنجو، پر جي هڪ رات ڪونرو وٽ رکيو ته ڪهڙي وڏي ڳالهه آهي. سو هار وٺي کيس دلاسو ڏنائين ته ”اڄ رات توکي آئون پاڻهي چنيسر وٽ پهچائينديس.“

ان رات، راجا چنيسر محفل ۾ گهڻو شراب پي بدمست ٿي محلات ۾ آيو. ليلا کيس نشي ۾ ڏسي ڏاڍي خوش ٿي. پرهاڻي پائي ڪؤنرو سان محبت ولبڻ لاءِ چيائينس. چنيسر جيتوڻيڪ هوش ۾ نه هو ته به غيرت آيس ۽ پڙ ڪڍي بيٺو. نيٺ ليلا چنيسر کي هرڪائي، ڪؤنرو جي ڪمري ۾ ڪاهي ويس. پانهڻ کي ڪؤنرو اڳيئي گهرائي وهاريو هو سو ننهه ٻهه ويڏي پڙهجي ويئي ۽ ڪؤنرو جي آس پوري ٿي ويئي. پوئين رات جو جڏهن چنيسر جي اک، کلي ته ڏٺائين ته ڪؤنروءَ جي پاسي ۾ پيو آهيان. احوال پڇڻ تي ڪؤنرو ٻڌايس ”رات، ليلا توکي هار تي وڪڻي ڇڏيو ۽ مون تو سان لائون لڌيون آهن. هاڻي تون منهنجو مڙس آهين ۽ آئون تنهنجي داسي“. هن ڳالهه ٻڌڻ شرط کيس ليلا کان نفرت ۽ ڪؤنرو سان محبت پيدا ٿي ويئي.

جڏهن ليلا کي خبر پيئي ته پاڻهي پاڻ سان ڪيڏو ويل وهايو اٿم سو ڏاڍي ششدر ٿي. گهڻيئي ايلاز منٿون ڪيائين پر چنيسر هڪ به نه ٻڌي. چوندا آهن ته ’هٺ جي وڏئي جو نڪو ويڄ نڪو طبيب‘. نيٺ آسرو پلي مائٽاڻي ملڪ هلي ويئي. اڃا به آسرو هوس ته چنيسر کيس وري گهرائيندو پر ورهه گذري ويا چنيسر وٽان ڪو اوني به نه آيو.

جکري وزير جو مڱڻو ليلا جي مائٽن سان ٿيل هو. تن ليلا جو هي حال ڏسي جکري کي سڏ، ڏيڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. جکرو ليلا وٽ ويو هن

شرط رکيو ته ”جيڪڏهين چنيسر کي مون وٽ آڻين ته ٻانهن تنهنجي“. جڪري اهو شرط مڃيو ۽ شاديءَ جي بهاني چنيسر کي ليلا جي ڀوڳ وٽي آيو. ليلا ساهيڙين ساڻ گهونگهٽ ڍڪي چاچهن جي آجيان لاءِ نچڻ شروع ڪيو. ليلا جو نچڻ ڏسي، چنيسر مٿس اکين ڇڪن ٿي ٻيو، ۽ وڃي گهونگهٽ کوليائينس. ليلا جي اکين ۾ جيئن چنيسر نهاريو تيئن کيس ماضي ياد اچي ويو ۽ سندس اندر مان آهه نڪتي ۽ روح اهڙو ريلو ڏنو جو اني ئي ٻساهه ٻورا ٿي ويس. ليلا اهو لقاءُ ٻسي مور ڇا ٿي ٻيٺي ۽ مري محبوب سان ميلو ڪيائين.

آوڳڻ ڪري آهار، تو در آيس داسڙا،
جنن تو رسڻ سنديون روح ۾، تن مون ڀيٺي ناهه ڀتار،
سائين لڳي ستار! ميٽ مدايون منهنجون.
(شاهه)

موصل راڏو

ٻندرهين‌ءَ صديءَ جي شروع ۾، ميرپور ماٿيلي جو هڪ حاڪم، رابا لند هو. جيڪو گجر ذات جو هو. کيس ۹ نياڻيون هيون جن مان مومل حسن جي ڪري ۽ سومل عقل جي ڪري هاڪاريل هيون.

هڪ ڏينهن راجا نند شڪار ڪندي ڪندي، سنڌو ندي‌ءَ جي ڪناري تي ٻهتو ته ڏٺائين ته هڪ سوئر نديءَ مان لنگهندو ٻي آيو، جتان ٿي اهو لنگهيو اتان نديءَ جو ٻاڻي سڪي ٿي ويو. اهو لقاءُ ڏسي، راجا سوئر جي ٻنيان ٻيو؛ ۽ ان کي ماري، ان جي هر هڪ عضوي کي ٻاڻيءَ ۾ وجهندو ويو، تان جو سوئر جي ڏند ۾ اها ڪرامت ڏٺائين جو ٻاڻيءَ ۾ وجهڻ سان، اتان ٻاڻي سڪي ٿي ويو. راجا ڇا ڪيو جو ٻنهنجو سمورو خزانو ڪٽي، ان ڏند جي ڪرامت سان درياهه جي ٻيٽ ۾ لڪائي رکيو.

جادوءَ ذريعي ڪنهن فقير کي ان ڳالهه جي ٻروڙ ٻئجي وئي سو راجا نند جي محلات جي آسپاس ڦيرا ڏيڻ لڳو پر کيس وجهه نه لڳو. هڪ ڏينهن

راجا، ڪنهن سفر تي ويو ۽ فقير محلات جي در تي سدا هڻي. مومل ان فقير کي گهڻو ڏيڻ چاهيو پر هن رڳو ان ڏند جي گهر ڪئي، جيڪو مومل جي خيال ۾ بلڪل بيڪار پيو هو. مومل اهو ڏند ان فقير کي ڏيئي ڇڏيو. فقير مومل کي دعائون ڏيندو هليو ويو ۽ ڏند ذريعي خزانو ڪڍي ڪنهن ڏورانهين ڏيهه ڏانهن هليو ويو.

راجا نند سفر تان موٽيو ته ڏسي ته ڏند آهي ئي ڪونه. گهڻيئي ڳولا ڦولا ڪيائين پر هٿ نه آيس. نيٺ ٻچا ٻاچا مان معلوم ٿيس ته اهو ڏند مومل ڪنهن فقير کي ڏيئي ڇڏيو. ان تان تپي باهه ٿي ويو ۽ مومل کي مارڻ جو ارادو ڪيائين پر سومل وچان پئي ۽ پيءُ کي چيائين ته "مومل کي نه ماريو، اهو خزانو آئون اوهان کي ڏيندس."

سومل نه رڳو سياڻي هئي پر جادو جي فن ۾ به پڙ هئي. سو نئين سٽا سٽي پنهنجون ڀينرون ۽ ٻيون ٻانهيون ساڻ ڪري ميرپور ماٿيلي مان نڪري جيسلمير جي ويجهو لڊاڻي جي شهر ۾ منزل هنيائين. ٿورن ڏينهن ۾ ڪاڪ نئن جي ڪناري تي هڪ جادوءَ جو محلات جوڙايائين، جنهن جي چوڌاري هڪ عمدو باغ رکرايائين. باغ جي چوڌاري وڏراهه مان اهڙو انگڙ ونگڙ ڦيرو بنايائين، جنهن ۾ جيڪو هڪ واريءَ گهڙيو، سو گم. محلات جي ٻنهي وٽ شيشي جو هڪ تلاءُ ٺهرايائين. جنهن ۾ طلسمي ڪاٺيءَ اڙيون ڇوليون پئي ماريون، جو ڏسندڙ جو ڏيل ڏڪيو ٿي ويو. دروازي ۽ محلات جي ڇئني ڪنڊن تي جادوءَ جا شينهن ويهاريائين، جن جي گجگوڙ آسمان ڏاري ٿي وڌو. صفحي ۾ ست ڪٽولا هڪجهڙا سنواريل ۽ سينگاريل وڇائي ڇڏيائين. انهن مان ڇهه ڪٽولا ڪچي ست جا واڻيل هئا. ۽ هر هڪ هيٺان هڪ اونهو کوهه کنيل هو. باقي ستين ڪٽولي ۾ واڻ به سچو هو ۽ ان جي هيٺان ڪجهه به ڪونه هو.

محلات ٺهي راس ٿيڻ کان پوءِ شهر ۾ ڍڙهو گهمارايائين ته جيڪو باغ لنگهي، تلاءُ اڪري، شينهن کان پاڻ بچائي، سچي ڪٽولي تي اچي وهندو، ان کي مومل سان پرڻائيندس.

لُڊاڻو، هڪ تيرٿ آستان هو جتي ڪئين ديسي پرديسي ٻيا ايندا هوا. وڏا وڏا امير ۽ راجائون ايندا هئا. مومل جي سوڍهن جي هاڪ ٻڌي ڪئين امير وزير مومل حاصل ڪرڻ لاءِ اچي بخت آزمائيندا هوا. باغ جي در وٽ لغاري تي ڏونڪو هڻڻو پوندو هو. پير تي ڏونڪو لڳڻ شرط، مومل جي خاص ٻانهي ناتر آدرڀاءُ لاءِ ايندي هئي. پوءِ ناتر اڳيان هلندي هئي ۽ مهمان پويان. تان جو ناتر گوهي هٽي پٽجي ويندي هئي ۽ مهمان پيو لوهون ڏيندو هو ۽ نيٺ پنهنجو سڀ مال اسباب هيرا جواهر ڦرائي ٻاهر نڪري ويندو هو، پر غيرت وچان اها خواري جي ڳالهه ڪنهن سان ڪونه ڪندو هو. اهڙيءَ طرح مومل مايا ميڙي پنهنجي پيءُ راجا نند کي پئي موڪليندي هئي.

انهيءَ زماني ۾ همير سومرو عمرڪوٽ جو حاڪم هو. ڪيس ٽي وزير هوا جن مان راڻو مينڌرو به هو جو سندس سالو هو. هڪ ڏينهن چارئي يار شڪار ڪندا هڪ اهڙي لٽيل ڦٽيل ماڻهوءَ سان گڏيا جنهن مومل جي محبت ۽ پنهنجي خواريءَ جو داستان ٻڌايو. هنن چئني پڪو پهه ڪيو ته مومل کي ضرور حاصل ڪبو.

چارئي يار، پلن اٺن تي سوار ٿي اچي ڪاڪ تي پهتا. باغ جي دروازي تي ناتر ٻانهيءَ هنن جو آدرڀاءُ ڪيو. چارئي سونهن جا صاحب هوا پر راڻو سڀني کان سرس هو. ناتر گوهي ڏيئي وڃي مومل سان راڻي جي سونهن جو ذڪر ڪيو پر مومل چيو ته جي اهڙو سهڻو آهي ته عقلمند به هوندو جيڪڏهين هو ڪاڪ جي قانون کان ڪٽي ويو ته آئون ٻانهي هو منهنجو سائين.

چئني يارن مان پهريون وارو همير سومري جو هو، جيڪو جئيون جهلي واپس آيو. اهڙيءَ طرح ٻين ٻن به پاڻ کي خوار ڪيو. پڇاڙيءَ ۾ راڻي جو وارو آيو. راڻو، ناتر سان گڏ پيچدار پيچري ۾ گهڙيو ته ناتر گوهي ڏيڻ جي ڪئي، پر راڻي ڪٽي چوٽيءَ کان ورتس. تان جو پيچرو پورو ڪري اچي جادوءَ جي تلاءَ تي پهتا. اتي ناتر کسڪي ويس. راڻي سوچاري ڪيڏي ان

ٻلاءَ ۾ ڦٽي ڪئي جا ٻڌڻ ٻدران ڌڪاءَ ڏيئي وڃي ٻيهي رهي. راڻي ڄاتو تہ هي سمورو جادوءَ جو ڪرشمو آهي. سو ٻلاءَ اڪري ٻاهر ٿيو. سامهون صفحي ۾ ست ڪتولا ڏسي حيران ٿيو. هڪ ٻانهيءَ اچي چيس سائين، اوهين هتي

آرام ڪريو، آئون مومل کي اوهان جو چاڻ ڪريان. راڻي ڪمان جي نوڪ سان ڇهن ڪتولن تي زور ڏيڻ شروع ڪيا تہ اهي نہ رڳا ڪچا هوا ٻر الهن جي هيٺان خوني کوهہ بہ هوا. ٻوءِ ستين ڪتولي تي ٻاٿولي ماري ويهي رهيو. مومل لڪيو ويٺي اهو رنگ ڏٺو. هن راڻي کي ماڙيءَ تي گهرايو. راڻو ماڙيءَ تي ويو تہ ٩ ڇڻيون سداسهڻيون هار سينگار ڪريو بيٺيون آهن. هاڻي الهن مان مومل ڪهڙي چوندي. اڃا انهيءَ فڪر ۾ هو تہ هڪ ٻؤلر، راڻي جي مدد ڪئي؛ اهو هڪڙيءَ تي ڦيرا ڏيڻ لڳو. راڻي سهي ڪيو تہ اهائي مومل آهي سو وڏي وڃي هٿ ڪان ورتائينس. سيني، راڻي جي سورهيائي ۽ سونهن جي تعريف ڪئي. اهڙيءَ طرح ڪاڪ جا شرط ٻورا ٿيا. ۽ راڻي مومل سان لائون لڌيون.

راڻو، صبح جو اچي ساٿين سان مليو ۽ کين احوال ڏنائين. همير سومري مومل جو منهن ڏسڻ جي خواهش ڪئي. نيٺ همير کي ميهارڪو ويس ٻارائي راڻو اندر وٺي ويو. ٻر مومل سمجهي ويئي، سو همير کي چيائين

”هيءَ ميئن ته ڏهي ڏي.“ ويچارو اچي ڦاٿو ۽ ڏاڍو شڪي ٿيو ۽ نيٺ واپس ويو. انهيءَ جٺ لي راڻي تي ڏاڍو ڪاوڙيو. ٻي ڏينهن همير چوائي موڪليس ”ته اسين وطن وڃون ٿا. هلڻو اٿئي ته هل“ رڻي جواب ڏنس ته ”آئون هاڻي ڪاڪ ۾ رهندس.“ ۽ مومل چيس ته مٿن مائٽن ڪان وڃي موڪلائي اچ. راڻو يارن سان گڏجي وطن ويو، جتي همير ڪٺي قيد ڪيس. ٿوري عرصي ڪان پوءِ ان شرط تي آزاد ڪيائينس ته ”وري مومل جو منهن نه ڏسندين.“

راڻي کي مومل ڪان سواءِ ڪٿي ٿو آرام اچي؟ هو پلي اُٺ تي رات وچ ۾ ڪاڪ ڪاهيندو هو ۽ صبح جو پنهرڪي موٽي ايندو هو. ان ڳالهه جي ڪڙڪ همير کي پئجي ويئي جنهن وري قيد ڪري ڇڏيس ۽ وري سندس پيءُ جي چوڻ تي آزاد ڪري ڇڏيائينس. آزاد ٿيڻ شرط، راڻو وري ٻه اُٺ ڪلاڻي ڪاڪ روانو ٿيو.

مومل ويچاري، رڻي جي اوسيڙي ۾ راتيون وهائي ڇڏيندي هئي. هڪ رات سومل کي مردانو ويس پهرائي پاڻ سان سمهاريائين ته ان ئي رات راڻو ٻيا چي پهتو. مومل سان هڪ غيرمرد ستل ڏسي پهرين ته دل ۾ آيس ته ٻنهي کي پوروڪريان ۽ مومل جو پيار ياد ڪندي پنهنجو لڪڻ مومل جي پرسان ڇڏي هليو ويو.

صبح جو راڻيءَ جو لڪڻ پاسي ۾ ڏسي، مومل جاڳي وئي ته راڻو رُسي ويو آهي. پوءِ گهڻائي قاصد، ڏانهنس موڪليائين، پر راڻو راضي نه ٿيو. نيٺ وڻجارڪو ويس ڪري، اچي عمرڪوٽ ۾ سهڙي ۽ راڻي جي محلات سامهون هڪ ماڙي اڏاريائين. پاڙيسري هئڻ ڪري، هڪٻئي سان ڏيٺ ٿين ۽ نانا وڌندا ويا. هڪ ڏينهن چوپڙ راند پئي ڪيائون ته مومل جي ٻانهن تان ڪپڙو لهي ويو ۽ راڻي، سندس ٻانهن جا تر سڃاڻا. پوءِ مومل پاڻ کي ظاهر ڪري، رئل راڻي کي پرچائڻ لاءِ ڪئين حيلا هلايا؛ پر راڻو هوڏ تان نه لٿو.

مومل نا اميد ٿي ڪاٺين جو هڪ آڙاهه تيار ڪرايو ۽ پاڻ کي ڪٺي

ٿن ۾ اڇلايائين. راڻي کي جو خبر پئي ته عشق جو آواز ويو وجهڻ لڳس ۽ ڄاڻ ٻه مٿي مچ ۾ ڪاهي پيو ۽ وڃي مومل سان ميلو ڪيائين.

وڃي لڌ نهاريان، راڻا! تنهنجو راهه،
موٽائي ماڳن ۾، آڻيندو الله،
سوڍا تو ڳر ساهه، نه ته راڻا گهڻا راڄ ۾.
(شاهه)

عمر مارئي

ٿر ملڪ جي ملير ڳوٺ ۾ پالڻي نالي هڪ شخص رهندو هو، جنهن کي مارئيءَ نالي هڪ حسين ڇوڪري هئي. هي ويچارا مسڪين مارو ماڻهو هئا، جي ڍڳ ڍوري ۽ ڄهڻ مکڻ تي گذران ڪندا هئا. پالڻيءَ وٽ هڪ واهي هوندو هو، جنهن جو نالو ڦوڳ هو. ڦوڳ، مارئيءَ جي سونهن ڏسي پڻس کان سندس سڱ گهريو. پر پالڻيءَ پنهنجي ڌيءَ جو ناتو کيت نالي هڪ ماروءَ سان اڳي ئي ڪري ڇڏيو. جنهن تان ڦوڳ کي ڏاڍي مٺيان اچي سو پالڻيءَ کان بدلو وٺڻ لاءِ وجهه ڳولڻ لڳو.

ان زماني ۾ عمر سومرو عمرڪوٽ ۾ حڪومت ڪندو هو. هو سهڻين عورتن جو پوڄاري هو. جتي به ڪا سهڻي عورت ڏسندو هو، ان کي حاصل ڪندو هو. ڦوڳ وجهه وٺي عمرڪوٽ ويو ۽ عمر سومري آڏو مارئيءَ جي واکاڻ ڪيائين. عمر احوال ٻڌي، ويس بدلائي اُٺ پلاڻي ملير ڏانهن رخ رکيو. ٽئين ڏينهن پنيرڪي مهل اچي ملير پهتا.

ٿر ۾ پاڻيءَ جي کوٽ آهي ۽ کوهه اونها ٿيندا آهن، تنهن ڪري ٿرجايون اسر جو اُٿي کوهه تي پاڻي ڀرڻ وينديون آهن. مارئي به ائين ڪندي هئي. قضا سان اچ ننڊ کٽي ويس جنهن ڪري دير سان کوهه تي پهتي. ٻيون ساهيڙيون پاڻي ڀري ويون هيون، باقي سندس هڪ ساهيڙي وڃي بچي هئي.

عمر ۽ ڦوڳ واهڙو ٿي اچي اتان لنگهيا. ڦوڳ، عمر کي ٻڌايو ته مارئي اها اٿئي. عمر پاڻي پيئڻ جي بهاني، اُٺ هُشائي، مارئيءَ کان پاڻي

ڏُک گهريائين. جيئن مارئيءَ ٻاٽي آڇيس، تيئن ٻالهن ڪان وٺي ڪٽي مارئيءَ

کي اٿ تي چاڙهيائين ۽ تڪڙو ڪاهيندو اچي عمرڪوٽ پهتو. عمرڪوٽ اچڻ سان مارئيءَ کي ڪٽي محلات ۾ قابو ڪيائين. عمر، مارئيءَ کي راضي رکڻ لاءِ گهڻي ئي هٿ هٿيهر موتي ۽ مالڪ، اُچا سٽيا ڪاڍا آڇيا. پر مارئي انهن ڏانهن اکا ئي نه کڻي. مارئيءَ چيس ته مُکن جي پريت ماڙين سان مور نه مٽيان. عمر روز رات جو ايندو هو ۽ نت نيون لالچون آڇيندو هو. مارئي نه رڳو انهن آڇن کي لت هڻي ڇڏي، پر ڪاڏي کائڻ کان به نابري واري ويٺي ۽ اچي مرڻ جي حالت کي پهتي.

مارئيءَ جو سيل ۽ ست ڏسي عمر جي دل پگهري پيئي ۽ مارن ڏانهن نياپو مڪائين ته اچي امانت وٺي وڃو. پوءِ جيئن ڪو غيرت مند ڀاءُ پنهنجي ڀيڻ کي پرڻائي گهران ڪيندو آهي تيئن عمر سومري، مارئيءَ جي مٿي تي پولي رکي، سوڪڙيون پاڪڙيون ڏيئي مارن ڏانهن موڪليس.

اِي نه مارن ريت، جيئن سيڻ مٽائين سون تي،
اچي عمرڪوٽ ۾، ڪنديس ڪانه ڪُريت،
پکن جي پريت، ماڙيءَ سين نه مٽيان.

(شاهه)

نوري ڄام تماچي

سمن جي حڪومت ۾ ڄام تماچي وڏو ناميارو حاڪم ٿي گذريو آهي. سندس حد ۾ هيلايا ٽڪريءَ جي هيٺان، ڪينجهر ڍنڍ جي ڪنه تي ڪيترائي مهاڻا رهندا هئا، جي گهڻو ڪري ڪارا ۽ ڪوجها هوندا هئا. پر منجهن نوريءَ نالي هڪڙيءَ نينگر نهايت حسين هوندي هئي.

هڪ ڀيري ڪينجهر ڍنڍ تي سير ڪندي ڄام تماچيءَ جي نظر نوريءَ تي وڃي پيئي. انهن ڪارڻ ڪوڄهن مهاڻن ۾ هيءُ املهه ماڻڪ ڏسي ڄام تماچي جي دل اچي سرڪي، سو مهاڻن کان سڱ گهرايائين. مهاڻن جون ڏهه ئي گيهه ۾ ڏي پيون، سو خوشيءَ سان قبول ڪيائون. پوءِ ته شاديءَ لاءِ منبل منڊجي ويا، شادمانا ٿيڻ ويا، مهاڻن تان محصول معاف ٿي ويو، ۽ ڍليون امداد ٿي مليون. نيٺ ڄام تماچيءَ نوريءَ کي نوازي محلات ۾ آڻي راڻين سان راڻي ڪري رهايو.

ڄام جو نوريءَ تي ايترو ته آڌر هوندو هو جو ڪڏهن ويهي واءُ هڻندو هوس ته ڪڏهن شيل شڪار تي وٺي ويندو هوس. چوندا آهن ته ”وڏن سهاڳڻ سا جڳ سهاڳڻ.“ سميون ٻه اچيو هن جو سلام ڪنديون هيون. ايڏيءَ اوڄ ۽ عزت هوندي به نوريءَ جو من نه وڌيو. هٺ ۽ وڏائيءَ جو منجهس نالو ئي ڪونه هو.

هڪ ڀيري نوريءَ جي نوڙت ۽ نياز جو امتحان وٺڻ لاءِ ڄام سڀني راڻين کي چوائي موڪليو ته اڄ شام جو سڀ سنيري ويهجو ته آئون اوهان مان جنهن کي وڻندم، تنهن کي شيل شڪار لاءِ وٺي ويندس. نپاهو سڀئي سهيليون سينڌ سرما ڪري سنيري ويٺيون ۽ نوريءَ نڪو ڪيو هار نڪو ڪيو سينگار. اُلٽو اباڻو وڳو ڪري ويهي رهي. ڄام محلات ۾ آيو ته سڀ ڪنهن راڻيءَ اوچو ڳاٽ ڪڍي ناز نخري سان کيس ريجهائڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ ڄام کي نوريءَ جي نهٺائي وڻي سو کيس وٺي گهمائي آيو. اهڙيءَ طرح نوريءَ پنهنجي نياز ۽ نوڙت سان سڄي عمر تماچيءَ جي دل تي حڪمراني ڪئي.

تڙ تماچي ڄام جو، تماچي تڙ راهُ،
تماچيءَ جي تڪيي، تون تماچي ڳاءِ،
نه تون تماچياءِ، تماچي تڙ لهين. (شاهه)

سورٺ راءِ ڏياچ:

ڪنهن سمي راءِ ڏياچ نالي هڪڙو راجا جهوناڳڙهه ۾ راڄ ڪندو هو. سندس پيڻ کي اولاد ڪونه ٿيندو هو. ڪنهن فقير جي دعا سان کيس پٽ ڄائو ۽ هن ڄيس ته اهو پٽ راءِ ڏياچ جي سسي ڌڙ کان ڌار ڪندو. هن اهي پٽ کي صندوق ۾ وجهي سمنڊ ۾ لوڙهي ڇڏيو ته جيئن سندس ڀاءُ جي حياتي بچي پوي. صندوق لڙهندي لڙهندي اچي انيراءِ جي ملڪ ۾ پهتي ۽ ڪنهن چارڻ جي هٿ اچي ويئي. چارڻ ٻار جو نالو بيجل رکيو. بيجل جڏهن وڏو ٿيو ته چنگ وڄائڻ ۾ اهڙو ته ماهر ٿي ويو جو ماڻهو ۽ مرون سندس چنگ چورڻ تي مست ٿي ويندا هئا.

راجا انيراءِ کي پٽ جو اولاد ڪونه هو. جڏهن کيس ائين ڏيءَ ڄائي ته هن ڪاوڙ وچان صندوق ۾ بند ڪرائي لوڙهي ڇڏي. اها صندوق راءِ ڏياچ جي راڄ ۾ رتني نالي ڪنڀار کي هٿ لڳي. جنهن ڇوڪريءَ تي سورٺ نالو رکي، نپائي، نپائي وڏي ڪئي. سورٺ جي سونهن جي ساراهه ٻڌي راجا انيراءِ رتني کان سڱ پڇيو. رتني اها شاديءَ جي آڇ قبول ڪئي. پر جڏهن راءِ ڏياچ کي اها خبر پئي تڏهن هو سورٺ کي زوريءَ ڪڍائي آيو ۽ سورٺ کي ريهي ريهي ساڻس شادي ڪيائين.

راجا انيراءِ پنهنجي نالي ٿيل ٻانهن جي ٻئي سان شادي پنهنجي بي عزتي سمجهي. ان ڪري لشڪر وٺي راءِ ڏياچ جي قلعي تي ڪاهي آيو پر قلعو مضبوط هو ۽ راءِ ڏياچ وٽ ڪاڏي پيتي جو سامان اڪيچار هو. راجا انيراءِ ساڻس پچي نه سگهيو ۽ موٽي ملڪ آيو. راجا انيراءِ پنهنجي راڄائيءَ ۾ ڍڳهو گهمايو ته جيڪو ماڻهو راءِ ڏياچ جو سر آڻي ڏيندو ان کي ٿالهه اشرفين جو انعام

۽ اڌ راڄ ڀاڳ بعد ۾ ڏنو ويندو. ٻيجل جي زال اهو ٿالهه وٺي راجا سان قول ڪري اچي ٻيجل کي ٻڌايو. ٻيجل ٻيءَ ۾ مڃي ويو. ۽ هوءَ وعدو وفا ڪرڻ لاءِ جهوناڳڙهه ڏانهن روانو ٿيو.

چارڻ (ڀاٽي) کي سڀڪنهن هنڌ وڃڻ جي آزادي هوندي هئي سو هن کي ڪنهن ڪونه روڪيو. جهوناڳڙهه ۾ وڃي هن سروندڙو سوريو، جنهن ٿي راڳ ٻڌو سو مست ٿِي ٿي ويو. جڏهن اها واڪاڻ راءِ ڏياچ تائين پهتي ته هن ٻيجل کي پنهنجي رنگ محل ۾ گهرايو. راڳ ٻڌي چيائينس ته ”گهر جيڪي گهرڻو اٿئي.“ پر ٻيجل ڪجهه نه ڪڇيو. ۽ وري واڄو وڄائڻ ويٺو. راءِ ڏياچ وري به چيس ”گهر جيڪي گهرڻو اٿئي.“ ٻيجل ورندي ڏنيس ته ”آئون ڪو معمولي مڱڻهار ڪونه آهيان مون وٽ مال متاع جي ڪوٽ ڪانهي باقي جيڪي گهرندس ۽ توهان نه ڏيندا ته مفت ۾ ڏنا ٿيندا.“ راءِ ڏياچ وچن ڏنس ته ”جيڪي گهرندين سو پائيندين“. نيٺ ٻيجل سر جي صدا هنئي. اهڙي عجيب ۽ انوکي گهُر ٻڌي راجا حيران ٿي ويو پر تنهن هوندي به چيائينس ته ”بس اهڙي خسيس گهُر! سِرُ تنهنجو ٿيو.“

سورٺ کي جڏهن سُڌ پيئي تڏهن هيٺئون هارجي ويس. ٻيجل کي گهڻئي آزيون نيزاريون ڪيائين پر هو مڙيو نه، نيٺ راءِ ڏياچ ڪپار ۾ ڪرت هنيو ۽ سر ڏيئي سرهو ٿيو.

ٻيجل سِرُ ڪٽي سڌو راجا انيراءِ وٽ پهتو ۽ کيس سمورو احوال ٻڌايائين. راجا چيس ته ”ڪميڻا! تو اهڙي سخيءَ جو سِرُ لاهي قهر ڪيو آهي. لالچ وچان اهڙي داتا مان به ڪين ڳُڻئين، سو اسان سان ڪهڙا سٺا پير ڪٽيندين. هاڻي توکي ملڪ نيڪالي آهي وري پنهنجو منحوس منهن اسان کي نه ڏيکارج.“

ٻيجل واپس وريو ۽ اچي انهيءَ باهه جي اوڙاهه ۾ ٽپو ڏنو جنهن ۾ راءِ ڏياچ جو ڌڙ ٿي چکيا تي چاڙهيائون ۽ سورٺ پڻ پنهنجي ور سان ستي ٿي هئي.

سورٺ مُئي سک ٿيو، خيما کنيا ڪنگهار،
نڪو راڳ نه روپ ڪو، نڪا ٽنڊ تنوار،
ٽيهان هوءِ مڱڻهار، ڏنو سير ڏياچ کي. (شاهه)

مورڙو مير بحر:

اوپائي ناليءَ هڪ مهاڻي کي ست پٽ هوندا هئا جن مان مورڙو قد جو ڇوٽڙو ۽ منڊڙو هوندو هو، ٻيا ڇهه ئي پائر پهلوان هوندا هئا. هو مڇي مارڻ لاءِ ويندا هئا ته پنهنجي ننڍي ۽ جڏي ڀاءُ کي گهر جي سڌ سماءَ لاءِ پٺيان ڇڏي ويندا هئا.

دودائي بلوچن مان هڪ مائي، جنهن جو نالو ڪلاچي هو تنهن پنهنجي وڳر سان سمنڊ جي ويجهو اچي ڳوٺ ٻڌو هو. انهيءَ ڳوٺ تي مائيءَ جو نالو پيو. (جو هاڻي ڪراچي شهر سان مشهور آهي) انهيءَ کان ٿورو پري هاڻوڪي ڪلفٽن ۽ منهوڙي جي وچ ۾ ڪلاچيءَ جو ڪُن هوندو هو جنهن ۾ ڪيئي ٻيڙا غرق ٿي ويندا هئا. ان کان سواءِ منجهس هڪ مانگرمڇ به رهندو هو جيڪو ڪُن ۾ ڦاٿل ماڻهن کي کائي ڇڏيندو هو. اتفاق سان هڪ ڀيري مورڙي جا پائر اچي ان ڪُن وٽان نڪتا، الي جي ملاحن گهڻوئي سمجهاين ته ڪُن ۾ قهر لڪو پيو آهي پر هي پار مڙيا ڪين. اڃا رڳو وڃي اڳتي وڌيائي ڪين ته ٻيڙي ڪُن ۾ ڦاسي غرق ٿي ويئي ۽ ڇهه ئي ڄڻا مانگرمڇ جو شڪار ٿي ويا.

گهر ورڻ جي ويل ٽري ويئي، مائٽن کي اچي آنڌ مانڌ ٿي مورڙو ڳولا ۾ نڪتو، حقيقتون حاصل ڪري موٽي ماڳ تي آيو. مورڙو هو ڇوٽڙو پر عقل ۾ اڪابر هو، سو مائٽن مٽن کي ميڙي هڪ لوهي پڃرو تيار ڪرايائين

جنهن جي چئن ئي پاسن کان تکا ڪِلا هئا، هرهڪ ڪلي ۾ رسو ٻڌل هو. ڪجهه جيترا همراه ساڻ ڪري آهو ڪل سامان ڪٽي هو ڪلاچيءَ جي ڪُن ڏانهن ويو.

موڙو ٻيڙي ۾ ٽي وينو ۽ همراهن کي چيائين ته هاڻي ٻيڙو ڪُن ۾ ڪيرايو، جڏهن رسا لڏندا ڏسو تڏهن ڇڪي ٻاهر ڪيجو. ٻيڙي کي مانگرمڇ ڳڙڪائي ويو ۽ ڪِلن هنڌان هنڌان وڃي وڏس، موڙي وٺي رسا لوڏيا ۽ مهاڻن وٺي ڇڪيو. سڪيءَ تي ٻهچڻ سان مهاڻن مانگرمڇ ماري موڙي کي ٻيڙي مان صحيح سلامت ٻاهر ڪڍيو. موڙي، مڇ جو ٻيٽ چيري پائرن جا لاشا ڪڍي ڪراچيءَ جي اتر اولهه طرف جبل جي ٻاڙ وٽ دفن ڪيا ۽ ٻاڻ مقام جو مجاور ٿي وينو.

ڪو جو قهر ڪلاچ ۾، جو گهڙي سو نيئي،
خبر ڪونه ڏئي، ته رَڃ ڪهاڙي رنڍيا.
(شاهه)

ساوڻ گهڙي سيڪا، هي سرهي سياري،
تن وڏائين تار ۾، ارواح جي آري،
محبتي ماري، ڪونهي داد درياهه ۾.
(شاهه)

اديون آئون آ چاڻ، مون سگا سڃاڻي نه ڪيو،
هند نه سنبر هيٺري، ڪوهياري جي ڪاڻ،
رتيءَ جي رهاڻ، جيءَ اڙايم جت سين.
(شاهه)

• علي اڪبر ابڙو

شاهه جي رسالي جا نسخا

شاهه ڀٽائي جا اهي رسالا، جن ۾ بيت، وايون ۽ ڪافيون اڪيل آهن. انهن جي هر هڪ مجموعي کي نسخو سڏجي ٿو. ٻه ء چاهي اهي ڇپيل هجن يا قلمي. انهن کي سنڌ ۾ شهر ڀنڊ ۾ جي ٽالي وارو نسخو ئي سڏبو آهي. مثال طور علامه آء. آء. قاضي جو ڇپيل نسخو يا حاجي هدايت الله هالائي وارو قلمي نسخو.

اڄ تائين جيڪي قلمي خواه ڇاپي نسخا ظاهر ٿيا آهن، انهن جو ڪل تعداد 53 آهي جن مان 31 قلمي نسخا آهن ۽ 22 ڇاپي نسخا.

قلمي نسخا

1- ميين اسماعيل جو گڏ ڪرايل رسالو جنهن کي "گنج" سڏين ٿا، جيڪو ڀٽ شاهه تي رکيل آهي. 2- قاضي موسيٰ وارو نسخو. 3- درگاهه منصوره وارو نسخو. 4- برٽش ميوزم لنڊن وارو نسخو. 5- انڊيا آفيس لنڊن وارو نسخو. 6- 1279هه ۾ لکيل ڪڇ وارو نسخو. 7- اڻ پورو نسخو پهريون. 8- اڻ پورو نسخو ٻيو. 9- سيد ابراهيم شاهه وارو نسخو. 10- دلدار فقير وارو نسخو. 11- مير غوث محمد شاهه وارو نسخو. 12- هدايت الله هالائي وارو نسخو. 13- مير امام بخش جو لکايل نسخو. 14- مائي ملي نعمت جو لکيل نسخو. 15- آخوند محمد شفيع جو نسخو. 16- اميد علي نظاماڻيءَ جو لکيل نسخو. 17- عبدالحميد جو لکيل نسخو. 18- عبدالخالق هالائي جو لکيل نسخو. 19- ميين احمد پٽائي جو لکيل نسخو پهريون. 20- ميين احمد پٽائي جو لکيل نسخو ٻيو 21- ميين احمد پٽائي جو لکيل نسخو ٽيون. 22- ميين محمد ۽ ميين حسين جو لکيل نسخو. 23- ميين احمد پٽائي جو لکيل نسخو چوٿون. 24- ليڪ محمد جو لکيل نسخو. 25- مير عبدالحسين سانگي جو لکايل نسخو. 26- جمعي فقير جو لکايل نسخو. 27- اسماعيل بن محمد رنگريز جو لکيل نسخو. 28- تاج محمد نظاماڻيءَ جو لکيل نسخو. 29- ولي محمد شاهه وارو نسخو. 30- ميهار فقير جو لکايل نسخو. 31- منهل فقير جوڻي جو لکايل نسخو.

ڇاپي نسخا

1- ارنسٽ ٽرمپ (1866ع) 2- قاضي ابراهيم وارو بمبئي ڇاپو (١٢٨٣هه-1867ع). 3- بمبئي وارو ڇاپو (٩٣-١٢٩٢هه-77-1876ع) 4- بمبئي وارو ڇاپو. (١٣٠٣هه-1886ع). 5- بمبئي وارو ڇاپو (١٣٠٦هه-1889ع) 6- بمبئي وارو ڇاپو (١٣١٠هه-1893ع) 7- بمبئي وارو ڇاپو ١١٣٧هه-1899ع)

8- بمبئي وارو ڇاپو (١٣٢٩ھ-1911ع) 9- بمبئي وارو ڇاپو (١٣٤٠ھ- 1921ع) 10- تاراچند شوقيرام وارو سرڪاري ڇاپو (1900ع) 11- مرزا قليچ بيگ جو ترتيب ڏنل (1913 ۽ 1955ع) 12- ڊاڪٽر هوتچند گربخشاڻيءَ وارو ڇاپو ٽن جلدن ۾ (32-1931ع). 13- عبدالله سومري جو ڇاپو (١٣٥٠ھ -1931ع). 14- غلام محمد شاهواڻي جو ترتيب ڏنل ڇاپو (1950ع). 15- محمد عثمان ڏيپلائيءَ جو ترتيب ڏنل اصلي وڏو رسالو (1951). 16- خانبهادر محمد صديق وارو (بمبئي ڇاپي جو ٻيو ايڊيشن). 17- مولانا غلام مصطفيٰ قاسمي وارو (52-1953). 18- پروفيسر ڪلياڻ آڏواڻي وارو (بمبئي -1958ع). 19- علامه آءِ. آءِ. قاضي وارو (1960ع). 20- محمد عثمان ڏيپلائي جو پاڪيٽ سائيز رسالو (1963ع). ا٢- برٽش ميوزيم واري نسخي جو ڇاپو، تصحيح ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ (1869). 22- شاھ جو رسالو، ١٢٦٩ھ ۽ ١٢٧٠ھ ۾ لکيل ٽن قلمي رسالن کي ڀيٽي ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ ترتيب ڏنو (1972ع).

وئا جي عميق ڏي، منهن ڪانئو ڏيئي،
ٽن سپون سوجهي ڪڍيون، پاتارا پيهي.
پسندا سيئي، امل اکڙين سين.
(شاھ)

گُجر کي گجميل جيون، تارن ۾ تبرون،
هٽي حاڪمين کي، زور پريون زبرون،
ڪاڪ ڪنڌيءَ قبرون، پسو پرڏيهين جيون.
(شاھ)

سرود سسئي

بسم الله الرحمن الرحيم

بيت وَڏِي ٿِي وَاءِ ڪَرِي ڪُنَرِ ڪُوڪَلو

هُنَ پَنَّ پَاهِجَا سَاڏِ ڏَاهُوءِ هُنجَ هَڏَ پَهَ لِيَ هَارِيَه

بيت جَا سَامَلِي سَسُئِيءَ تو پَيرُ ڦَرِ بُجُو ڪُو

لَايِ لَنگهه لطيف چيِ تِي بِيَكَارِ پاڻي بو تُو وِيڙه

ٻوڀي وَرِ اَکِيَا هُوتَ حضور مِ بيت ڪوچُ

وَڏِيَ وَڏِجِنِ وَرِ وَڏِ ٿَاءِ وَڏِينَ ڏُکَ ڏِکِيڪِي

ڏُڏِجِنِ ڏِيَنِ مِهِي ڏُکَ کِتَاسَابِتِ ڏُکِي سَنڌي ڏنگ

پٽ شاهه تي رکيل شاهه جي قلمي رسالي ”گنج“ جو پهريون ورق

بيان سنڌي تصنيف زبدة الواصلين شاه عبداللطيف
رحمة الله عليه اول

سرود بسم الله الرحمن الرحيم سسئي

بيت پڙهو پنهنجو جر جن جالا ڏي

آئي نه آري کي نو پنهنجو راه رُڪ مان ڪن

بيت پڙهو پنهنجو لڪ جاني لي اس

فرنياني ڪش آهي گر پڪر ري

بيت پڙهو پنهنجو رڪياني راحت

پارينا ڏيه پوار ه ساجن ڪي صحبت

مٿي مصيبت آهي آري ڄام جي

برٽش ميوزم لنڊن واري قلمي نسخي جو پهريون صفحو

شَاهَہ جو رِسَالو

يَعْنِي

دِيوَانُ عَبّدُ ٱلَّطِيفَ شَاهَہ بِهِٽَائِيَ جو

لِپْسِيَا شَهَرَ مَنجهِ ڇهَاپِيَلُ آهي

آرنسٽ ٽرمپ جي 1866ع واري ڇاپي جو سرورق

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهٗ

الحمد لله رب العالمين ته هي ڪتاب لاجواب تصنيف حضرت زبدة العارفين
قدوة السالڪين جناب سيد شاه عبداللطيف ڀٽائي جو ڇپيو آهي

رسالو حضرت سيد شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو قدس سره

خوشان اهتمام سان هيءُ بندهٔ درگاهه رحيم جناب قاضي
عبدالڪريم بن قاضي نور محمد صاحب مرحوم ڇپائي پهچايو

مطبع ڪريمي واقع بمبئي ۾ ڇاپيو

بمبئي ڇاپو ۱۲۸۳ھ جو ڀريون ورق

• ڪريم بخش خالد

ڀٽائيءَ جي پرم

ڀٽ شاهه جي هڪ طرف حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي ﷫ جن جي والد جي پڙ ۾ آرامي آهي ته ٻئي طرف، سنڌ جي روضي جي ٻاهران هڪ قبرستان آهي، جتي ”اڳهائي سڳها ٿيا، جي وڃا وٽ ويڄن“ جي مصداق ٻارهن سؤ هجريءَ کان رنگ روپ جي امتياز کانسواءِ بيشمار شيدائين کي ڀرينءَ جو حضور حاصل آهي.

سال ۱۹۷۳ع ۾، يوم لطيف جي موقعي تي، مان عاجز گنهگار ڀٽ شاهه تي وڃي سڪ جو سلام ڪيو ۽ ’اسان عبادت، نظر ناز ڀرين جو‘ روح ڀرور نظارو ڏٺو. جنگن سنڌي جاءِ تي راتڙي رهي، صبح جو شهر خموشان ۾ وڃڻ ٿيو ڇو ته اتي منهنجو محسن شمس العماءِ ڊاڪٽر عمر بن محمد دائود پوٽو آرامي آهي.

مقام جي خسته حالت ڏسي جيءَ جهري پيو. اهل ممانيءَ کي ان جي ته ڪا پرواهه ڪونهي ڇو ته هنن جو اڄ ڪنيوئي صرافن وٽ اڳهاميو هو. پر اتي اهڙن سيدن، شهزادن، خليفن، پيرن، فقيرن ۽ عالمن جا آرامگاهه آهن. جن پنهنجي پنهنجي زماني ۾ ۽ پنهنجي حيثيت ۽ استعداد آهر، عوام جي خدمت ڪئي، اسان جي معاشرتي زندگيءَ جي رهنمائي ڪئي ۽ اسان جي ادب جي آبياري ڪئي هئي.

بهرحال مان اضطرابي ڪيفيت ۾ فقط اتيناليهه خوش نصيب ماڻهن جا نالا لکي سگهيس، جن ڀيا در حرام سمجهي، انهيءَ در جي ابدي سلامي قبول ڪئي.

تاريخ وفات حسرت آيات، مرحوم مغفور هزهائيغس مير عبدالحسين خان ٽالپور ابن سرڪار شوڪت مدار مير عباس علي خان ٽالپور ابن سرڪار فيض آثار مرحوم مسرور خلد قرار امير ڪبير شان مير نصير خان شهداداڻي ٽالپور والي مملڪت سنڌ طالب الله ثراه و نور الله مرقده، بتاريخ ۸ ذيقعدالحرام سنه ۱۳۴۲ هه مطابق ۱۲-جون ۱۹۲۴ع.

تاريخ وفات مرحوم و مغفور جنت مڪان فقير خليفو ميان حسين پناٿي بتاريخ ۳ ماه محرم سنه ۱۳۲۴ هه روز مريخ وقت شمس رحلت ڪرده.

جنت مڪان وصال مرحوم مغفور ميان سيد جڙيل شاهه ولدميان قبول محمد شاهه پناٿي. بتاريخ ۲۷ ماه جمادي الثاني سنه ۱۳۳۶هه.

تاريخ وفات مغفور سيد مقبول شاهه. دواز دهم ماهه ربيع الثاني ازين دار فاني رحلت ڪرده سنه ۱۳۱۱.

وفات وصال مرحوم و مغفور ميان سيد حاجن شاهه ولد ميان مقبول شاهه. تاريخ ۱۴ ماه رمضان روز آڱارو سنه ۱۳۳۳هه.

مرحوم محمد شاهه ولد احمد شاهه تاريخ وفات ۲۵ جمادي الاول ڏينهن خميس ۱۳۸۷هه.

وصال مرحوم مغفور جنت مقصور ميان احمد خان خلف مرحوم رئيس ميان ولي محمد خان نظاماڻي تاريخ ۱۴ ماه محرم الحرام سنه ۱۳۵۷هه روز خميس.

وصال مرحوم مغفور ميان جان محمد شاهه ولد احمد شاهه تاريخ ۲۷ مهينو رمضان شريف سنه ۱۳۵٦هه روز خميس.

مرحوم قبول محمد شاهه ولد حاجن شاهه تاريخ وفات ۲۰ شعبان بروز خميس عمر ۴۸ ورهيه ۱۳۷۴هه.

وفات مرحوم مغفور ميان سيد شاهه محمد شاهه ولد احمد شاهه تاريخ ۸ ماه صفر عمر ۷۵ ورهيه سنه ۱۳۴۲هه.

مرحوم سيد بڍل شاهه وفات تاريخ ۵ ماه صفر سنه ۱۲٦۵هه ڏينهن چنڇر عمر ٦۵ ورهيه.

وفات مرحوم سيد ملوڪ شاهه تاريخ... ماه رمضان سنه ۱۳٦۰هه.

مرحوم مغفور جنت نشين خلد برين جناب سيد بلاول شاه عمر ٧٥ ورهيه بتاريخ ٢٧ بروز جمعو ماه رمضان سنه ١٣١٥ھ.

وصال مرحوم و مغفور ميان خدا ڏنو شاه ولد جان محمد شاه تاريخ ٢٨ ماه جمادي الثاني سنه ١٣٦٦ھ.

مرحوم مغفور سيد مٺيل شاه ولد سيد محمد بخش شاه پنائي ٢٦ ربيع الاول سنه ١٣٦٥ھ رات آچر وقت ٩ بجه عمر ٦ ورهيه.

تاريخ وصال مرحوم مغفور جنت مڪان پير پيرمحمد شاه عليه رحمة تاريخ ٢٣ جمادي الاول وقت پيشين ڏينهن سومار سنه ١٣٠٠ھ.

تاريخ وفات مرحوم مغفور جنت مڪان خلد ايوان جناب شاه صاحب پير سيد ميان يار محمد شاه بتاريخ ١٠ ماه محرم سنه ١٣٢٠ھ رحلت فرمود.

وصال مرحوم مغفوم جنت مڪان ميان پير قادر جوڙيو شاه ولد پير شير محمد شاه تاريخ ٢٢ ماه محرم بروز خميس ١٣٢٢ھ عمر ٥ ورهيه.

وصال مرحوم مغفور ميان خليفو ڪريم ڏنو ولد رحيم ڏنو ذات راهو بتاريخ ٢٠ ماه ذوالقعد ١٣٥٣ھ عمر ٣٣ ورهيه.

مزار مبارڪ ميان ولي محمد صاحب وفات ١٢١٢ھ.

مزار مبارڪ جناب تمر فقير.

مرحوم محمد رحيم خان ولد دلاور خان عرف مسڪين ملنگ قلندري قوم افغان ملڪ ڪابل ٦ ربيع الاول ١٣٥٨ھ ڏينهن اربع.

وصال مرحوم مغفور شير فقير ولد جادم خان ذات ٻگهيو ماه محرم بتاريخ ١٢ روز سومار عمر ٦٠ ورهيه ١٣٣٦ھ.

وصال مرحوم مغفور ميان رحيمون ولد ديٺوخان ذات راهو ماه عرس بتاريخ ٢٤ روز اڱارو عمر ٥٠ ورهيه سنه ١٣٣٦ھ.

حاجي حسفي خان ولد پنل خان ذات جلالاڻي تاريخ ٢٢ ماه صفر سنه ١٣٣٢ھ.

مزار مبارڪ جناب فقير ميان محمد اسماعيل صاحب خليفه سوم حضرت شاه عبداللطيف ڀٽائي وفات سنه ١٣٨٢ھ.

ميان نورالله ورايو ١٠ شوال سنه ١٣٧٤ھ.

ميان چتو فقير ولد آبل فقير ۴ ربيع الاول سنہ ۱۳٦۷ ھ.
مير ميرمحمد شاھ صاحب ولد سيد غلام شاھ. پڻائي ۱۳۸٦ھ ۱ جمادي الثاني.
ميان خدا ڏنہ شاھ ولد گهوٽ ساء ۱۵ صفر ۱۳۴۴ھ.
جنت مڪان ميون محمد ولد الهڏنو فقير، ۱۷ ذوالقعد ۱۳۳۴ ھ.
مراد فقير، ۱٦ صفر ۱۳۰۴ھ.
ميان نيڪ محمد فقير ولد جيئو فقير سهتو، ۱۵ صفر ۱۳۰۰ ھ.
خليفو طالب فقير، وفات ٦ ربيع الاول...
مسڪين بختار فقير ۵ صفر ۱۳۷۰ ھ.
حاجي لشڪر علي خان ولد قائم خان لسڪاڻي، جمع ۲۹ ذوالقعد ۱۳۷۳ھ.
۳۰ جولاء ۱۹۵۴ع.
ميان الهہ بچايو ولد مير خان، ۱۲ ذوالحج ۱۳۵۳ھ.
سيد مصري شاھ ولد سيد احمد شاھ، ۲۲ رمضان ۱۳۴۵ ھ.
ميان رحيمڏنو فقير ولد سومار راهو، ۲۹ محرم ۱۳۴۲ھ.
ميان تاجو فقير ولد اوڀائي جو، ۱۲ رجب ۱۳۵۲ھ.
ميان گلاب فقير ولد طالب فقير، ۱ محرم ۱۳٦۵ھ.
ميان ڪيهر فقير، ولد دودو فقير، ۱ محرم ۱۳۳۸ھ.
خليفو هارون ولد خليفو جان محمد ۲۵ ذوالقعد.
سيد حبيب شاھ، وفات سنہ ۱۱۵۲ھ.
خالد ايوان جناب شاھ سيد مير ميان قبول محمد شاھ پڻائي ۳ ذوالقعد ۱۳۲۳ھ.
مير شير محمد شاھ ولد غلام حيدر شاھ پڻائي، ۱۲ شعبان بروز شنبہ ۱۳٦۲ھ.
مير سيد ولي محمد شاھ مولائي ولد مغفور سيد مير محمد شاھ پڻائي،
۱۴ جمادي الاخر اربع ۱۳٦٦ھ.
شمس العلماء الدڪتور عمر بن محمد دائود پوٽہ ولد يوم الاربعا تاريخ
۹ شوال سنہ ۱۳۱۳ھ. المطابق ۲۵ مارس ۱۸۹٦ و ترقي يوم السبت تاريخ
۱۰ من جمادي الاول ۱۳۷۸ھ المطابق ۲۲ من نومبر ۱۹۵۸ع.
سال رحلت چيو هاتف تہ "فريق رحمت"،
ڪيم فڪر تاريخ رحلت 'خليل' اچ،
تہ هاتف چيو مون کي لکہ "مدح مغفور" (۱۳۷۸ھ).

• سيف الله خالد، عمر ڪوٽ

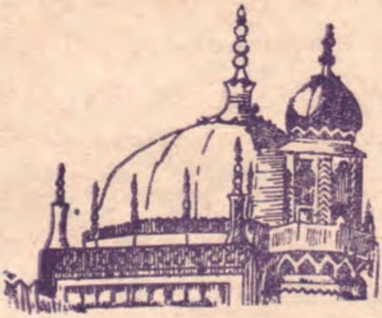

لطيف، پورهيتن جو شاعر

[سنڌ گريجوئيٽس ائسوسيئيشن جي سهاري هيٺ 6- اپريل کان 8- اپريل 1978ع تائين هڪ "لطيف ڪانگريس" منعقد ٿي هئي. جنهن ۾ مٿين عنوان تي سنڌ جي ٻارن کان مضمون گهرايا ويا هوا. انهن مضمونن مان هن مضمون کي پهريون نمبر مليو ۽ ڪيس هڪ هزار روپيا روڪ انعام ائسوسيئيشن طرفان ڏنو ويو، اسين اهو مضمون ٻارن جي چاهط لاءِ ڇاپي رهيا آهيون- ايڊيٽر.]

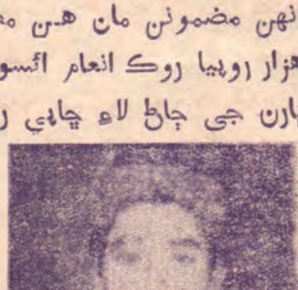

هن ڌرتيءَ تي جيڪا سونهن يا سهڻيون شيون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، اهي ٻن گروهن ۾ ورهايل آهن. جن مان هڪڙي اها سونهن آهي جيڪا فطري ۽ اصلي آهي ۽ ٻي هٿرادو سونهن ۽ سهڻائي. جنهن ۾ شهر، ڳوٺ، جايون، رستا، سواري جون شيون، فرنيچر، باغ، پارڪ ڏاڍو ۽ لباس وغيره اچي وڃن ٿا؛ جيڪي سڀيئي انسان ذات جي محنت ۽ ڪوشش جو ڦل آهن، جن کي انسان ذات جي تخليق يا انساني جو پورهيو به چئي سگهجي ٿو، يا اسين هيئن به چئي سگهون ٿا ته، فطري حسن کان پوءِ ٻئي

نمبر ۾ هن ڌرتيءَ کي سهڻو بڻائڻ يا سونهن بخشڻ وارا 'انسان' يعني 'پورهيت' ئي آهن، جيڪي ڏسڻ ۾ ته ڪارا، ڪوجها، ڪنا، گدلا، رواجي ۽ اَپرا آهن پر سندن اندر ۾ جيڪا مايا آهي، تنهن جو روپ عمارت سازي، سنگتراشي، مصوري، هنرمندي، شاعري ۽ راڳ آهن جيڪي ڏسندي ٻڌندي ۽ پسند ڪندي به، اسان کي اهو وسري وڃي ٿو ته اهڙيءَ سونهن پٺيان ڪهڙي طاقت جو هٿ آهي.

سنگتراش جو تيشو ۽ هٿوڙي، ڪنير جو چڪ، ڪينرو ۽ ٽپڻي، واڍي جو واهلو، رندو ۽ ڪارائي، لوهار جو متر ڪو ۽ سانداڻ، رازي جو مارو ۽ مصور جو برش وغيره ڏسڻ ۾ ته رواجي شيون آهن، پر انهن جي ذريعي پورهيت انسان، ڪائنات ۾ جيڪو حسن پيدا ڪيو آهي تنهنجي ڪهڙي تعريف ڪجي؟

حديث شريف ۾ آيو آهي ته، يعني ”پورهيو ڪندڙ الله جو دوست آهي“ پوءِ جيڪو خدا جو دوست آهي، اهو ئي عظيم ۽ اعليٰ آهي، جنهن جو قدر نه ڪرڻ وڏي ڀُل آهي.

اسان جي سنڌي شاعرن ۾ خدا جي دوستن، يعني، پورهيتن کي جيتري قدر حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحه ساراهيو آهي ۽ ڳايو آهي، اوترو ڪنهن به شاعر نه ڳايو آهي ۽ نه ئي ڪو ڳائي سگهي ٿو.

لطيف سائين پورهئي کي عظيم ڪم ۽ پورهيتن کي وڏي عزت جي نگاهه سان ڏسندي سسئيءَ جي زبان ۾ چوي ٿو ته:

پورهيت جام ڄڻيون جي،
ٻانڌين جي ٻانڌي.

يا

پورهيو ڪندس پاڻ،
اڪيان آريچن جي.

اهڙي طرح پورهيت کي دعا ڪندي چوي ٿو ته:

پورهيو سنڌو **پورهيتن**،
والي ڪيم وڃاءِ.

جيئن ته سنڌ جو سڀ کان وڏو پورهيت هاري آهي جيڪو آڌي، مالجهي، تتي ۽ ٿڌي ڪوڏر ڪلهي تي، هر هٿ ۾، پير اگهاڙا، لنڊيون لتاڙيندو ۽ ملڪ لاءِ سڀ کان قيمتي ڏن ”يعني ’اَن‘“ اپائي ٿو ۽ ڪپڙي جون تندون، جهڙوڪ ڪپهه ۽ سڻي وغيره پيدا ڪري ٿو. انهي ڪري ئي شاهه صاحب هارين لاءِ فرمايو آهي ته:

ـڪل قل

مالڪي سي ئي مل،
هر جنين جي هٿ ۾.

۽ ٻئي طرف هاريءَ جي ڪوشش بابت اجهو هيئن ٿو فرمائي ته:

مند ٿي منڊل منڊيا،
ٿاڙي ڪٿي ٽنوار.
هارين هر سنڀاليا،
سرها ٿيا سنگهار.

اهڙي طرح ٻئي هنڌ فرمائي ٿو ته:

موٽي مانڊاڻ جي،
ڀري ڪيائين ڀيچ.
ٻج ڪڻي ٻٽ هاليا،
هاري منجهان هيج.

اسان ڏٺو ته شاهه صاحب جتي ان اپائڻ واري ٻورهيت (هاري) جو ذڪر ڪيو آهي، اتي ان سان گڏ سنگهار جو نالو به ورتو اٿس. جنهن کي اسين ڪيترن ئي نالن سان سڏيندا آهيون. جهڙوڪ: مالدار، مالوند، مارو، ڌڻار، ڌنوڌي، ڀاڳيو، ٻڪرار، ريڍار، ميهار، اوٺار، ڀنوهار، سانگي، وانگي، جهانگي ۽ ويڙهيچو وغيره جيڪو رات ڏينهن، مال چارڻ جو ٻورهيو ڪري، ملڪ جي لاءِ کير، مکڻ، ڌونئرو، لسي، گيهه ۽ گوشت وغيره جهڙيون مفيد غذائون پيدا ڪري ٿو.

سنگهار جي رهڻ وارن هنڌن جي ساراهه ڪندي پڻ ڏٺي اجهو هيئن ٿو فرمائي ته:

پره جو پٽن تي ڪن ولوڙا وايون،
مکڻ ڀرين هٿڙا، سنگهاريون سايون.
سارڀو ڏهن سامهيون، ٻولايون رايون،
مايون ۽ پايون، ڪي سونهن سنهنجي.

يا

منڌيون مٽ گهڙن،
جهوڪ نه سونهن ڀيڙا.

ڀيڙا يا ڀانڊي، سنگهارن جي اڳڻ، اوٺي جهوڪ، وٿاڻ يا واڙي تان خالي ڪين وڃن. انهي کي ڪارائڻ يا پيارڻ کان سواءِ ڇڏڻ يا روانو ڪرڻ، سنگهارن وٽ عيب آهي. سندن انهي سخاوت واري گڻ جي باري ۾ لاکيڻي لطيف اجهو هيئن فرمايو آهي ته:

پوءِ ٿا پيئن پاڻ،
پهرين پيارين ڀيڙا.

يا

کير ڪريندي ريس،
آيل سنگهارن سين.

جنين جي خميس،
وارون واري ڇڏيون.

لطيف جا سنگهار وڏا محنتي ۽
اٺموت آهن- هو ٿر علائقي ۾ ٻنجن
سون ڌرتي تائين اونهان تڙ به کڻن ۽
انهن مان ٻاٽي ڪيدي مال کي پيارين-
سنڌن اهڙي عادت بابت لاکيڻو لطيف
پڌائي ٿو ته:

پير ڪنياڻون ٻر ۾، پيارين پهون،
سنڌن سائيڪن تي، وڏي ويڙ وهون،
پايو جر جنڌن ۾، کوڏان ڪن
کهون.

سنڌن پورهئي واري هڪ اهڃاڻ
جو نقش چٽيندي لطيف سائين ڪهڙو
نه سٺو چيو آهي ته:

مٿن ٽيڪ، ٽيڪڙا، چڪنڊڙا اچن،
ڪَڙيون ڪيهه پڪليون، مگهر سر ميرن...

سنڌن محنت ۽ مردانگي بابت
لطيف وٽ اشارن جا انبار لڳا پيا آهن.
جيئن :-

پڻ تمن، متين ڀير، منهه ماروئڙن جا.

—

جهڙ ڦڙ جت ٿيان، اُت اڏيائون ٻکڙا.

—

آڏي اڱڻ تي، جيلان ٻاٽي ٻاهرن ۾

شاهه لطيف جتي سانگين جو ذڪر
ڪيو آهي اتي جهنگ جي به تعريف
ڪئي اٿس، فرمائي ٿو ته:

جهنگل هليا، سي ڏيليا، راهه هليا ڦرجن،
-گل ڦل

لطيف سائين جهنگل جي تعريف
ان ڪري ڪئي جو آن ۾ 'جهنگل
جا بادشاهه' 'شڪاري'، ۽ 'آهيڙي' رهن ٿا.
جن سان گڏ سنڌن ساٿي، ڪتن جا
ولر به ڏسبا آهن.

لطيف سائين جنهن جهنگل ۾
شڪاري يا آهيڙي ۽ ڪتا نتو ڏسي،
تنهن جنهگل جي حالت جو نقش چٽيندي
تمام گهڻي افسوس سان چوي ٿو ته:

نه ڪتو نه ڪُوڪار، نَڪي سڏ
شڪارئين،
پيو ڪٽي پار؛ جهنگل آهيڙين ڪسي.

آهيڙي ۽ شڪاري اُهي پورهيت
آهن جن جي محنت جو نتيجو ٻڪا
چڪون، موڙا، ڪارا، ڪاريون، اُوڏا،
ڊڪيون، چمون، ٻهارا، واڻ، چڇ
۽ گاگڙا وغيره عام آهن.

جهنگل ۾ آهيڙين ۽ شڪارين سان
گڏ پيا به پورهيت ڏسڻ ۾ اچن ٿا،
جن کي لطيف سائين، ڪاهوڙي يا ڏوتي
سڏيو آهي- جن جي محنت جو نقشو
هيئن چٽيو اٿس:

آٺين ۽ چاڙهين، ڏُت ڏهاڙي سومرا،
ستا ڪيو سيد چئي سائون سڪائين،
منجهان لنب لطيف چئي، چاڙهُ
ڪيو چارهين.

يا

هو ڏوٿي، هو ڏينهن، هو ڏونگر،
هو لڪيون،
ڪنهن جنهن لڏائينهن، پٽا لوسن لڪ ۾.

کاهوڙي جي معنيٰ آهي کهڻ يا کسڻ ۽ محنت ڪرڻ وارا انسان، جيڪي محنت کان سواءِ هڪ پل به واندو ويهڻ پاپ ٿا سمجهن- ۽ پورهيتن کي سست يا غافل ڏسڻ نٿا گهرن- ان ڪري حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحه کاهوڙين لاءِ اڃهو هيئن ٿو فرمائي ٿو ته:

کاهوڙي ڪجن، مسيو پورهيت ويسرا،

جهنگل ۾ جڏهن اسين آهيڙي ۽ کاهوڙي ڏسون ٿا ته اتي واڍن جو پڻ ڏس پوي ٿو- جن بابت شاهه صاحب ڪئين اشارا ملن ٿا.

جيئن:

مون تن اندر تيئن وهين، جيئن وڻ
وڍي واڍو،

يا

جيڪي واڍي واٽيا، سي سونهڻ
سڀ سڙيا،

جتي اسين واڍي جي پورهئي ڏانهن ڏسون ٿا ته اتي اسان کي لوهارن جي محنت پڻ ڏسڻ ۾ اچي ٿي، جن لاءِ لطيف سائين گهڻو ڪجهه چيو آهي.

جيئن:

ڏئون، ڏئون ڏمڻ وار، اڄ پڻ آڳرين جي،

يا

ڪڙو منجهه ڪڙي، جيئن لوهار لپيٽيو،

يا

سر سانداڻ ڪري، پچج گهر لوهار جو،
ڌڪن هيٺ ڌري، مان گڏيئين رڪ سين.

لاکيڻي لطيف جتي، لوهارن جي پورهئي جا اهڃاڻ ڏنا آهن، 'سراڻين' ڪيو اڌس، جيڪي شهرن ۽ ڳوٺن جي گهٽين ۾ 'سراڻين' سميت پورهيو ڪندا نظر اچن ٿا- جن لاءِ پڻ ڏڻي فرمائي ٿو ته:

اڄ پڻ آڳريا، آيا سوڌا سراڻي

يا

سرها ڏئُم سي، جن جي ساڃاهه سراڻ سين

لطيف جي ڪلام ۾ واڍن، لوهارن ۽ سراڻ جي ذڪر سان گڏ پيا به ڪيترائي پورهيت ملن ٿا، جيڪي آهن- 'ناٺارا' 'پاڇارا'، 'ڌاڪارا'، 'پڇارا'، 'تغميرا'، 'ڪاتائون' يا 'ڪاپا'، ڪلال ۽ ڪاتب وغيره. جن لاءِ مختلف هنڌن تي مختلف اشارا ملن ٿا.

جيئن:

پلي ڪري آيو، ناٺارو ڏيها،

ويهي ڪنب ڪاهو ڪر، گهتون
گهوريون چڏ.

- گل قل

ڪاتب لکن جيئن، لائيو لام
الف سين.

—

ڊڳهائي تاڪيد سين، **جن**
پڃايو ماءُ،
مون کي ماءُ، مجاز، **پڃاري**
جيئن پڃيو.

جيڪي سيئي اڄ به اسان جي ملڪ ۾ پنهنجي پورهئي سميت موجود آهن.

اڄ جيتوڻيڪ مشيني دور آهي ۽ ڪتاب هٿ سان لکڻ جو رواج گهٽ آهي، تنهن هوندي به ڪاتبن جو نيو روپ، 'ڪلارڪ'، 'منشي' ۽ 'عريضي نويس' موجود آهن. اهڙي طرح ملان ۽ معلم به پورهيتن ۾ اچي وڃن ٿا. جن جو بيان پڻ ڏئي هن طرح ڪيو آهي ته:

ملان معلم خمرون، ڦٽي ڦروڙيچ.

جن جو اصلي روپ نه ملي ٿو ۽ نئون روپ هاڻ موجود آهي. جيڪي آهن، استاد، ليڪچرار، ۽ پروفيسر وغيره جيڪي ابتدائي اسڪولن کان يونيورسٽين تائين **'تعليمي پورهيو'** ڪندا ڏسجن ٿا.

حضرت پڻ ڏٺي جتي معلم کي ملان ۽ آخوند جي ٽالي سان ڪم آندو آهي. اڳي ڪيس ٽاڪوي، سڪاڻي ۽ رهبر جي معنيٰ ۾ به ڪم آندو اٿس. جيئن فرمائي ٿو ته:

معلم ماڳ نه اڳڻ-ين،
قلنگي منجهه قيريا.

ٽاڪوو، سڪاڻو يا ملاح اهو پورهيت آهي، جيڪو طوفانن، ڪُنن، لهرين، وهڪرن، ويرن، اونداهين ۽ سامونڊي جانورن جو ڪو به خوف نٿو ڪري، هو بي ڊپو ٿي پنهنجي ٻيڙن ۽ ٻيڙين ۾ وکر وجهي، ڏسيون ڏوريندو ڏسجي ٿو. جنهن جو پيو ٽالو وڻجارو به آهي. جنهن کي لطيف سائين تمام گهڻو ساراهيو آهي:

وڻجاري سان گڏ پڻ ڏٺي، **لوهرن، ٽارن، سونارن، ويلڄهارن ۽ صرافن** کي به ڪوڏ وساريو آهي.

اهڙي طرح **موچين، چمارن، رازن، سربندن ۽ درزين** وغيره جو به ذڪر ڪيو اٿس.

لطيف جو وڏو پورهيت **ڪنڀار** آهي، جنهن جا ٺاهيل ٿانو، نه رڳو اڳوڻي دور ۾ استعمال ٿيندا هئا، پر هن وقت به سنڌس ٺاهيل ٿانون کي وڏي عزت جي نگاهه سان ڏٺو وڃي ٿو. جنهن جو ثبوت عجائب گهرن ۾

ـ گل ٿل

رکيل متيءَ جا لسا ۽ چٽيل ٿالهو سانديءَ رکڻ آهي.

کنڀار جي ڪم جي تعريف ڪندي، حضرت پٽ ڌڻي فرمائي ٿو ته:

لون لٽ ڪرج ٿيئڻ،
جيئن ڪنڀار ڪرين ڪم سان.

اهڙي طرح ڪنڀار جي آوي يا هاوي، جنهن کي سنڌيءَ ۾ 'نهائين' چئبو آهي. بابت فرمائي ٿو ته:

نهائين کان نينهن،
سک منهنجا سپرين،
سڙي سارو ڏينهن،
ٻاهر ٻاڦ نه نڪري.

لطيف سائين ڪنڀار سان گڏ، **ڏوٻي، ڪلي،** ۽ **ڪوري** جو به ذڪر ڪيو آهي. جيئن فرمائي ٿو ته:

ڪلپ نه ڪاري تنهن کي،
جو **هالاري** هوءِ.

توڙي **ڏوٻي** ڌوءِ، ته به لالائي نه لهي.

يا

هلو هلو **ڪورئين**، جن جو نازڪ نينهن،
ڳنڍين سارو ڏينهن، چنڊ مور نه سگهيا.

ڪوري ۽ ڪتي اهڙا ڌنڌا آهن، جن جون ٺاهيل شيون، اڄ به هٿوهٿ ڪپڙا لٽون، جيئن ڪوري جا ٺاهيل ڪيس، ڪٿا، ڳربيون، سوسيون، لنگيون ڪڙيا ۽ خرزينون وغيره. ۽ ڪتي جون اجرڪون، ملير، چنيون، ٽوال، ڌوتارا ۽ پانڌوڙا وغيره.

سنڌ جي ڌنڌن ۾ **مهاڻا، ماڇي،** ۽ **سانٽي** اهڙا ڌنڌا آهن، جيڪي ڍنڍن، درياءُن ۽ سمونڊن ۾ سٽون ڏيئي، اسان جي لاءِ مڇيون ۽ ٻيون ڪئي اچن ٿا.

اهي غريب ڏاڍين مڙسين ڌنڌو ڪندا آهن. سنڌن باري ۾ لطيف سائين اجهو هيئن ٿو فرمائي ته:

ڪاريون، **ڪوجهيون، ڪوڙيون،**
مور نه موچاريون.

—

ڪيئي هاڻيون **ڪاريون، ڇيپيءَ**
هاڻا ڇچ.

—

ڪارا ۽ ڇارا، مال جنين جو مڪڙيون.

لطيف سائين، **مهاڻن، ماڇين ۽ سانٽين** سان جيڪي سمونڊن ۾ مڇيون مارين ٿا، تن کي ڳهاٽو ڪوٺيو آهي ۽ سنڌن ئي ٿالي تي هڪ جدا سر لکي سنڌن سان مٿاهون ڪري ڇڏيو آهي. جيئن فرمائي ٿو ته:

كالهه ڪلاچيءَ هليا، گهاتو ڪري گهـُور

سنڌ جو هڪ وڏو پورهيت اوڏ به آهي- جيڪو اڄ به پنهنجي محنت ذريعي 'ڪوٽ' 'ڪوٺيون' ۽ 'ڪُڏ' ٺاهي ٿو- اوڏ اهڙو پورهيت آهي، جيڪو صبح جو سوير سيءَ ۾ اٿي مٽي کي ملي ٿو ۽ پوءِ ان مان ٺنوڙا ٺاهي، مٽي تي يا گڏهه تي کڻي جايون جوڙي ٿو. شاهه صاحب سندس اهڃاڻ اجهو هن طرح ڏنو آهي ته:

چنل چڃ هٿن ۾، ڪلهن ڪوڏارا،
پورهئي خاطر پنهنجي، اٿن سوارا.

اهڙي طرح پڻ هنن اوڏن جي اٺاڻ واري حالت تي افسوس ڪندي فرمائي ٿو ته:

اڏي اڏي اوڏ، ڇڏي ويا پيٽيون،
ڪوڏارا ۽ ڪوڏ، پيا آهن پٽ ۾.

لطيف سائين هڪ اهڙي پورهيت جو به ذڪر ڪيو آهي، جيڪو صرف وڏن ڳوٺن ۽ شهرن ۾ ڏسجي ٿو. جنهن کي اسين پکالي سڏيندا آهيون.

اڳوڻي دور ۾ هن کي پاڻهيارو ۽ اهڙي پورهئي ڪندڙ عورت کي پاڻهياري سڏبو هو.

هونءَ ته ڳوٺ خواهه شهر جون ڪيتريون ئي عورتون پاڻي ڀرينديون ـ ڪل ٿل آهن، پر انهن ۾ ڪي اهڙيون به عورتون آهن- جيڪي پورهئي خاطر ٻين درن تي پاڻي ڀرينديون آهن. ۽ سندن ذڪر حضرت ڀٽ ڌڻي هن طرح ڪيو آهي ته:

پاڻهياري سڀڪا، جا سر گهڙو ڀري،
ڪائي ڀري سڄڻين،
ڪا پورهئي ڪاڻ ڀري.

حضرت ڀٽ ڌڻي جي پورهيتن جو پنڌ تمام گهڻو پري آهي، انهن بابت تفصيل سان لکڻ وڏو ڪم آهي، جنهن لاءِ طويل عرصي جي درڪار آهي- انهي ڪري آءٌ انهيءَ بحث کي مختصر ڪندي لطيف جي ٻن اهڙن پورهيتن جو ذڪر ڪندس، جن کي دنيا ڇا به ڪٿي چوي پر شاهه صاحب انهن جو بيان ڪري، ڪين تمثيلن ۽ تشبيهن طور ڪم آڻي هميشه لاءِ زنده ڪري ڇڏيو آهي- اهي پورهيت آهن، ڪلال يا ٻنيارا ۽ مڱڻهار يا راڳائي. جن مان ڪلال رات جو اوجاڳا ڪري ڀٺيون چاڙهي مٽي يا شراب ٺاهي، اميرن جي عياشي ۽ ڏکويلن جي غم غلط ڪرڻ جو سبب بڻبا آهن. ۽ سندن سر يمن ڪلياڻ ۾ موڪي ۽ متارن واري داستان ۾ آيل آهي.

اهڙي طرح مڱڻهار، لنگها، ڀان، ڀاٽي ۽ ڏوم يا راڳائي اهڙا پورهيت آهن، جيڪي پنهنجي فن سرن ۽

ڪنڌن جي تنوارسان ٻين چوڻم ڦل
آهن. ٻڪوٽي ڏور ۾
اٿي، سرالدو يا ڪ
ڏاارن ۽ قدر دالن جي د
ڳائيندا وڄائيندا هئا. جنهن ڪي
'وهاڳ' ڪوٺبو هو. ۽ اهو وهاڳ
مگڻهارن توڙي گهر ڌڻين لاءِ هڪ قسم
جي عبادت هئي. جنهن لاءِ پٽ ڌڻي
راڳائي ڪي چوي ٿو ته:

ايريو، تارو، اٿيي وڙ وهاڳ ڏي.
يا
ڪڙهه اڳيان ڪنب، ڏهاڙي ڏاتار
لڏگهيا لاهه م ليڪ سين،
منڇهان چاوت چنب.
مگڻهارن مپ،
ڪولهي ٻيو 'ڪيرت' ري.

مطلب ته، حضرت پٽ ڌڻي سنڌ
جي ٻورهيتن ۽ سنڌ ٻورهئي ذريعي
پيدا ٿيندڙ سولهن ۽ سهڻائي جو بيان
اهڙي ته اعليٰ ۽ دلسوز انداز ۾ ڪيو
آهي، جو ٻورهيتن جا دشمن يعني،
'سرمائيدار' جن ۾ ڪامورا وڏيرا،
سيٺيون، پير، مير، ۽ مفت خور اچي
وڃن ٿا. سي به لطيف ڪي پڙهندي؛
ٻورهيتن جي بيان وقت 'واهه واهه' ۽
هاءِ هاءِ' ڪرڻ کان سواءِ رهي نٿا
سگهن، ۽ لطيف سائين الهن جي ئي
واڻن اهڙين خسيس ۽ هلڪين شين جو
ذڪر ڪرائي ٿو، جن بابت جيڪر
ٻين ڪين چئجي ته الهن جو لالو
ولندي به منهن ۾ وڙ وجهي، لڪ
چاڙهي، 'ڏوڏڙو' ڪرڻ کان سواءِ
رهي ڪين سگهن، جيئن ڇيڇي، چلر،
موڙيون گند، ڪارا، چارا وغيره.

ڪاش! اسين لطيف جي ڪلام
کي صحيح نموني پڙهون، پرکيون،
سمجهون ۽ لطيف جي ٻورهيتن جو
صحيح نموني قدر ڪريون.

آخر ۾ لطيف سائين کي سلام
ڪندي، الهي شخص يا شخصن کي
به سلام ڪريان ٿو، جنهن يا جن
مٿيون عنوان مقرر ڪري، ٻورهيتن
۽ سنڌ ٻورهئي ڏانهن، اسان جو ڌيان
ڇڪايو آهي.

'ڦر' واري، 'جر' ڦڙا،
'تر' راهين، 'سر' وار،
الهها اهار،
آءُ ٿورا ڀانيان سپڙين.
(شاهه)

• اشفاق حسين ميمڻ، هالا

لطيف، پورهيتن جو شاعر

(ٻيو انعامي مضمون)

[هن مضمون کي ٻيو نمبر ڏنو ويو ۽ کيس ھنيج سؤ رپيا روڪ انعام ائسوسيئيشن طرفان ڏنو ويو هو. هي ساڳيو مضمون روزنامہ ”هلال پاڪستان“ جي 8- اپريل 1978ع واري اشاعت ۾ ’سيف الله عمرڪوٽ‘ جي نالي سان شايع ٿي چڪو آهي، جو درحقيقت ۾ پل آهي، اهو مضمون اشفاق حسين ميمڻ جو آهي، جيڪو قلمي دنيا ۾ منظور قادر جي نالي سان سڃاتو وڃي ٿو - ايڊيٽر].

سِير ساندائط ڪيري، ھُڇج گهرُ لوهارَ جو،
ڏَڪَنِ هيٺ ڏَري مَان گَڏِينَهي رُڪَ سيڻ.

شاهہ عبداللطيف ڀٽائي گهوٽ رحمت الله عليه سولهاري سنڌ جي سگهوري شاعر جي شاعري نہ رڳو فني شاعري آهي، ہر سنڌس شعر ۾ هڪ طرف حقيقت ۽ معرفت جا موتي آهن تہ ٻئي طرف مجازي عشق جا جذبا آهن، هڪ طرف اخلاقيات جا اعليٰ سبق آهن تہ ٻئي طرف فطرت جا عجيب و غريب منظر آهن. هڪ طرف سنڌ جي تهذيب ۽ تمدن ۽ ريتون ۽

رسمون ۽ سونهن ۽ ثقافت بيان ڪئي اٿس ته ٻئي طرف سنڌ جي تاريخ ۽ جاگرافيءَ جا نشان ظاهر ڪيا اٿس. انهيءَ کان سواءِ سنڌي ٻوليءَ جو هڪ وڏو خزانو سندس شعر ۾ سمايل آهي. سندس شعر ۾ فصاحت ۽ بلاغت ۽ سلاست به موجود آهي ته فن شاعريءَ جا جولان به آهن، هو گل ۽ بلبل، پتنگ ۽ ٻوٽن، ساقي ۽ شراب جي ڳالهه نٿو ڪري، مينهن ۽ مانڊاڻ، وڄن ۽ بادلن جو منظر ٿو چٽي، هو ڳوٺاڻن، غريب مارو ماڻهن جون رهڻيون ۽ ٻاجهه واريون ٻوليون ٿو ٻڌائي. هو ماڙين ۽ بنگلن، شهنشاهي درٻارين، اميرن ۽ وزيرن ۽ سرمائيدارن جو ذڪر ڪونه ٿو ڪري، پر ان جي عيوض جهانگين جي جهوپن، مَنهنَن، ٻَنين ۽ ٻارن، ڇيلن ۽ ڇانگن، اُٺن ۽ اوٺيڙن، مينهن ۽ مهارن جون ٻوليون ٿو ٻڌائي، اهڙيءَ طرح شاهه صاحب سنڌ جي شاهوڪارن ۽ سرمائيدارن، وڏيرن ۽ نوابن جو ذڪر ڪين ٿو ڪري، پر ان جي بدران مهاڻن ۽ ميربحرن، لوهارن ۽ آڳرين، ڪورين ۽ ڪاسبن، هارين نارين، واڍن ۽ وڻجارن جو ذڪر ڪري ٿو. نه رڳو سندن بيان ٿو ڪري پر سندن ٻورهئي کي ساراهي به ٿو ۽ انهن جي همت افزائي به ڪري ٿو. هو انهن جي ٻورهئي مان سياڻپ جا سبق به حاصل ڪري ٿو ۽ ٻين کي ٻڌائي ٿو. شاهه جي نظر ۾ ٻورهيت جو مانُ مٿاهون آهي. هو فرمائي ٿو ته ٻورهيت نه هجي ته دنيا جو سڄو چرخو بيهي رهي. جهان جي سونهن ۽ سوڀيا ٻورهيت جو ٻگهر آهي. ٻورهئي سان پيوند رکڻ وارا ئي مالڪ حقيقيءَ جا دوست آهن. هنن تي به پاڪ جي ٻاجهه جو هٿ آهي، جيئن هن بيت ۾ شاهه صاحب فرمائي ٿو:

گند جنين جي گوڏ ۾، ٻاٻوڙا پوشاڪ،
انين جي اوطاق، راجا ريجهي آئيو.

مهاڻا، جيڪي سارو ڏينهن پيا پاڻيءَ ۾ تڙڳين، ڪکين ڪارين سان سندن ونهوار آهي. سندن ڪپڙا ۽ لٽا بدبوءِ سان ڀريل آهن، مڇي ماري انهن کي ٽڪرا ٽڪرا ڪري وڪڻڻ سندن روزمره جو ڪم آهي. ڏنڀا ۽ رڇ جن سان مڇي مارين ٿا. اهي ڪلهي تي کڻيو هلندا وتن. سندن پٽ ۾ بيهڻ سان ڪراهت اچي وڃي. شاهه صاحب فرمائي ٿو ته ظاهريءَ طرح ته گندا پيا ڏسڻ ۾ اچن پر جيئن ته هو ٻورهيت آهن، پنهنجي ٻانهن جي ٻورهئي مان پنهنجو ته پيٽ ڀارين ٿا پر جهان لاءِ به روزي

- گل ڦل

ميسر ڪن ٿا. انهن تي الله جل شانه جي مهرباني آهي. سندن پاڪ پورهيو پروردگار کي پسند آهي، جيتري قدر هو جهان جي نظر ۾ نفرت لائق آهن، اوتري قدر هو سندن پالڻهار کي پسند آهن. شاهه صاحب فرمائي ٿو:

ڪڪيءَ هاٽيون ڪاريون، ڇڇيءَ هاٽا ڇڄ،
پاند جنين جي پاند سين. لڳو تڻي لڄ،
سمو ڄام سهڄ، اُيو ڪري اُن سين.

لوهار، جن جا اڱرن مان هٿ ۽ منهن ڪارا، لوهه ڪٽي ڪٽي سندن ٻانهون به لوهه بڻجي ويون آهن هنن جا هٿ هٿوڙا هڻي هڻي خود هٿوڙا بڻجي ويا آهن، سندن ڪپڙا چڻنگن مان سڙي پيا آهن. باهه تي ويهي ويهي سندن بت ۽ بدن به لوهه جهڙو ڪارو ٿي ويو آهي، پوءِ هو لوهه جهڙي سخت ڌاتوءَ کي باهه ۾ وجهي نرم ڪن ٿا ۽ مترڪا هڻي ڪيس سنهون ڪن ٿا. پوءِ ڪيس جيڏانهن ورائين تيڏانهن ورائي سگهن ٿا. هو لوهه کي ڪوري ۾ وجهي ڳاڙهو ڪن ٿا، تيئن پاڻ به رڇي لال ٿين ٿا. دنيا جي نظر ۾ هو غريب ۽ ڪوجها آهن، پر سائين کي سندن ڪوجهائي نظر نٿي اچي. مالڪ جي مٿن وڏي مهرباني آهي. شاهه صاحب به سندن انهيءَ پورهئي کي ساراهي ٿو ۽ سندن پورهئي مان ئي ٻين کي سبق به ڏئي ٿو:

سرها ڏٺم سي، جن ساڃاهه سيراڻ جي،
تيغ تنين جي کي، ڪَٽ نه لڳي ڪڏهين.

آڳاٽي زماني ۾ سنڌ اندر وڻج ۽ واپار ٻيڙين جي وسيلي ٿيندو هو. اڄ وانگر وڏا روڊ ۽ رستا ڪونه هئا. آمدرفت جو وڏو وسيلو سنڌو درياءَ هو. جيئن اڄڪلهه اُٺن جون قطارون مال ڍوئي اسٽيشن ۽ روڊ تي پهچائين ٿيون، تيئن انهيءَ سمي درياءَ جي بندرن تي مال اچي ڪٺو ٿيندو هو. ۽ ٻيڙيءَ جا ملاح ۽ ناکئا ٻيڙين ۾ مال کڻي ٻين شهرن ڏي ويندا هئا. ملڪ تي انهن جتن ۽ ناکئن جو وڏو ٿورو هو جيڪي مال آڻيندا ۽ نيندا هئا. سرمائيدار نه سدائين مسڪينن ۽ پورهيتن جي پورهئي ۽ اجوري جو استحصال ڪندا رهيا آهن، پر تڏهن به ويچارا ٿورو ڪمائي سادگيءَ سان گذر ڪندا هئا. اڄ تائين به ائين ئي آهي. درياءَ شاهه تي پراڻيون ٻيڙيون تارڻ، سير ۾ لهرن جا لوڏا ۽ ڪُنن جا ڦيرا سهي، سردين ۽ گرمين، مينهن طوفان سان مقابلو ڪري ٻيڙيون هاڪاريندا هلندا هئا. ٻيڙي نه پاڻيءَ جي وچ ۾ آهي، الله جي آسري، تاري يا ٻوڙي

اهو واليءَ جي وس ۾. پنائي صاحب
ملاحن جي پوڙهيءَ کي سلراهي ٿو ۽
دعا به ڪري. فرمائي ٿو:

ڪوُها ڪالهه ڪٽي، اُن وڏا اُتر آسري،
اَللهُ جهڙي مَ اُن جي، اولهي جي اُٿي،
وڻجارن وُٺي، وَڪَرُ وڏو ٻيڙئين.

شاهه صاحب نه رڳو ٻيڙيءَ وارن کي دعا ٿو ڪري پر ڪين هدايت به ڪري ٿو. چوي ٿو ته وکر ٻيڙين ۾ اهو ڪٽو، جيڪو ٿوري وقت ۾ خراب نه ٿي پوي. اهڙو وکر ڪٽندا ته ضرور فائدي ۾ ويندا. هيءَ ته دنيا جو ظاهري وکر آهي، پر ڪين هدايت ڪري ٿو ته جيئن هي وکر ڪٽو ٿا، تيئن نيڪي ۽ نيڪ نيتيءَ جو وکر به گڏ ڪريو، جيئن اوهان جي لاءِ آخرت ۾ سهٽو ٿئي ۽ پوءِ اتي به فائدي ۾ وڃو. شاهه صاحب پوڙهيءَ کي سچائي ۽ ايمانداريءَ جو سبق سيکاري ٿو ۽ فرمائي ٿو.

وکرُ سو وهاءِ، جو پُٺي پُراڻو نه ٿئي،
ويچيندي ولات ۾، ڌرو ڌئي ضاءِ،
ساڪا هٽ هلاءِ، آڳ اڄ جنهن جي اُبهين.

پوڙهيت کي هدايت ڪندي شاهه صاحب ناڪئي کي چوي ته ٻيڙائتا! اهي پٺي ڳالهيون تنوکي ڪين ڦٻنديون، جو سڙهه به چوڙي ڇڏيو اٿئي، وکر سان ٻيڙيءَ کي تار به ڪيو اٿئي، وري ڌڪي سير تي به آندي اٿئي، پاڻيءَ جي تيک، لهرن ۽ لهرين، لس ۽ ليٽ به ڏسين پيو ۽ پوءِ پاڻهن سيرانديءَ ڏيو سمهي به ٿو رهين. اها ننڊ توکي ڪنهن ڪن ۾ وجهي هٽندي ٻيڙي پراٽي اٿئي ڪَمن جا لوڏا سهي ڪين سگهندي.

وري پيو چوينس ته:-

وکر وڻجارا!، پاڻ پرائو چاڙهيو،
اچي لهرون لڳيون، ته ٻيڙي به پارا،
جاڳو جي يارا!، نه تڙ توائي نه ٿئي.

ڏسجي پيو ته شاهه صاحب پوڙهيت لاءِ نه رڳو واڪاڻ ڪندڙ آهي، پر هن جي راهه نما آهي. هو پوڙهيت کي پنهنجي پوڙهيءَ تي سچائيءَ ۽ تيار رکڻ گهري ٿو. هو ڪيس ويسلو وهڻ نه ٿو ڏئي. شاهه صاحب سمجهي ٿو ته پوڙهيو آهي جو دنيا کي آباد رکيو ٿو اچي. آهي محنت ڪش انسان ئي آهن جن جي طفيل ڌرتيءَ تي ڌمالون پيون وڃن. ڌرتي اگر جنت جو ڏيک ڏئي ٿي ته اهو پوڙهيت جو پگهر آهي، جنهن سان چوڌاري آبادي ۽ آزادي آهي، ساوڪ ۽ سبزي آهي، خوشي ۽ خورمي آهي، تڏهن ته چوينس ٿو ته:

تتيءَ ٿڌيءَ ڪاهه،
ڪالهي ويل وهڻ جي،
متان ٿئي اونداهه،
پير نه لهين پرينءَ جو.

ميهارن جون مينهون ۽ وڇون جيڪي چاهڪ چرن ۽ ٿار ۾ ترن ٿيون، ميهار کين ساري سنڀاري چاري ۽ پياري ٿو. اهي مينهون ۽ ميهار ملڪ جي خوشحالي جي نشاني آهن. اهي کير، مکڻ، ڏڌ، گيهه ۽ گوشت، کلون ۽ هڏا ڏين، جن مان وڏا وڏا ڪارج سرن ٿا. ڀٽائي صاحب مينهن ۽ ميهار کي دعا ڪري ٿو ۽ فرمائي ٿو ته:

مينهون هن ميهار جون،
الله! سڀ بچن،
وڇون جي ڪين سڄن،
سدا ٿيون سوڌيون.
مون کي ماڻڪين،
تاري هنيو تار ۾.

وري ٿو ميهار لاءِ دعا گهري ته:

مري تان م ميهار،
شال وڻائڻ ولهو نه ٿئي،
وڄڻ جي وچار جو،
ونگو ٿئي م وار،
ساهڙ مون سينگار،
ماڻهن ليکي مهڻو.

پورهيت مردن سان گڏ پورهيت عورتن کي به شاهه سائينءَ ڪين وساريو آهي. مرد مال چاري مينهون ڏڳيون، ڇيلا ۽ ڇيليون، رڍون ۽ ٻڪا آڻي وٿاڻ ۽ واڙ ۾ ڇڏين ٿا انهن جون ڳالون وريو مينهون ڏهيو کير ڪريو سماڻ وجهيو ڏونرا ڇمائين وري منڌيءَ سان ولوڙيو مکڻ جا چاڙا ڪڍن، جنهن مان گيهه ڪڍي هاڻ به کائين ته عام کي به کارائين. جڏهن مينهن وسن ۽ گاهه ٿين، جڏهن مينهون چري متاريون ٿين، تڏهن جهجهو کير ڏين ۽ ولوڙا وايون ڪن سنگهاريون، سپاجهڙيون سنڌي پورهيت عورتون چاڏين ۾ منڌيون ڦيرائي مکڻ ڪڍن ٿيون تڏهن ته پٽ ڌڻي فرمائي ٿو.

ٻرَ وَٽا ترَ وَٽا، وٺيون آرايون،
پو پاڙيءَ جو پٽن تي،
ڪن ولوڙا وايون،
مکڻ ڀرين هٿڙا،
سنگهاريون سايون،
ساريو ڏهن سامهيون،
ٻولايون رايون،
ٻالهيون ۽ ٻايون،
پڪي سولهن پنهنجي.

-ڪل ٿل

ڀلائي گهوٽ ٻورهيتن تي ڪوسو واءُ به لڳو سهي. سرمائيدار ۽ دولتمند جيڪي هٿرادو ڏڪر آڻيندا آهن. ٻورهيت جو ٻورهيو سستي اگهه خريد ڪندا آهن. وري اُهي ساڳيون شيون مهانگيون ڪري وڪرو ڪندا آهن. اهڙن ذخيره اندوزن ۽ بليڪ مارڪيٽ ڪرڻ غريب ٻورهيتن کي قرض وارن ماڻهن لاءِ شاهه صاحب جي دل ۾ ڌڪار آهن. هو چاهي ٿو ته هي محنت ڪش سدائين سکيا ستابا هجن ۽ هنن کي ٻيڙي پنهنجا پيٽ پرڻ وارا سدائين شل چٽ ٿين. شاهه اهڙن موذين کي هن طرح ٻاراتو ڏئي ٿو ۽ محنت ڪش کي دلداري به ڏئي ٿو ۽ دعا به ڪري ٿو:

حڪم ٿيو بادل کي،
ته سارنگ سات ڪجن،
وڄون وسڻ آئيون،
لهه لهه مينهن لمن،
جن مهانگي لاءِ ميڙيو،
سي لا هٿ هڻن،
پنجن مان پندرهن ٿيا،
اڳين ڦا ورق ورن،
ڏڪاريا ڏيهه مان،
شل موذي سڀ مرن،
وري وڏيءَ وس جون،
ڪيون ڳالهيون ڳنوارن،

سيد چوي سڄڻ،
آهي توهه تنهنجي آسري

شاهه لطيف ڪنڀار کي نه وساريو آهي. فرمائي ٿو ته ڪنڀر به ڪاريگر آهي، جو آوي کي اهڙي طرح ڍڪي ٿو جنهن مان جڙ ٻاهر نه نڪري. هو نهائين ۾ ٿانءَ رکي باهه ٻاري راتيون ڏينهن سڄاڳ رهندو آهي جيئن هاريءَ کي ٻاٽي ٻڇي ٻوٽ جو خطرو لازم رهي ٿو تيئن ڪنڀار به نهائينءَ تي چڱيءَ طرح چوڪسيءَ رکي ٿو. هن کي خاطري آهي ته جيڪڏهن ڪٿان به ٻاڦ ٻاهر نڪتي ته ٿانو چڱا ڪين ٻچندا ۽ نقصان ئي نقصان ئي نقصان ٿيڻو آهي. تڏهن ته پٽ ڌڻيءَ ڪنڀار جي آوي جي هن طرح ساراهه ڪري ٿو ۽ اُن مان کي ٻيا سبق ٻين کي به ڏيڻ چاهي ٿو، فرمائي ٿو ته:

”ليڪهن نهائينءَ جيئن،
ڍڪبو ڪوڙ نه ڍڪين،
جڙ جهري ڇڏي تن،
رڃ ٻچندا ڪيئن،
تون ٻڻ ڪريج تيئن،
جيئن ڪنڀار ڪن ڪم سين.

مٿئين بيت ۾ ڏسبو ته نهائين کان سبق وٺي شاهه صاحب ٻين کي نصيحت به ڪري ٿو ساڳئي وقت

ڪنڀار جي الهيءَ ڪم کي ساراهي
به ٿو ۽ چوي ٿو ته، تون به اٿين ڪر
جيئن ڪنڀار پنهنجي ڪم تي هر وقت
سجاڳ آهي تڏهن ته چوي ٿو ته:

سنديءَ ڪنڀاران، ڪن ڪريجاءِ ڳالهڙي
ارٽ ۾ آٽي، ڪپهه وجهي سٽ

ڪتيندڙ عورت کي حضرت شاهه صاحب ڪاهليءَ سڏي ٿو ته جي تون پورهيت زال آهين، چرخو تنهنجي اڳيان آهي. پوءِ چو نٿي محنت ڪرين ته اجورو به چڱو ملي پوندو. پورهيت کي آرام جي طلب هجڻ گهٽ گهرجي. ڀانئن ۾ جيسين ٻل آهي ۽ سرير ۾ جيسين سگهه آهي، تيسين ته ڪجهه ڪرڻ گهرجي. چوي ٿو ته بيڪر ڪان بيگار ئي ڀلي آهي. سنهون ڪتڻ نٿو اچيئي ته مڙئي رلڻا ويهي روڙ. چويس ٿو ته جيت لاءِ سنهون ڪتيندينءَ ته ڪٽي ٿورو سٽ ٿيندو ته به ان جو قل چڱو ملي پوندو. جو ته سنهي سٽ جو وڌيڪ مان آهي. هر ڪاهليءَ کي چوي ٿو ته پورهئي ۾ ايمانداري شرط آهي. ڇاڪاڻ ته جيت ۾ سنهو ڪتيو جن، تن جو صرافن دڪوئي داخل نه ڪيو. هر جيڪي ايمانداريءَ سان ڪم ڪندڙن تن جو اڻ توريو اگهائجي ويو. لطيف سائين فرمائي ٿو ته:

لَنبائي تاڪيد سين، جن پچايو پاءِ،
لسي تند لطيف چوي، هلي تن هٿاءِ،
ململ منجهان ماءُ،
جي سکيون تن سون ڪيو.

شاهه سائينءَ ڪاهليءَ کي تاڪيد ڪندي چوي ٿو ته:

ڪتڻ جي ڪانه ڪرين،
سُتي ساهين هنڌ،
سُٽيان ايندءِ او چتو، عيد اکهاڙن گڏ،
جت سرتيون ڪندءِ سڏ،
اتي سڪنديئن سيفگار ڪي.

ڏوبيءَ کي شاهه فرمائي ٿو ته تون ميرا ڏويو صاف ڪرين ٿو، پليتيءَ کي پاڪائيءَ ۾ بدلائين ٿو، تنهنجو به دنيا تي ٿورو آهي. شاهه سائين فرمائي ٿو ته اُهي ڪتي ڪنب ۾ ڪپڙو وجهيو انهن مان ميٽي ۽ مير ڪڍيو، اُجرو ڪري واپس ڪري ٿو. هو ميرو وٺي ٿو، اُجرو ڏئي ٿو تڏهن اُجورو وٺي ٿو. جيڪڏهن ڪتيءَ جو وجود نه هجي ها ته:

جي اڇا اُجارين، سي ڪتي ڪنب ڪٽي وياءِ
موٽايو آڻين، ماڻهو ميرا ڪپڙا.

پڪارن ۽ ريڍارن کي ته پٽ ڏٺي پنهنجي شعر ۾ چڱو ياد ڪيو آهي. ويچارا جهنگن ۾ ولر وٺيو چاريندا وتن. وڻن جون ٽاريون وڍيو ولر

-ڪل قل

اگهيان ڇڏين. ٻيرن مان ٻڙا روڙيو،
ڪنڊا سهيو هٿ ڦٽيو پنهنجن ٻچن
لاءِ چارو موجود ڪن. سارو ڏينهن
بک ۽ اُڃ ۾ سرديءَ گرميءَ ۾ پنهنجن
ولرن سان گڏ جهنگن ۾ ڀٽڪندا وتن.
هاڻ ميرا گدلا ۽ ٻگهر ۾ شل ٿيو
ٻڪرين جي ڦولهڙين ۽ پيشاب سان
پريل رهن، پر اُهي. ڪيڏي نه ملڪ
جي خدمت ڪن ٿا. سندن حالت
پٽائي گهوٽ هن طرح بيان ڪئي آهي.

مَٿن ٽِپَڪَ ٽُپڪڙا، ڇڪندڙا اَڇن،
ڪُڙيون ڪِهه پَڪَلُيون، ٻگهر سِر پيرن،
اِيءُ وَ ڙَ وِيڙهيچَن، مون لوڏائين لڪيئا.

ايتري محنت ڪان پوءِ به سندن
گذران ڏکيو آهي. هو ويچارا ايتري
محنت ڪرڻ ڪان پوءِ سائون، ڳڙ ۽
ڳنڍير تي گذران ڪن، ٻڪا ۽ ڏُسي
ڏؤنراءِ ڏُت ڪائين، ڪتا ۽ ڪرتڻ ٻائين.
شاهه صاحب فرمائي ٿو ته:

”آڻين ۽ چاڙهين، ڏنت ڏهاڙي سومرا!
سٿا ڪريو سيد چوي، سائون سَنڪائين،
منجها لٿب لطيف چوي،
چائنِ ڪيو چاڙهين،
ٻلاءِ نہ ٻاريس، عمر! آراڙيءَ سين.

شاهه صاحب اُنهن مارو ماڻهن،
ٻڪارن، پنوهارن ڪي دل سان هن
ريت دعا ٿو ڪري، فرمائي ٿو ته:

تن وَهين وڙهيچن، سدائين سڪارُ،
چونڊيو آڻين چاڙهين، سندو ڏؤنرن ڏارُ،
جن جو وڻن سين واهارُ،
سي ڏوٿي هئون نه ڏُيرا.

اهڙيءَ طرح شاهه صاحب ڪورين
جي ڪم جي به ساراهه ڪئي آهي.
چوي ٿو ته ڪيئن نه ڪپڙو اُڻي
هڪڙي هڪڙي تند ڳنڍي پوريءَ
محبت سان ڪپڙو تيار ڪري ٿو.
سندس ڪهڙو نه اوچو عظيم ڏنڌو
آهي. سندس پورهئي ڪري ئي
سهڪو هاڻ ڪي ڍڪيو هلي. هو
ڪيئن نه هٿ پير هلائي، ٻگهر وهائي
پنهنجو ته گذر ڪري ٿو ته وري عوام
جي به خدمت ڪري ٿو. هر هڪ تند
سندس سار ۽ سنڀال هيٺ آهي. ڪا
تند ڇڇي پوي ته اُميري ڏيئي اُن
کي وري به ڳنڍي ٿو. لطيف سائين
فرمائي ٿو ته ڳنڍڻ جو عظيم ڪم
هلي ڪورين ڪان سکو. وري ڪپڙي
سبڻ جي سُئيءَ جي ساراهه ۾ شاهه
صاحب ڇيهه ڪري ڇڏيو آهي.
فرمائي ٿو ته:

ٻاچاهي نه ٻاڙيان، سر تيون! سُئيءَ ساڻ،
ڍڪي اُگهاڙن کي؛ ڪين ڍڪيائين پاڻ،
پيهر چاڙي جاڻ، اپر جي اوصاف کي.

—گل ڦل

هاريءَ لاءِ شاهه صاحب هر هنڌ بيان ڪيو آهي. هاري آهي ڄڻ ته ڏاتار جو پالڻهار. ڇو ته ماڻهن ۽ مال جو گذارو آهي اَن ۽ گاهه تي. هاري اَنُ ۽ گاهه پوکي ٿو. سرهه ۽ چانهيو اُپائي ٿو. ڪپهه ڪمند پيدا ڪري ٿو. هاري نه هجي ته جهان جو سمورو ڪاروبار ٺپ ٿي وڃي، پر هاريءَ کي گهرجي پاڻي. پاڻي به تڏهن موجود ٿيندو جڏهن وسڪارو ٿيندو، اَن وسڪاري ۾ هاري ڏاڍو خوش ٿيندو آهي. سارنگ کي ساربندي الله کي پاڙائيندو آهي؛ تڏهن سندن التجائون اگهامنديون آهن. پٽ ڌڻيءَ جي نظر ۾ هيئن آهي ته هارين ۽ نارين جي التجائن ۽ پاڙائڻ تي مولا جي مهر، مينهن جي صورت ۾ وسندي آهي. ۽ ائين وسڪارو ٿيندو آهي، جيئن هن بيت ۾ فرمائي ٿو ته:

"موٽي ماڻ ڀاڻن جي، پري ڪيائين پيچ،
وڄون وسڻ آئيون، سارنگ چڙهيو سيج،
تنهين نوريون سڀ نوازيون،
ڏيئي ڏهوڻا ڏيج،
پيچ ڪٽي پٽ هليا، هاريءَ منجهان هيج،
راضيءَ منجهان ريج، عالم سڀ آباد ٿيو.

مٿئين بيت ۾ شاهه صاحب سيني ڳالهين جو ذڪر ڪري ويو آهي ته

ـ گل ڦل

مينهن پيو. خوشيون وڏيون ٿيون، آسرا ۽ اُميدون جاڳي پيون، هاريءَ زمين کيڙي، پوءِ ڇٽي اَن اُپائي سُکيا ٿيا آهن نه رڳو هاري ۽ سندن اولاد سُکيا ٿيا آهن بلڪ سمورو عالم آسودو ٿيو آهي.

اهڙيءَ طرح پٽ ڌڻيءَ ڳائڻن، پنڻ فقيرن، مڱڻهارن، منگتن کي به نه وساريو آهي. هر هڪ جي ساراهه ڪئي اٿس، ڇو ته اُهي به ڪجهه نه ڪجهه مڙئي ڪم ڪن ٿا ۽ دنيا جي خدمت ڪن ٿا. اُن ڪري مالڪ کي پسند آهن، بيڪار انسان، جيڪو پنهنجي پورهئي ۽ ڪمائيءَ تي پاڙي ٿو تنهن کي به هدايت ڪئي اٿس. پينو فقيرن کي به چوي ٿو ته تون پين کان ڇو ٿو گهرين؟ پنهنجي همٿ ڪر. پوءِ ڏس ته هو مالڪ پنهنجي گنج مان توکي ڪيئن نه نوازي ٿو ڇڏي ۽ چوي ٿو ته:

مڱڻا تنهين کان مڱ! جو ڏهاڙي ٿو ڏي،
ڪوڙا ڊرَ دنيا جا، جاچڪ مڱين جي
سُپان توهين کي، موٽي ڏيندا مُنهن ۾.

شاهه صاحب فرمائي ٿو ته بيڪار بندي کان خدا به بيزار آهي. هو ملڪ ۽ قوم لاءِ آزار آهي. نادار کي

۾ همت ڏياري ٿو ۽ چوي ٿو تہ اُٿ! سنڌرو ٻڌُ، الله ۾ آسرو رک ۽ ڪجهہ ڪرڻ لاءِ تيار ٿيءُ. ٻوءِ ڏس تہ تنهنجو ڏٺي کهڙو نہ ڏانار آهي. شاهہ صاحب فرمائي ٿو:

جَنين ڏاندُ نہ ٻج، تنين ۾ تنهنجو آسرو.
ٻوءِ اُوپارين سڄ، اول ڏِئين اَنِ کي.

پنائي گهوٽ محنت جي تاڪيد ۾ ڪيترائي شعر چيا آهن، ليڪن هن مضمون جي طوالت جي سبب کان هت اِترو ئي بس آهي. اَئون ٻنهنجي هن مضمون جو اختتام لاکيڻي لطيف جي هن بيت تي ڪريان ٿو:

”ويٺي ورَنہ ٻُرن، سَٺي ميلن نہ سُپرين،
ڏور ٻنديون ڏِسن، جڏهن تڏهن پيرين ءِ کي.“

پاڇاهي نہ پاڙيان، سرتيون سئيءَ ساڻ،
ڍڪي اُگهاڙن کي، ڪين ڍڪيائين پاڻ،
ٻيهر جاٻي جاڻ، ابر جي اوصاف کي.
(شاهہ)

گند جنين جي گوڏ ۾، پراڻو ڙا پوشاڪ،
اُنين جي اوطاق، راجا ريجهي آئيو.
(شاهہ)

• شفيق الرحمان ميمڻ، حيدرآباد

لطيف، پورهيتن جو شاعر

(ٻيون انعامي مضمون)

سنڌ ۾ ڪيترائي خدا جا نيڪ ٻانها پيدا ٿيا، جن پنهنجي ڪلام ۾ انسانيت سان محبت ڪرڻ ۽ دوئي ۽ تعصب کي اندر مان ڪوري ڪڍڻ جو عالمگير پيغام ڏنو. هنن پنهنجي شاعريءَ ذريعي ڪاراڻ جي ڪٽ چڙهيل دلين ۽ ماڻهن جي سُتل ضمير کي سجاڳ ڪيو. ڪلام جي تاثير ۽ زبان جي شيرينيءَ ۾ سنڌ ۾ ڪو به مٽ نه هو. حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي عليه رحمة الله انهن هستين مان هڪ عظيم المرتبت ۽ بزرگ هستي سمجهي وڃي ٿي. شاهه لطيف جو سڄو ڪلام ۳۰ سُرن تي مشتمل آهي. جن ۾ هر هڪ شعر ۾ پورهيت طبقي جو پرچار ڪيو اٿن. شاهه صاحب ڪنهن به امير، خود مطلبي، لالچي، عياش ۽ بي شعور طبقي جي ترجماني ڪانه ڪئي آهي، پر هن پنهنجي ڪلام ۾ پورهئي، محنت، بردباري، حيا، شرم، نياز ۽ نهٺت ۽ ٻين نيڪ جذبن کي ساراهيو آهي.

حضرت شاهه عبداللطيف جو مطالعو ۽ مشاهدو وسيع ۽ قلبي جو مظهر عين آهي. شاهه صاحب جو ساز ۽ سرود غريب، مظلوم پورهيت انسان جو

اول ۽ آخر سهارو تصور ڪجي ٿو. شاهه صاحب جو هرهڪ سُر، موتين جي مالها سان پوتل ۽ قرآني آيت مثل دل ۾ جذب ٿي وڃي ٿو. حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحه پنهنجي "سر سسئي" ۾ فرمائي ٿو:

وڍيل ٿي وايون ڪري،
ڪنل ڪوڪاري،
هن ڀڻ پنهنجا سارِيا،
هوءَ هڏهين هنجون هاري،

هت شاهه صاحب سسئي جي پنهون سان محبت، سچائي، نيڪ نيتي، همت ۽ ڀورهئي جو پرچار ڪري ٿو جيڪو سسئي کي مائٽاڻي ورثي ڪان حصي ۾ مليو هو.

لطيف سائين اڳتي هلي غير تمند، ڀورهيت ۽ ڏکائتو ٿرواسي ڏسي ٿو ۽ مارئي جي همت، ڀورهئي، مظلوميت، قيد ۽ بند ۾ صبر ۽ شڪر ڪرڻ، حيا ۽ پرم ۽ شان رکڻ لاءِ "سر مارئي" ۾ هن طرح چوي ٿو:

جي همت گهاريم ڏينهڙا،
وطن ري ويهي،
ڀوءِ مهڻا ڏيندم منهن ۾،
ڏاڏاڻا ڏيئي،
ٻکن ۾ ٻيهي،
شال محلن جي مر ڏئان.

شاهه صاحب ڀورهيتن جو عظيم بين الاقوامي شاعر آهي. هاڻ ڀورهيتن، هارين، مزدورن ۽ ٻين محنت ڪش کي سستي ۽ غفلت جي گهري ننڊ مان سجاڳ ٿيڻ جو چيو اٿن. ڪين محنت همت، ڀورهئي ۽ جدوجهد جو سبق ڏنو اٿن. جيئن هاڻ "سر ڪوهياري" ۾ فرمائين ٿا:

جڏهن سُتيون جي، پٺ پير ڊگها ڪري،
تڏهن تنين کي، سات ستي ئي ڇڏيو.

هت شاهه لطيف ڀورهيتن کي تنبيهه ڪري ٿو ۽ انهن کي خبردار ڪندي فرمائي ٿو ته جي توهان غفلت جي ننڊ ۾ سمهي رهيا ته پنهنجي زندگي اجائي وڃائي ڇڏيندا ۽ پنهنجي قوم تي بار بنجي ويندا.

"سر حسيني" ۾ شاهه لطيف ڀورهيتن کي مخاطب ٿيندي هيئن فرمائي ٿو:

تتيءَ ٿڌيءَ ڪاهه،
ڪاڏهي ويل وهڻ جي،
متان ٿئي اولداهه،
پير نه لهين پرينءَ جو.

واديءَ سنڌ جو سدا حيات شاعر شاهه عبداللطيف ڀٽائي رحه ڀورهيتن کي فرمائي ٿو ته توهان اگر دل و جان سان محنت ڪندا ۽ هر ڪم خوشيءَ

پڪي ارادي، خود اعتمادي ۽ خدا
جي ڀروسي تي ڪندا ته الله تعاليٰ
به توهان جي مدد ڪندو ۽ ڪاميابي
توهان جا قدم چمندي ۽ توهان
پنهنجي مراد ماڻيندا. ڀاڻ "سر ڏهر"
۾ فرمائين ٿا.

ستا اُٿي جاڳ، لنبُ نه ڪجي ايتري،
سلطاني سهاڳ، لنبُون ڪندي نه ملي.

سنڌو ماٿر جي شاعر، انسان ذات
جي فلاح ۽ بهبود لاءِ سونهري علمي ۽
ادبي ذخيرا پنهنجن بيتن ۾ سموئيا
۽ سهوڙيا آهن. جڏهن موسيقي جي
ڌُن ۾ ان ڪلام کي ڇپن سان ڇوريون
ٿا، تڏهن اهي نغما انسان جي روح کي
بيدار ڪن ٿا. مرجهيل ۽ ڪومائيل
دلين کي فقط انهن سازن مان سڪ
جو سامان ميسر ٿئي ٿو.

شاهه صاحب اڳتي غور ۽ فڪر
ڪرڻ لاءِ انسان کي هدايت ڏئي ٿو.
پورهئي لاءِ همت ۽ بردباريءَ سان
رات ڏينهن محنت ڪرڻ جو درس
ڏئي ٿو:

"سر يمن ڪلياڻ" ۾ فرمائي ٿو:

سوري سڏ ٿيو، ڪا هلندي جيڏيون،
وڃڻ تن پيو، نالو نينهن کڻن جي.

سنڌ جي سينڌ سنوارڻ لاءِ، انسان
مان هر ڪو جيڪڏهن جيجل ماءُ جي
جهوليءَ ۾ جهاتي پائي، ننڍپڻ کان
پڄي وڏي ٿيڻ وارو وقت ڏسي ته
جيڪر سچو سڌ و سماءُ لهي سگهن ٿا.
شاهه صاحب جيڪو پيغام پورهيت
لاءِ ڏنو، تنهن کي مت جي منجهيل،
نالي ۾ نهال ۽ خود ساخته اديبن
عجيب ناهه توهه سان غلط تشريح ڪئي
۽ پنهنجون قوتون اجائي لباڙ ۽ دروغ
گوئي ۾ زيان ڪيون. افسوس! سائين
کي غلط سمجهڻ لاءِ اڃا به خود غرض
طبقو ڌت نوان نٽ ۽ نخرا وڏن مقالن
تقريرن، تحريرن ۽ ڪتابن ۾ قلمبند
ڪري رهيا آهن.

هر شاهه صاحب صاف ۽ چٽو چوي
ٿو ته اي سنڌيو! مان اوهان کي
زندگيءَ جو هر ڪو درس ڏنو آهي.
منهنجي ڀاڪ ۽ ظاهر رسالي جو لفظ
به لفظ، پورهيت جي آواز جو نغمو
آهي، جنهن جي چنگ چورڻ سان
مظلوم ۽ ستم زده پورهيتن ۾ جان
پئجي وڃي ٿي.

شاهه صاحب "سر ڪاهوڙي" ۾ چوي ٿو:

سڪ نه سٽا، ڪڏهن ڪترڪٽا لاهي،
اوسيئڙو آهي، ڪاهوڙين ان پنڌ جو.

شاهہ صاحب جو هر هڪ بيت ۽ سُر انسان لاءِ هدايت جو ”دستورالعمل“ آهي. سنڌ جي ڪوهستان، ٿر، وچولو، لاڙ ۽ ٿر وغيره علائقن جو شاهہ صاحب تفصيلي جائزو وٺي هر هڪ ڳوٺاڻي جي زندگي جو عڪس چٽيو آهي، شاهہ صاحب جو سير ۽ سياحت ڪرڻ فقط مسڪين، مظلوم ۽ ٻورهيت جو حال احوال وٺڻ لاءِ اچي ٿو.

وقت جي ظالم ۽ جابر حڪمرانن جون ڦرلٽون ۽ ابوجهن سان جيڪي ڪارروايون ٿيون؛ سائينءَ انهن مڙني ڳالهين جو ڳوڙهو اڀياس ڪيو ۽ پنهنجي سباجهڙي ٻوليءَ ۾ شاعريءَ جي شڪل ۾ قلمبند ڪيو آهي.

شاهہ صاحب ”سر سهڻي“ ۾ فرمائي ٿو:

گهڙو ڀڳو منڊ مٽي، وسيلا سڀ ويا،
تهان پوءِ سٿا، سهڻيءَ سڏ ميهار جا.

شاهہ صاحب اڳتي وڌيڪ ”سر رامڪلي“ ۾ غريب جوڳين ۽ سنياسين جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

لالنگن ڪين لمائيو، لاٽ لمائيو لينڊ،
مڙن اُنا مينهن، جوڳيان سنڌي ذات سين.

حضرت مرشد عاشق ”سر ڪاموڏ“ ۾ مسڪينن ۽ ٻورهيت جي نمائندگي ڪندي چوي ٿو:

گند جنين جي گوڏ ۾، ڀاڀوڙا ٻوشاڪ،
انهن جي اوطاق، راجا ريجهي آئيو.

شاهہ صاحب غريب، ٻورهيت موروڙي فقير جو ذڪر ڪندي ”سر گهاتو“ ۾ ڪيس مانگرمڇ مارڻ تي آفرين ۽ شاباس ڏي ٿو.

اڄ پڻ اتر پار ڏي، تاڙي ڪي تنوار،
هارين هر سنباهيا، سرها ٿئا سنگهار،
اڄ پڻ سنهنجي يار، وسڻ جا ويس ڪيا.
(شاهہ)

نتيجو بنا عنوان - ١

ماهه جولاءِ 1978ع جي پرچي ۾ مسٽر اڪبر جسڪاڻيءَ جي ڪهاڻي ڏني ويئي هئي. جنهن جو عنوان، ٻارن کي مقرر ڪرڻو هو. ان سلسلي ۾ ٻارن جنهن دلچسپيءَ ۽ سرگرميءَ جو مظاهرو ڪيو آهي، ان مان معلوم ٿئي ٿو ته ٻارن ۾ هن ڪالم لاءِ تمام گهڻو چاهه آهي. پهتل عنوانن مان ججن جي فيصلي مطابق **اشفاق احمد، اپاوڙو ضلع سکر** جو عنوان **”ڪارا هٿ، اجرو من“** پهريون نمبر آيو. ڪيس گهر جي ته پنهنجي ائڊريس موڪلي پنهنجو انعام ويهن روپين جا ڪتاب گهرائي وٺي. ان کان سواءِ هيٺيان عنوان به پسند آيا:

ٻاهر گل گلاب جا اندر ٻنهه فولاد، اهڙا هاڃا ٿين، رات ويندي ڪٽي، ڏات ناهي ذات، ڏکن ٻنيان سڪا، گل ۽ ڪنڊا، ٽتيءَ ٿڏي ڪاهه، ٻوٽ ٻالش، گلن جهڙا ٻارڙا، ڪنڊن جئن نپجن، هڪ سج ٻه ٻاڇا، نيٺ صبح ٿيندو ۽ لڳا جنهن جا لوهه.

جن ٻارن هن ڪالم ۾ حصو ورتو آهي، انهن جا نالا هيٺ ڏجن ٿا. جن ٻارن پنهنجي عنوان هيٺان نالو نه لکيو آهي، اهي عنوان رد ڪيا ويا آهن. عنوان لکڻ وقت گهٽ ۾ گهٽ اٺاس پني جو ڪتب آڻيو. ننڍڙيون چٽڪيون يا سلپون گم ٿي سگهن ٿيون. ان کان سواءِ عنوان واري پني تي ٻيو ڪجهه نه لکو. رسالي جو مهنو، عنوان ۽ هيٺان نالو ۽ پورو پتو لکو:

سوڀراج مل شهداد پور، الطاف سومرو داد لغاري، ظفرالله ميمڻ کهڙا، سيد ظهير عباس حيدرآباد، غلام سرور قاضي احمد، ارشاد علي دايو راڻيپور، عبدالستار ڏيپر مٽياري، آسن داس ٽانڊو بولا خان، غلام حيدر چانڊيو ٽنڊو ڄام، ذوالفقار علي چانڊيو ٽنڊو ڄام، لياقت علي کهاڙگهرو رتو ديرو، جاويد عمراڻي.

حيدرآباد. مشتاق علي خاصخيلي ڳوٺ سومار ڪنڀاٽي، ڪشور ڪمار ڪنڊ ڪوٽ، الهداد بروهي رتو ديرو، ظهير احمد ميمڻ ٽنڊو محمد خان، محمد ادريس جتوئي لوڙها شريف، عبدالعزيز ڪنڌ ڪوٽ، گيانچند واڌواڻي جيڪب آباد، نياز علي جيڪب آباد. محمد اسلم آخوند هالا. ممتاز علي سومرو شڪارپور، رضا محمد چانڊيو ٽنڊو ڄام، زاهد شيخ لاڙڪاڻو، وحيد احمد لاڙڪ ڳوٺ موليڏنو لاڙڪ، علي محمد ميمڻ هالا، محمد ياسين چانڊيو ٽنڊو ڄام، سڪندر علي چانڊيو ٽنڊو ڄام، امير محمد ميمڻ ڏيپلو، شير احمد چاڪي، محمد ادريس سومرو ڳوٺ چنيهاٽي. غياث الدين پنهور قمبر، نثار احمد ڪنڀار ڳوٺ حيدر چانڊيو، مسعود احمد چنا ٽنڊو آدم، شبانه مريم يوسفاڻي ٽنڊو آدم، منور عالم انصاري ڪراچي، محمد عمر ميمڻ کهڙا، منير احمد ڳوٺ ڇيڙا، محمد وريل ميمڻ هالا، عزيزالله شيخ نصير آباد، منظور مرتضيٰ بلوچ ڳوٺ حاجي ولي محمد لغاري اڪبر عباسي ميهڙ، اندر لعل شهداد ڪوٽ، ياسر عرفان ميمڻ ڏيپلو، شهناز اختر هالا، ڀڳوانداس وارهه، محمد سليمان ڇتو سٽ ميل، ارجن ڪمار ٽنڊو آدم. غلام مرتضيٰ ٿل. علي اصغر ڳوٺ حاجي ڪمال خان، مهتاب احمد فهيم حيدرآباد، صفيه سلطانه نواب شاهه، ڏاڏ بلوچ ڳوٺ لوهي، رياض احمد ميمڻ ٽنڊو محمد خان، محمد اسحاق شيخ ميهڙ، جبرائيل احمد ٽنڊو باگو، وسيم احمد مغل نواب شاهه، غلام مرتضيٰ سنڌي، شفيق الرحمان ميمڻ، ڏيپلو، غلام حسين شيخ لاڙڪاڻو. عبداللطيف ملاح ڳوٺ موليڏنو ملاح، منير احمد ڇيڙو قمبر. احسان الله شيخ هالا، ثناءالله شيخ هالا، علي اڪبر اڙو هالا، موهن لعل ٽنڊو آدم، فياض علي سومرو حيدرآباد، هادي بخش عباسي محبت ديرو، جتوئي اعجاز احمد سومرو قنبر. محسن علي راڄپوت ٽنڊو آدم، محمد علي سهتو حيدرآباد، امتياز احمد ميمڻ هالا، ديدار حسين شر ڳوٺ فتح علي شر، نادر علي شاهه درازا شريف، شفيق احمد ميمڻ ٽنڊو محمد خان، ارشد حسين شيخ نواب شاهه، سهيل عباسي محبت ديرو جتوئي، غلام سرور سومرو ڳوٺ صوڀو ديرو، الطاف حسين سرهيو لاڙڪاڻو، عطاالله جاويد اڙو هالا، امتياز شوڪت اڙو هالا، فرزانه شوڪت اڙو هالا، شهزانه شوڪت اڙو هالا، جيئل داس وارهه، غلام نبي سومرو صوڀو ديرو، رميش ڪمار ڏگهڙي، نور محمد عباسي دادو، منظور حسين شاهه پنڊي، رفيق رحمان

ميمڻ ٽنڊو آدم، سعيد احمد عباسي دادو، شبير احمد پنو رتو ديرو، گيانچند سٺ ميل، آصف امين ڏيپلو، نياز احمد ملاڻي ڏيپلو، نياز احمد ملاح ملاڻي، خليل احمد چانڊيو خيرپور ناٿن شاهه، واسديو ملاڻي شهداد پور، محمد صديق هنگورجو پليار، نياز احمد ڏهر ڳڙهي ياسين، رشيده پروين ڳڙهي ياسين، چيتنداس کتري ٽنڊو ٻولاخان، ڪارامنگلم ٽنڊو ٻولاخان، جان محمد چانڊيو ٽنڊو جام، ممتاز علي چانڊيو ٽنڊو جام، ارباب علي لاڙڪ ڊرپيلو، احسان الله گهولڪي، نذير احمد ميمڻ مٽياري، سروانند قادرپور، محب الله علياڻي روشن آباد، محمد سچل روشن آباد، محراب خان روشن آباد، گل محمد علياڻي روشن آباد، ارشاد احمد ميمڻ پريا شهر، گلزار سومرو سکر، غلام رسول سوهو ميرپور بٺورو، سڪندر ذوالقرنين محراب پور، محمد شعيب جلباڻي رتوديرو، حضور بخش دادو، محمد عرس شيخ قمبر، سرور شاهه درازا شريف، عبيدالله شيخ قمبر، منظور احمد شيخ قمبر، سعيد احمد شيخ قمبر، شفيع محمد شيخ قمبر، عبدالقادر شيخ قمبر، منير احمد شيخ قمبر، عزيز احمد جلباڻي رتوديرو، سجاد شيخ قمبر، عبدالخالق قمبر، برج لال قمبر، اشفاق احمد اباوڙو، شفيق احمد ڀٽو ڳڙهي ياسين، خادم حسين شيخ ڪيٽي، امر لعل دوداڻي لاڙڪاڻو، فضل الاهي ميمڻ ڏيپلو، محمد ايار ميمڻ نوشهرو فيروز، عبدالله سهتو حيدرآباد، منصور گوهانگ لاڙڪاڻو، عبدالغني شيخ لاڙڪاڻو، عبدالواحد پنو لاڙڪاڻو، جعفر خان روشن آباد، گل افشان شڪارپور، محمد فاروق ميمڻ ڏيپلو، زاهد علي شاهه ٽلهار، عبدالغني ڪنبر ڳوٺ عرس ڪالرو، بخمل خان راڻيٽي، امر عباسي ڪنڊيارو، ظفرالدين عباسي ڪنڊيارو، عبدالغفور عباسي ڪنڊيارو، ناز عباسي ڪنڊيارو، شهاب الدين عباسي ڪنڊيارو، غلام نبي لاڏپور، رخسانه سومرو سکر، محمد رفيق ميمڻ حيدرآباد، فدا حسين شاهه مٽياري، عبدالغفور راڄپر لڪي ٻاڍاڻ، اختيار حسين ميمڻ کهڙا، نثار احمد دايو لاڙڪاڻو، ذوالفقار نواب شاهه، زبيده ناز جام شورو، نبي بخش شورو جام شورو، خورشيد بانو صوبو ديرو، الطاف حسين لنڊ دادو، محمد نواز دادو، مير محمد بلوچ ڳوٺ دولت لغاري، ممتاز علي سولنگي ڪنڊيارو، منظور قادر ميمڻ ڏيپلو، ضياءالرب قريشي دادو، سعيد اختر لوهار ٽنڊو باگو، واحد بخش جوکيو ڳوٺ لڏو خان، تاج محمد لاڙڪ ڊرپيلو، ذوالفقار علي لاڙڪ ٿارو شاهه، گل همزو چوهاڻ دڙو،

يوسف حيدر شيخ ڪنڊڪوٽ، صابر انصاري ڪنڊڪوٽ، رخشنده سلطانه ٽنڊو باگو، مختيار احمد ميمڻ ڏيپلو، جاويد اقبال ڏيپلو، نعيم اختر ڏيپلو، طاهر علي ميمڻ ڏيپلو، پرڪاش راءِ راڄو خاناڻي، شوڪت حسين ميمڻ سڪرنڊ، منور احمد دادو، غلام رسول شاهه بگهاڙ موري، يوجراج جيڪب آباد، دودو راڄپر نثين بابڙهه، فياض احمد ٽالپر ميرپورخاص، رضا چانڊيو ٽنڊو جام، ذاڪر حسين جالي، اختر حسين گانگهرو رتوديرو، پرويز احمد دادو، دولت رام ٽنڊو باگو، گل محمد ڀانولي حيدرآباد، علي اصغر قريشي دادو، غلام مصطفيٰ ميمڻ گمبٽ، موهن لعل هرچنداڻي عمرڪوٽ، واسومل نيو سعيد آباد، عبدالحفيظ ڪنير رمضان ڪالرو، ديپڪ ڪمار راڌڻ، اظهر حسين خواجه ٽنڊو محمد خان، عبدالوهاب سومرو رتوديرو، جئه پرڪاش قادرپور، عبدالفتاح نئون ديرو، پريتم داس اوباوڙو، غلام نبي ملاح ڀيارو ڳوٺ، زاهد حسين نواب شاهه، منير احمد سومرو شاهپور چاڪر، شفيع محمد ڀيارو ڳوٺ، جاويد اسلام ٽنڊو باگو، واحد بخش عباسي محبت ديرو، احمد بخش عباسي محبت ديرو، انورالدين محبت ديرو، ارشاد علي عباسي محبت ديرو، لياقت علي عباسي محبت ديرو، امام بخش عباسي محبت ديرو، انور علي مالير، اختيار صوبو ديرو، محمد ياسين عباسي صوبو ديرو، فهميده قريشي سڪرنڊ، نيڪ محمد ڳوٺ ڀناڻ، محمد بخش شيخ ڳوٺ ڀناڻ، رميش ڪمار شهدادپور، ڪشور ڪمار شهدادپور، اشوڪ ڪمار شهدادپور، ڪنيالال شهدادپور، ٽهلرام شهدادپور، روپچند شهدادپور، امام علي شاهه ٽلهار، الهڏنو مڱڻهار جهڏو، اشوڪ ڪمار ڏيپلو، منظور احمد لغاري ٽنڊو باگو، هيرالال شادي پلي ۽ پوچن داس اوباوڙو.

مون سارينديءَ سپرين، اچين جي تون هاڻ،
ڪريان روح رهاڻ، لڪن منجهه لطيف چئي.
(شاهه)

نوان ڪتاب

گلڙن رنگ لاتو

ٻارڙا پبليڪيشن ٻارن لاءِ پهريون ڪتاب ”گلڙن رنگ لاتو“ ڇپجي شايع ٿي چڪو آهي. هن اداري جو نگران، سنڌ جو لائق ليکڪ مخمور يوسفاڻي آهي، جڏهن ته ڪتاب جا مرتب ٻه ذهين ٻار، سيف الله خالد ۽ رميش ڪمار ناشاد آهن. ٿر علائقي مان ٻارن جو هي ڪتاب شايع ٿيڻ ثابت ٿو ڪري ته ٿر جي ٻارڙن ۾ به سنڌي ادب کي اُجاگر ڪرڻ لاءِ سڄاڳيءَ جي لهر پيدا ٿي چڪي آهي. هن ڪتاب جي ١۴ صفحن ۾ اعظم آزاد، تاراچند پيوس، رميش ڪمار ناشاد، غلام مصطفيٰ بلوچ، موهن لال مسافر، پيمراج کتري، سيف الله خالد، موتيرام موتي ۽ اسد الله ٻلي جا سٺا سٺا نظم آهن ۽ اسد الله ٻلي، محمد ايوب ديوانو، منوهر آزاد جون چڱيون ڪهاڻيون ڏنل آهن. ان کان سواءِ ڪجهه ته سوچيو، نصيحت ڀريا نڪتا، ڏاهن جا ڏس، پڙهو ۽ ٻڌايو، خوشي جي خوراڪ، ذهني ورزش جو مقابلو، ٻڌ ته ٻڌايان جا ڪالم سٺا آهن. هنن ٻارڙن ڪيترن لکيون، جن هيڏي جاکوڙ ڪري ٻارن لاءِ هيءَ نڪي پيش ڪئي آهي. چاليهن صفحن جو هي ڪتاب ٻن رنگن جي ٽائيٽل سان ٻن روپين ۾. ٻارڙا پبليڪيشن عمرڪوٽ وٽان يا سنڌ جي ڪنهن به بوڪ اسٽال تان وٺي سگهجي ٿو. (تاج الملوڪ)

ٻارڙن لاءِ نئين سوکڙي

هن ديس جون آکاڻيون

هن ڪتاب ۾ ٻارڙن لاءِ سٺيون سٺيون ڪهاڻيون ڏنل آهن. جنهن جي قيمت ٻه روپيا آهي. ان کان سواءِ **”رابيل“** جو چوٿون پرچو به شايع ٿي چڪو آهي.

گهرائڻ لاءِ: **رابيل** پبليڪيشن، پوسٽ باڪس 61- لاڙڪاڻو.

- ١٥٠٠ نالو: محمد يحيٰ. پڙهندڙ: ڇهون. عمر: ١٠ سال. وندر: ڪتاب پڙهڻ راند ڪيڏڻ. ائڊريس: گورنمينٽ پرائمري اسڪول نظاماڻي محلو خيرپور ميرس.

- ١٥٠١ نالو: گل شير ڪاڪا. پڙهندڙ: نائون. عمر: ١٦ سال. وندر: ڪتاب پڙهڻ. ائڊريس: گورنمينٽ هاءِ اسڪول ڀليڏنو ڪاڪا تعلقو هالا.

- ١٥٠٢ نالو: صفدر علي سومرو. پڙهندڙ: اٺون. عمر: ١٢ سال. وندر: قلمي دوستي رکڻ. ائڊريس: حڪيم محمد عارف هاٿي در اندر شڪارپور.

- ١٥٠٣ نالو: حبيب الله ڪنگراڻي. پڙهندڙ: ڏهون. عمر: ١٦ سال. وندر: ڪتاب پڙهڻ. ائڊريس: سڪندر علي سومرو ڀيڙي مرچنٽ جوهي.

- ١٥٠٤ نالو: محمد رحيم. پڙهندڙ: چوٿون. وندر: اسڪول جو ڪم ڪرڻ. ائڊريس: گورنمينٽ پرائمري اسڪول پيرو فقير شورو، ٽنڊو آدم.

- ١٥٠٥ نالو: محمد حيات پڙهندڙ: ڇهون. عمر: ١٤ سال. وندر: چٽر ڪرڻ، قلمي دوستي رکڻ. ائڊريس: عاجز ٿهيم ماما پان هائوس لطيف گيٽ پيراني روڊ ٽنڊو آدم.

- ١٥٠٦ نالو: احمد خان ٿهيم. پڙهندڙ: ڇهون. عمر: ١١ سال. وندر: قلمي دوستي رکڻ. ائڊريس: ماما پان هائوس، لطيف گيٽ ٽنڊو آدم.

- ١٥٠٧ نالو: ذوالفقار علي باگاڻي. پڙهندڙ: ڇهون. عمر: ١١ سال. وندر: راند ڪرڻ. ائڊريس: گورنمينٽ هاءِ اسڪول دولت پور صفن ضلعو نواب شاهه.

- ١٥٠٨ نالو: ابرار احمد مجيد اٽو. پڙهندڙ: اٺون. عمر ١٣ سال. وندر: ڪورس جا ڪتاب پڙهڻ. ائڊريس: محمد ابراهيم سومرو ڪيمن هائوس تعلقو ٽنڊو الهيار.

- ۱۵۰۹ نالو: عطاءمحمد ميمڻ، عمر: ۱٦ سال. پڙهندڙ: نائون، وندر: رسالو گل ڦل ۽ اخبارون پڙهڻ ۽ پارن جي تنظيمن ۾ حصو وٺڻ. ائڊريس: محمد عرس ڪول ڪارڙ پٽرب ڪالوني حسين آباد (گدو) حيدرآباد سنڌ.

- ۱۵۱۰ نالو: غلام مصطفيٰ جسڪاڻي. پڙهندڙ: نائون، وندر: ڪورس جا ڪتاب پڙهڻ. عمر: ۱۴ سال. ائڊريس: ستار پيٽروليم سروس. ٽنڊو الهيار.

- ۱۵۱۱ نالو: خليل الله لاڪو. پڙهندڙ: ڇهون. عمر ۱۰ سال. وندر: گل ڦل رسالو پڙهڻ ائڊريس: گورنمينٽ هاءِ اسڪول دولتپور صفن.

- ۱۵۱۲ نالو: راهب علي ڳنڀرو. پڙهندڙ: ڏهون. عمر: ۱۴ سال، وندر: قلمي دوستي رکڻ. ائڊريس: بهار سائيڪل ورڪس، خيرپور ميرس.

- ۱۵۱۳ نالو: عبداللطيف ٻرڙو. پڙهندڙ ڏهون. عمر: ۱۴ سال. وندر: اخبارون ۽ رسالا پڙهڻ. ائڊريس: پوسٽ آفيس جالي ٻرڙو خيرپور ميرس.

- ۱۵۱۴ نالو: عبدالستار مجيداڻو. پڙهندڙ: نائون، عمر: ۱٦ سال. وندر: ڪورس جا ڪتاب پڙهڻ ۽ قلمي دوستي رکڻ. ائڊريس: محمد ابراهيم سومرو ڪٽپن هائوس، نصرپور ٽنڊو الهيار.

- ۱۵۱۵ نالو: نورمحمد ڪهانگرو. پڙهندڙ: ڏهون. عمر: ۱۵ سال. وندر: ڪرڪيٽ رانند کيڏڻ. ائڊريس: پوسٽ آفيس ڪنڊرا ڳوٺ آلجهه ضلع سکر.

- ۱۵۱٦ نالو: علي گوهر ٻرڙو. پڙهندڙ: ڏهون، عمر: ۱۴ سال وندر: رسالا پڙهڻ، ائڊريس: علي انور ٻرڙو ڪاٽن سليڪٽر ٽيڪسٽائيل ملز، لقمان ڪوارٽر نمبر ۱۲ خيرپور ميرس.

- ۱۵۱۷ نالو: الهداد ٻرڙو. پڙهندڙ: ڏهون. عمر: ۱۵ سال، وندر: ريڊيو تان پروگرام ٻڌڻ، ائڊريس: لطيف ڏنو ٻرڙو سيمينٽ فيڪٽري ورڪس روهڙي.

- ۱۵۱۸ نالو: محمد علي ميمڻ. پڙهندڙ: پهريون. وندر: پارن سان رانند ڪرڻ. عمر: ۸ سال. ائڊريس: گورنمينٽ پرائمري اسڪول، فقير ڪالوني ڏيپلو.

- ۱۵۱۹ نالو فاروق احمد، پڙهندڙ: ڇهون. عمر: ۱۲ سال. وندر: قلمي دوستي رکڻ. ائڊريس: قاضي شاهه محمد نظاماڻي ٽنڊو قيصر.

- ١٥٢٠ نالو: علي اڪبر شاهه جيلاني. پڙهندڙ: اٺون. عمر: ١٤ سال. وندر: انگلش پڙهڻ، ۽ خطن جا جواب ڏيڻ. ائڊريس: گورنمينٽ هاءِ اسڪول ٽنڊوالهيار.

- ١٥٢١ نالو: محمد انور. پڙهندڙ: چوٿون. عمر: ١٠ سال. وندر: فٽ بال کيڏڻ. ائڊريس: حاجي مراد ميمڻ. ڳوٺ ملير ڪينٽ ڪراچي نمبر ٩.

- ١٥٢٢ نالو: اعجاز احمد ميمڻ. پڙهندڙ: ٻيو. وندر: ٻارن سان راند ڪرڻ. عمر: ١٠ سال. ائڊريس: اعجاز علي ميمڻ، گورنمينٽ پرائمري اسڪول فقير ڪالوني ڏيپلو.

- ١٥٢٣ نالو: ارشاد احمد ميمڻ. پڙهندڙ: اٺون. وندر: ٽڪليون گڏ ڪرڻ. عمر: ١٤ سال. ائڊريس: گورنمينٽ هاءِ اسڪول پريا شهر.

- ١٥٢٤ نالو: محمد خان بلوچ. پڙهندڙ: نائون. عمر: ١٢ سال. ائڊريس: تعلقو سيوهڻ ضلعو دادو.

- ١٥٢٥ نالو: محمد صديق. پڙهندڙ: ڏهون. عمر: ١٥ سال. وندر: رسالن سان دلچسپي رکڻ. ائڊريس: پوسٽ جاتي ضلعو ٺٽو.

- ١٥٢٦ نالو: محمد پريل عباسي. پڙهندڙ: ڇهون. عمر: ١٢ سال. وندر: گل ڦل پڙهڻ. ائڊريس: معرفت ظفرعلي سومرو. پوسٽ ڳاڙهي موري ضلعو خيرپور ميرس.

- ١٥٢٧ نالو: نيازاحمد ڏهر. پڙهندڙ: ستون. عمر: ڏهه سال. وندر: مصوري ۽ ڪهاڻيون پڙهڻ. ائڊريس: گورنمينٽ هاءِ اسڪول ڳڙهي ياسين.

- ١٥٢٨ نالو: رستم علي ننهور. پڙهندڙ: ڏهون. وندر: گل ڦل پڙهڻ. عمر: پندرهن سال. ائڊريس: محمد پنهور ڪرياني مرچنٽ شاهي بازار ڦلجي اسٽيشن ضلعو دادو.

- ١٥٢٩ نالو: پرويز احمد کوکر. پڙهندڙ: ستون. عمر: ٻارهن سال. وندر: لغت اڏائڻ يا پڙهڻ. ائڊريس: غلام نبي کهرو. سميجو گهٽي جيڪب آباد دادو.

- ١٥٣٠ نالو: حضور بخش پياسي. پڙهندڙ: نائون. عمر: ١١ سال. وندر: شاعري ڪرڻ پڙهڻ. ائڊريس: گورنمينٽ ووڪيشنل انسٽيٽيوٽ فار بوائز دادو.

- ١٥٣١ نالو: گل محمد پاتولي. پڙهندڙ: اٺون. عمر: ١٢ سال. وندر: گل ڦل پڙهڻ. ائڊريس: ١٩١٣/٤/ اي پاتولي محلو، فقير جو پڙ حيدرآباد.

— ۱۵۳۲ نالو: تاراچند ڀيوس.
پڙهندڙ: ڏهون. وندر: پڙهڻ سان چاهه.
عمر: پندرهن سال. ائڊريس: ٻارڙا
پبليڪيشن عمرڪوٽ.

— ۱۵۳۳ نالو: علي احمد ڀٽو شورو.
پڙهندڙ: ڇهون. عمر: يارهن سال. وندر:
تعليم حاصل ڪرڻ. ائڊريس: فدا حسين
شورو، ميرپور بٺورو.

— ۱۵۳۴ نالو: نياز احمد شاهه بخاري.
پڙهندڙ: اٺون. عمر: چوڏهن سال.
وندر: جوڊو ڪراٽو کيڏڻ. ائڊريس:
گورنمينٽ سنڌ ماڊل اسڪول اسٽيشن
روڊ ٽنڊوالهيار.

— ۱۵۳۵ نالو: غلام علي 'گل' ميمڻ.
پڙهندڙ: ڏهون. عمر: پندرهن سال.
وندر: گل ڦل پڙهڻ. ائڊريس: گهر نمبر
۱۳/۲۰۸ بوٽ بازار شڪارپور.

— ۱۵۳۶ نالو: الهڏنو ميمڻ. پڙهندڙ:
ڏهون. عمر سترهن سال. وندر: رسالا
پڙهڻ. ائڊريس: بوٽ بارار شڪارپور.

— ۱۵۳۷ نالو: اخلاق احمد سرهندي.
پڙهندڙ: نائون. عمر: چوڏهن سال.
وندر: ڪرڪيٽ کيڏڻ. ائڊريس:
حاجي فقيرالله هزاري در علوي محلو
شڪارپور سنڌ.

— ۱۵۳۸ نالو: روشن علي ميمڻ.
پڙهندڙ: نائون. عمر: ۱۴ سال. وندر:
ڪرڪيٽ کيڏڻ. ائڊريس: حاجي
فقيرالله شاهه هزاري در علوي محلو
شڪارپور.

— ۱۵۳۹: نالو: افتخار احمد. پڙهندڙ:
اٺون. عمر: تيرهن سال. وندر: رسالا
پڙهڻ. ائڊريس: قاضي عابد پرائمري
اسڪول ويجهو اوڊين سئنيما حيدرآباد.

— ۱۵۴۰ نالو: يار محمد ڪالڪڙو.
پڙهندڙ: اٺون. عمر: ۱۲ سال. وندر:
نماز پڙهڻ. ائڊريس: معرفت عبدالغفور
راڄپر گودڙا گلي نشين باڊهه.

— ۱۵۴۱: ڀلاج رائپال. پڙهندڙ:
ٽيون. عمر: ڏهه سال. وندر: غريبن
جي مدد ڪرڻ. ائڊريس: پرائمري
اسڪول خانپور مهر.

ٻارن جي اخبار

بجليءَ تي هلندڙ موٽر

موٽرن ۾ پيٽرول جي خرچ کان بچائڻ لاءِ سويڊن ملڪ جي سائنسدانن هڪ ننڍي گاڏي ٺاهي آهي جيڪا سج جي ڪرڻن مان حاصل ٿيندڙ طاقت تي هلي ٿي، ان ۾ پيٽرول جي ضرورت ڪانہ آهي. ان موٽر جي ڇت ۾ ننڍيون بيٽريون لڳل آهن جيڪي سج مان طاقت حاصل ڪن ٿيون ۽ ان مان بجلي پيدا ٿي سگهي ٿي، جنهن سان موٽر هلي ٿي. اُس ۾ انهن بيٽرين ۾ هڪ سؤ چاليهہ والٽ بجلي پيدا ٿئي ٿي. ان موٽر ۾ ٻي خوبي اها آهي جو ان جي هلڻ سان نہ دونهون ٿئي ٿو ۽ نڪي آواز.

رات ۾ سج جي روشني

آسٽريليا جي سائنسدانن، رياست تسمانيہ جي گاديءَ واري هنڌ "هوبارٽ" جي ويجهو ڊروينٽ دريا جي ڇوڙ وٽ، هڪ لائيٽ هائوس ٺاهيو آهي، جنهن ۾ سج جي ڪرڻن مان طاقت حاصل ڪندڙ بيٽريون استعمال ڪيون

وچن ڏيون. رات ڏيڻ شرط، ان مناري جو مٿيون حصو ايڏي روشني ڏئي ٿو جو سج جو گمان ٿئي ٿو. اها روشني 7ء 71 ڪلوميٽر جي مفاصلي تائين ڪم ڏيئي سگهي ٿي.

ڳالهائيندڙ دٻو

گهڻو ڪري اڪيلو ماڻهو ڪٿ تي هوندو آهي ۽ چاهيندو آهي ته ڪنهن سان ڳالهيون ڪريان يا ان کان پڇان. ان مسئلي کي حل ڪرڻ لاءِ اولهه جرمنيءَ جي سائنسدانن هڪ دٻو ٺاهيو آهي جو ماڻهن کي انتظار ڪرڻ ۽ ڪٿ ڏيڻ کان بچايو ڇڏي. ڳالهائيندڙ دٻو، ماڻهن کي خوش رکڻ لاءِ فرمائشي گانا، سنگيت، حياتي بابت اڳڪٿيون. انساني حقن، سياسي حالتن، ملڪي ترقيءَ لاءِ رٿائن کان سواءِ هڪ سٺي شهري جي فرض تي به سٺي ۽ مفيد ڳالهه ٻولهه ڪري سگهي ٿو. جيڪڏهين اوهان ڪنهن بس اسٽاپ تي بس جو انتظار ڪري ڪٿ ٿي هوندا ته اهو ڳالهائيندڙ دٻو اوهان کي وندرائيندو.

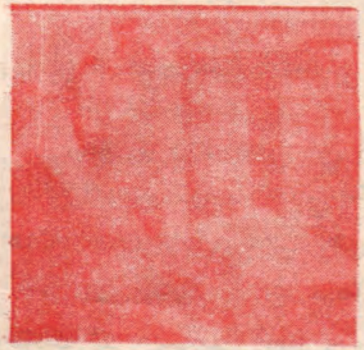

کير ڏيندڙ وڻ

آمريڪا ۾ هڪ اهڙي وڻ جو پتو پيو آهي، جيڪو کير ڏي ٿو. اهو وڻ اٽڪل هڪ سؤ فوٽ ڊگهو آهي. جڏهين ان مان کير وٺڻو هوندو آهي ته سنڌس ٿڙ ۾ ننگ ڪري هيٺان ٿانءُ رکي ڇڏبو آهي، ٿڙ مان ٽيپا ٽيپا ٿي کير ٿانءَ ۾ هوندو ويندو آهي. سائنسدانن جو چوڻ آهي ته اصلي کير جي جاءِ تي وڻ جو کير واپرائڻ ۾ ڪو به نقصان ڪونهي.

سامونڊي گاڏي

انگلنڊ جي مشهور سامونڊي جهاز ٺاهيندڙ اداري ڪيمل ليئرڊ هڪ گاڏي ٺاهي آهي جا سمنڊ جي تري ۾ ڦيٿن تي هلي سگهي ٿي، ان ۾

بجلي پيدا ڪرڻ لاءِ ننڍڙو پاورهائوس ۽ سائنسي خبرچار جا اوزار ۽ ٽيپون

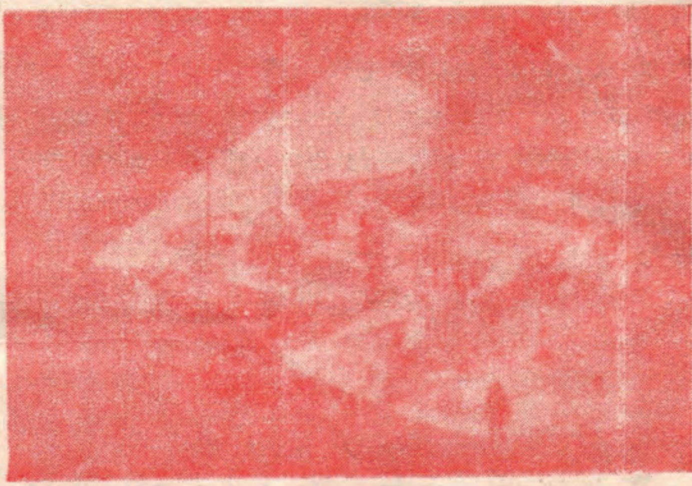

هيٺ جو پورو بندوبست آهي. اها گاڏي ڪنهن به وڏي جهاز تان سمنڊ ۾ لاهي سگهجي ٿي. ان کان پوءِ ان جهاز سان سندس ناتو هر وقت قائم رهي ٿو جيئن هنگامي حالتن ۾ ڪيس مدد پهچائي سگهجي. ان سامونڊي گاڏيءَ ۾ رهي، سمنڊ بابت تحقيقاتي ڪم به ڪري سگهجي ٿو.

ريڊيو ٽيليفون

آمريڪا جي بيل ٽيليفون ليبارٽريءَ هڪ اهڙو عجيب و غريب ۽ هلڪو ٽيليفون ايجاد ڪيو آهي، جنهن کي سولائيءَ سان کيسي ۾ رکي سگهجي ٿو. اهو ٽيليفون روايتي تارن جي جهنجهٽ کان آزاد آهي، مگر هلندي يا ڪٿي به ان ٽيليفون سان، ڪهڙي به نمبر تي ڳالهائي سگهجي ٿو. اهو ريڊيو ٽرانسسٽر جي اصول تي جڙيل آهي. ان ۾ ڊائناميٽڪ نظام ڪتب آندل آهي. جنهن سان هزارين ڪال هڪ ئي وقت ڪري سگهجن ٿا.

هڪ سير جو ٻار

جهان ۾ هڪ اهڙي ٻار جي سالگرهه ملهائي وئي آهي، جنهن جو وزن هڪ سير آهي. اهو ننڍڙو ٻار پنهنجي ماءُ پيءُ جو پهريون ٻار آهي. ان خبر کي جهان ۾ وڏي اهميت ڏني ويئي، ۽ ان کي سال جي ڏهن مکيه خبرن مان هڪ چاڻايو ويو هو. ڄمڻ وقت اهو ٻار اڌڙو ننڍڙو ۽ ٽڪڙو هو جو هٿ جي ترئيءَ تي سولائي سان اچي سگهيو ٿي. انهن پنجن ٻارن هڪ سال جيئرو رهي ثابت ڪيو آهي ته سنئي ترگهور لهڻ سان وقت کان اڳ ڄاول گهٽ وزن وارا ٻار به جيئرا رهي سگهن ٿا.

ننڍو ۽ وڏو ڳوٺ

فرانس جي هڪ تمام ننڍڙي ڳوٺ جو نالو ”لا“ آهي، جنهن ۾ رڳو ۴۳ ماڻهو رهن ٿا. جڏهن ته ان ساڳئي ملڪ جي ”نارٿ ويلبن“ ۾ هيو ڳوٺ آهي. جنهن جو نالو تمام وڏو آهي. ان ڳوٺ جو اڙهن اکرن وارو نالو لکڻ لاءِ اوڻيهه فوٽ ڊگهي بورڊ جو ڪپ هيو جيڪو ريلوي اسٽيشن تي لڳايو ويو آهي، جتي هر سال سير و سفر تي ايندڙ ماڻهن کي هڪ لک ٽڪيٽون وڪيون ويندييون آهن.

جاڳڻ منجهان جس، آهي ادا ڏنهن کي،
لاهي جو لطيف چئي، مٿان قلب ڪس،
ورنهن ڪجان وس، صبح ساڻ سيد چئي.
(شاهه)

اوکو امتحان

[نوٽ:- ماهه آگسٽ جي پرچي ۾ ڪوپن موڪلڻ جي تاريخ 2 سيپٽمبر مقرر ڪيل هئي، پر گل ڦل دير سان شايع ٿيڻ ڪري عيد جون موڪلون هجڻ ڪري 11 سيپٽمبر تائين آيل سمورا ڪوپن مقابلي ۾ شريڪ ڪيا ويا آهن. -ايڊيٽر]

امتحان نمبر 40

هڪ ماڻهو 5760 روپيا ٽن ڄڻن ۾ اهڙيءَ طرح ورهائي ٿو جيئن هڪڙي پٽ پنهنجي حصي جو اڌ خيرات ڪيو ۽ ٻئي ٽيون حصو ۽ ٽئين چوٿون حصو خيرات ڪيو ته سڀني جي خيرات جي رقم هڪ جيتري ٿي پئي. ٻڌايو ته نمبروار هر هڪ پٽ کي سندس حصي ۾ ڇا مليو هو؟

صحيح جواب موڪليندڙن جا نالا گل ڦل ۾ شايع ڪيا ويندا. جواب موڪلڻ لاءِ اسان وٽ پهچڻ جي آخري تاريخ 24 نومبر 1978ع آهي. ان تاريخ کان پوءِ پهچندڙ جواب رد ڪيا ويندا. جواب سان گڏ هن رسالي ۾ ڏنل ڪوپن نمبر 40 پُري موڪلڻ ضروري آهي. هڪ ڪوپن رڳو هڪ ڄڻو ڪتب آڻي سگهي ٿو. هڪ ئي لفافي ۾ گهڻائي ڪوپن گڏ موڪلي سگهجن ٿا. پراڻن ڪوپن کي رد ڪيو ويندو. پنهنجا نالا، ڳوٺ ۽ ضلعو صاف لکو. صحيح جواب موڪليندڙن مان 5 نالا ڪڻن ذريعي ڪڍي، انهن کي 25 روپين جا ڪتاب انعام ۾ ڏنا ويندا.

انعام

امتحان نمبر 38 ۾ جن ٻارن جا جواب صحيح آيا آهن، انهن مان ڪڍڻ ذريعي هيٺين ننڍڙن ڇڻن جا نالا لڪتا آهن:

1- رقيہ بخاري، ٽنڊو محمد خان. 2- امداد علي ٿانوري، کهڙا خيرپور ميرس. 3- سلطان احمد دائو داڻي، وارهہ. 4- عطاءُ الله جاويد ابڙو، سامارو. 5- موهن لال پوچواڻي، ٽاڻو بولاخان، ضلعو دادو.

سڀني ٻارن کي ننڍڙن ننڍڙن روهين جا ڪتاب انعام طور ڏنا ويندا. ڪين گهرجي تہ ننهنڊون ائڊريسون موڪلي ڪتاب گهرائي وٺن.

امتحان نمبر 38

خ- د- ب- س- ل- ا- ن- ي- ا- ي

ه- ط- ش- ل- ز- ا- ن- ي- ن- ن

مٿي ويهہ اکر ڏنل آهن. انهن مان ٻہ لفظ جوڙيو. انهن ٻنهي لفظن مان هڪ عرب ملڪ جي صدر جو نالو جڙندو، اوهين مٿين اکرن مان ان عرب ملڪ جي صدر جو نالو لکي موڪليو.

جواب

"شيخ زيد بن سلطان النهيان" جن ٻارن جا جواب صحيح آيا آهن، انهن جا نالا هيٺ ڏجن ٿا.

"نيو سعيد آباد": امتياز حسين ميمڻ، يوسف گل ميمڻ، آفتاب احمد ميمڻ. "هالا": احسان الله انصاري، قربان علي ميمڻ، خالد حسين سرهيو، منير احمد متقي، محمد عبدالصمد ميمڻ، خان محمد ميمڻ، محمد سليم ميمڻ، نثار احمد ميمڻ، شمس الحق ميمڻ، خليل الرحمان متقي، گل منير سرهيو، شفيق الرحمان سرهيو، ڀڳوان داس ڏيورا، منظور قادر ميمڻ، رضوان سعيد ابڙو، فرحان سعيد ابڙو. محمد رمضان ۽ محمد اسلم آخوند. "مٽياري": سيد فدا حسين شاهہ ۽ جان محمد شيخ. "حيدرآباد": افتخار احمد ميمڻ، محمد اسلم قاضي، فرحانہ جوڻيجو، محمد ياسين سومرو، افتخار احمد مرزادو، محمد عالم شاهہ، فياض علي سومرو، خالد رشيد بلوچ، شجاع الدين صديقي، رشيد احمد زرداري، اشفاق گل ٽالولي، محمد عثمان بلوچ ۽ فاروق احمد بلوچ. "ٽنڊو محمد خان": رقيہ بخاري

”ٽنڊو ڄام“: غلام صغرا مگريو. ”ٽنڊو الهيار“: ليلارام ڪوهستاني، نياز احمد شاهه، مشتاق احمد شاهه ۽ غزاله شاهين. ”ڳوٺ داد خان جروار“: عبدالمالڪ جروار. ”تلهار“: احسان علي ميمڻ، قربان علي جمالي ۽ مظفر علي شاهه. ”بدين“: محمد ايوب ميمڻ، ظفر عباس خواجه ۽ ياور عباس خواجه. ”ڳوٺ ڪمال خان لغاري“: علي اصغر بلوچ. ”ٽنڊو باگو“: دولت رام لوهاڻو، علي محمد کتري، سليم رضا کتري، اعجاز احمد مغل، خليل احمد پرڳڙي، منصور علي خوجه، جگديش ڪمار، مظفر حسين ميمڻ، پريم لوهاڻو، سيتارام کتري، محمد عربي ميمڻ ۽ غزاله شاهين. ”راڄو خاناڻي“: لياقت علي نظاماڻي، محمد رمضان، نارائڻ داس، ايسر داس ۽ منگل داس. ”ٽنو“: نصير احمد ميمڻ، شوڪت علي ڪماڻ، غلام اختر شاهه، شيراز عالم شاهه، ڪريم بخش درس، عبدالحميد مهيائي ۽ سراج حسين ميمڻ. ”ڳوٺ بگهاڙ موري“: غلام رسول شاهه. ”ميرپور بٺورو“: محمد رفيق ميمڻ ۽ عبدالقادر کتري. ”چوهڙ جمالي“: خوشحال داس لوهاڻو، عبدالقيوم کتي، محمد هاشم کتي، نظير احمد، غلام قادر ميمڻ، الهه بچايو، محمد جمن ميمڻ ۽ محمد عثمان ميمڻ. ”جاتي“: غلام رسول ڪنير، ذاڪر حسين ۽ محمد رمضان. ”لاڏيون“: محمد جعفر عالماڻي، عبدالمجيد عالماڻي ۽ محمد يوسف عالماڻي. ”دڙو“: نجيب احمد ميمڻ ۽ الهه بخش سولنگي. ”ڳوٺ حاجي مراد ميمڻ“: سليمان ميمڻ، قربان علي ميمڻ، محمد دائود ميمڻ، نصرالله ميمڻ، محمد حنيف، غلام حسين ميمڻ، عبدالحڪيم، نظير احمد ميمڻ، محمد شريف ميمڻ، محمد اسلم ميمڻ، فريد احمد ميمڻ، محب علي ميمڻ، اسدالله ميمڻ ۽ سڪندر ميمڻ. ”ڳوٺ پير سرهندي“: پير حفيظ الله. ”ڳوٺ علي محمد خاصخيلي“: محمد حنيف، نظير احمد، عبدالڪريم، محمد خان ۽ محمد مراد. ”ڳوٺ سومار خاصخيلي“: پير بخش، جميل احمد، نصرالله، انور علي ۽ مشتاق علي. ”ڳوٺ حاجي شيدي“: محمد شريف خاصخيلي. ”ملير سٽي“: محمد صادق بلوچ. ”ڳوٺ جروار“: غلام رسول، مڪيش ڪمار، اشوڪ ڪمار جيسواڻي ۽ سريش ڪمار جيسواڻي. ”شڪارپور“: شڪيل احمد قاضي، الهه ورايو چانڊيو، فيض محمد سيال، اخلاق احمد سرهندي، فاروق احمد ميمڻ، طارق احمد ميمڻ، غلام علي ميمڻ، زاهد احمد ميمڻ، عرفان عطاسومرو، روشن علي

ميمڻ، نياز مصطفيٰ جوکيو، عبدالجبار سومرو، راجپال کوبچند ۽ وجيه ڪمار بولاني. ”ڳڙهي ياسين“: غلام صديق قاضي ۽ سميع احمد جوڻيجو. ”ڳوٺ يارو لنڊ“: شڪيل احمد لنڊ. ”ڳوٺ جمال“: ذوالفقار علي شاهه. ”قادرپور“: نور محمد پتو، سروانند، حضور بخش سولنگي ۽ شنڪر لال. ”داد لغاري“: الطاف سنڌي ۽ محمد اسحاق سومرو. ”روهڙي“: محمد جعفر ميمڻ ۽ خادم حسين پتو. ”سکر“: اياز علي ڪوکر، علي احمد ٽنيو ۽ مسعود احمد جوڻيجو. ”ڳوٺ لونگ ڏيٿو“: غلام ياسين ڏيٿو. ”خيرپور ميرس“: محمد يحيٰ ميمڻ، غلام شبير مغل، محمد عيسيٰ منگي، اطهر حسين ٻناڻ، عبدالرشيد مغل ۽ يوسف حيدر شيخ. ”کهڙا“: اعجاز علي ميمڻ، لياقت علي ميمڻ، اختيار حسين ميمڻ، ظفرالله ميمڻ، غلام قاسم ڪٽپر، پرويز علي سومرو، محمد عمر ميمڻ، محمد رفيق خواجه، ناز جعفري، اقبال احمد ميمڻ، الطاف حسين شيخ، رحمت الله خواجه، شفيق احمد مخدوم، نعمت الله ميمڻ، غلام عباس ميمڻ ۽ امداد علي ٽالپر. ”صوڀوديرو“: محمد نواز سومرو، مشتاق علي مگهڙهار، شاهد حسين عباسي، نغمه ناهيد عباسي، روشن علي خاصخيلي، سيد احمد علي شاهه، الاهي بخش، همت علي، مختيار حسين منگي، محمد علي سهتو ۽ محمد مراد چنو. ”اڱڙا“: ديدار احمد ٽالپر ۽ غلام محمد شر. ”سيٺارجا“: محمد حسين سهتو. ”ڳوٺ لياري“: اظهر ديس ڪانڊڙو. ”ڪوٽ ڏيجي“: راڌا ڪرشن. ”ڳوٺ حسين آباد“: عبدالرسول خاصخيلي. ”ڳوٺ رفيق مهيسر“: مقصود مهيسر ”ڪنڌڪوٽ“: صابر انصاري، شوڪت علي اعوان، عبدالبصير جروار، اسدالله نوناري ۽ خدابخش جروار. ”غوث پور“: روشن لال پنجابي. ”لاڙڪاڻو“: زهره شيخ، راجا رام، يار محمد شيخ، منظور حسين جوکيو، امرلال دوداڻي، مهيش ڪمار، عبدالواحد پتو، گدا حسين منگي، فاروق شيخ، الهه ڏنو سامٽيو، الاهي بخش شيخ، جاويد حسين، عبدالقادر، سعيد احمد شيخ ۽ شوڪت علي ميمڻ. ”رتوديرو“: عبدالغفار، قاضي منظر حيات، الهداد ٻروهي ۽ محمد اسلم سرهيو. ”قمبر“: جاويد رضا شيخ، دوست محمد، محمد اشرف شيخ، محمد اسلم قريشي، عبيدالله شيخ، رشيد شهناز، منظور احمد شيخ، گلشن آرا شيخ، رابعه شيخ، حميده شيخ، ابوالسنڌي، شفيع محمد شيخ، برج لال جيسراڻي، گل محمد